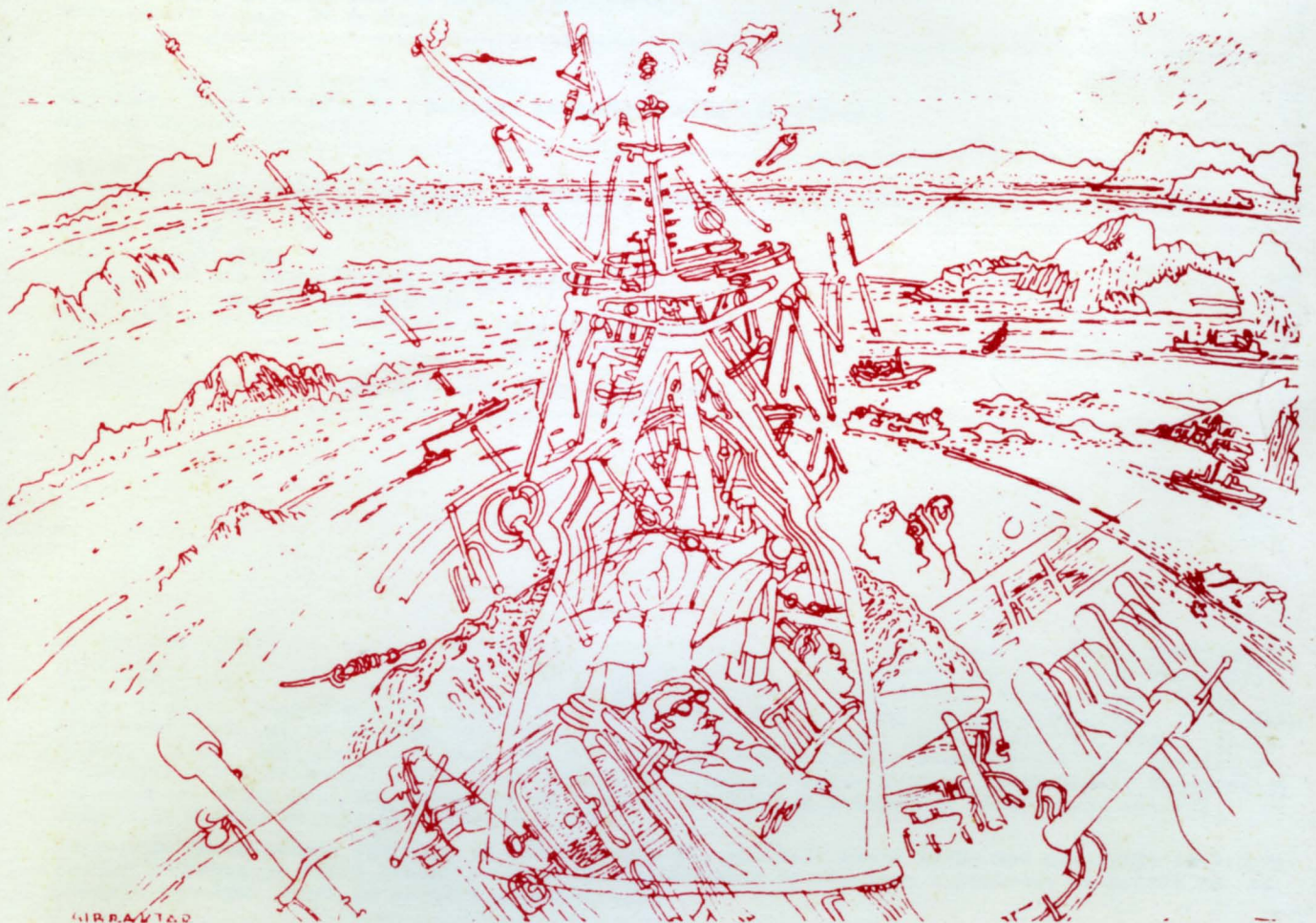

ARHEO

04/1984

Arheološka obvestila / Glasilo Slovenskega arheološkega društva

UVODNIK	2
TEORIJA	
Merhartova šola in njen pomen za slovensko arheologijo. Skica za študijo (S.Gabrovec)	5
Trideset let prazgodovinske arheologije v Arheološkem vestniku (S.Gabrovec)	10
Teorija znanstvene pojasnitve in arheologija (A.Ule)	15
AKTUALNOSTI	
Nekaj splošnih razmišljanj o arheološkem risanju (S.Žvahel)	26
V razmislek (D.Svoljšak)	27
DISKUSIJA	
H konceptu kulturnega razvoja v arheoloških poglavjih Zgodovine Slovencev (B.Slapšak)	28
ONKRAJ ARHEOLOGIJE	
Strip na latinskem (S.Slapšak)	29
ARHEO	
Fabula palliata (M.Hari)	31
SESTANKI	
Mednarodno znanstveno srečanje "Antični Nezakcij v kulturi in zgodovini Istre", Pula 4.-7.maj 1983 (D.Svoljšak)	32
Simpozij "Stiki srednjeevropskih Slovanov in drugih ljudstev v 6.-10.stol.", Nové Vozokony, 3.-7.oktober 1983, in nekaj misli ob njem (A.Pleterski)	33
100 let Srbskega arheološkega društva (B.Djurić)	34
Svetozarevo v maju (B.Teržan)	35
RAZSTAVE	
Kelti v Cankarjevih termah (B.Teržan)	36
SNAPSHOT. Vtisi z razstave "Umetnost Lepenskega vira" (I.Vidmar)	37
Agathai Týchai (B.Djurić)	38
PRIKAZI	
Jablan Slavnik: Teorija simetrije i ornament, Beograd: Apxaia 1984, 350 str. (M.Tomović)	39
KRATKE NOVICE	
Studia humanitatis	40
U spomen na don Franu Bulića (A.Duplančič)	41
Spremembe v republiških društvih	42
Slovenska arheološka literatura v letu 1983 (D.Božič)	42
DRUŠTVO	
Slovensko arheološko društvo v letu 1983 (D.Svoljšak)	42

Arheološka obvestila. Glasilo Slovenskega arheološkega društva, zanj odgovoren Drago Svoljšak, predsednik. Uredništvo: Miha Budja, Bojan Djurić (glavni in odgovorni urednik), Jože Kastelic, Peter Kos, Ranko Novak (tehnični urednik), Božidar Slapšak, Biba Teržan. Izdajateljski svet: Mitja Brodar, Timotej Knific, Ljudmila Plesničar-Gec, Marjan Slabe. Naslov uredništva: Filozofska fakulteta, Oddelek za arheologijo, Aškerčeva 12, 61000 Ljubljana, 061/224 011/333. ARHEO izhaja dvakrat letno, naklada četrte številke 350 izvodov. Cena posamezne številke 150 din, celoletna naročnina 300 din; tekoči račun 50100 678 60382. Tipkopis Zalka Marinko. Tisk Povše. Fotografije in risbe po želji vračamo, rokopisov ne vračamo. Za vsebino prispevkov odgovarjajo avtorji. Zaključek redakcije pete številke 15.9.1984.

Po mnenju Republiškega komiteja za informiranje št. 421-1/72 šteje ARHEO med proizvode iz 7.točke prvega odstavka 36.člena Zakona o obdavčenju proizvodov in storitev v prometu, za katere se ne plačuje temeljni davek od prometa proizvodov.

UVODNIK

Uvodnik v letošnjo prvo številko Arhea smo si zamislili v obliki komentarja tistih dogodkov preteklega leta, s katerimi smo vsaj delno seznanjeni in za katere menimo, da odražajo stanje in procese v naši arheologiji. Predvidevamo, da je marsikater zanimiv dogodek zdrsnil mimo nas neopažen, in da zato na tem mestu ne bo za beležen. Tolaži pa našo slabo vest prepričanje, da bomo posledice teh dogodkov še doživeli. Tolaži nas torej "vera in prihodnost", čeprav vemo, da je ta stara gospa vse manj prepričljiva.

O ČISTEM ARHEU ALI "NA OKOPE!"

Nekaj besed moramo najprej nameniti temelju slovenstva - slovenskemu jeziku in njegovi neekskluzivnosti v tej reviji. Oglašajo se namreč že nekaj časa klici po izključni uporabi slovenščine v Arheu, njihov glavni argument pa je dejstvo, da je Arheo glasilo *Slovenskega* arheološkega društva (za slovenske institucije pa se ve, v katerem jeziku komunicirajo).

Poskusimo najprej opredeliti izvor teh klicev, upajoč, da pri tem poslu ne bomo ranili nacionalnih čustev.

Če prav razumemo zahteve po objavljanju strokovnih in manj strokovnih tekstov v slovenskih revijah v slovenščini (takšne zahteve imam v spominu še od mojega prvega sestanka SAD, ki sem mu prisostvoval leta 1978 v prostorih ljubljanskega Narodnega muzeja), vezane vedno na tolerantno spremljavo povzetkov v tujih jezikih, izražajo te zahteve predvsem potrebo in skrb za afirmacijo slovenskega jezika oziroma, ker gre tu za temeljni konstitutivni element slovenstva, za afirmacijo slovenstva. Seveda afirmacija te vrste ni potrebna znotraj Slovenije, kjer bi takšne zahteve zvenele absurdno, temveč gre za priznanje, ki nam ga mora izkazati drug, drugačen, tuj prostor. Revije pa, ki odhajajo preko meja naše dežele, so pravo mesto potrjevanja in dokazovanja naše vrednosti in pripadnosti.

Do tu se z zahtevami po objavljanju v slovenskem jeziku bolj ali manj strinjamo, seveda v primerih, ko gre za avtorje, ki pišejo v slovenščini. Predvsem zato, ker lahko stroka svoj konceptualni aparat razvija samo skozi jezik, ki ga obvlada in v katerem komunicira.

Vendar pa se zahteve po objavljanju vseh tekstov neke revije v izključno slovenskem jeziku, nič več ne nanašajo na drug, tuj prostor, temveč le in samo na naš, domač prostor. Ali lahko takšne zahteve še vedno razumemo kot potrebe po afirmaciji jezika? Je afirmacija slovenščine v Sloveniji potrebna, kljub naši zgornji ugotovitvi? Zdi se, da so nekateri prepričani prav v to, mi pa jih lahko razumemo le v okviru puristične ideologije, ki temelji v ksenofobiji. Ideja avtonomnega rezervata Slovencev, prežetih z domačijskim duhom in trdno odločenih, braniti svojo identiteto pred vsemi zlimi (beri: tuji) silami, je vse bolj aktualna. Obrambna poza in aktiviranje množic v njenem duhu pa pomeni mnogo več kot le izraz iracionalnega strahu pred pogubo, je ideološko orodje tistega dela

usmerjevalcev in ustvarjalcev aktualnih družbenih odnosov, ki si prizadevajo ohraniti in utrditi pridobljene pozicije (glej: E.M.Pintar, Pojav samoupravnega etatizma, *Nova revija* 10-11, 1983).

Objavljanje tekstov v jezikih, v katerih različni pisci pišejo v Arheo, je načelna opredelitev uredništva, utemeljena v konceptu revije. Če hoče biti revija aktualna in zanimiva ne le za 100 slovenskih arheologov, ampak za vse, ki jih ta stroka zanima, ne le za one znotraj republiških in nacionalnih meja, ampak tudi za one izven njih, če skuša v jugoslovanskem prostoru delovati integrativno in ne prestižnostno, če skuša različne meje razpirati in ne ustvarjati novih, če... , potem raznolikost jezikov ne more biti ovira, temveč le spodbuda takšnim prizadevanjem. Uveljavitev slovenskih tekstov (in s tem slovenskega jezika) pa lahko pomaga le kvaliteta in aktualnost njihove vsebine. V tem našem prepričanju nas podpirajo stališča, izražena v programskih tekstih uredništev Arga in Situle.

O RAZISKOVANJU ALI PSI LAJAJO, INSTITUCIJE GREDO DALJE

Vračamo se k temi, kateri smo že v tretji številki Arhea namenili precej besed. Najprej moramo kratko komentirati dolgoročni raziskovalni program, ki je razburjal raziskovalce in njihove delegate od zgodnje pomladi dalje.

Znano je, da je Skupščina RSS decembra 1983 zavrnila osnutek "Analize pogojev in možnosti dolgoročnega razvoja raziskovalne dejavnosti do leta 2000" in predlagala, da se dokument dopolni "z danimi priporočili". Tri mesece kasneje so člani različnih odborov in komisij dobili v premislek nespremenjen tekst osnutka (njegov 2.del, predlog dolgoročnega raziskovalnega programa), ki naj bi ga do 20.aprila dopolnili z "eventualno manjkajočimi raziskovalnimi programi". Osnova za takšno potezo Odbora za družbeno-ekonomske odnose in planiranje pri RSS je prepričanje, da "Predlog dolgoročnega raziskovalnega programa že praktično predstavlja osnutek plana, ki bi ga bilo potrebno na nekaterih področjih eventualno še vsebinsko dopolniti". Tako Odbor. Kot da med 1. in 2.delom istega dokumenta ne bi bilo nobene povezave oziroma, kot da osnutek programa, njegova strategija in cilji, ne bi izhajali iz analize preteklega razvoja in stanja raziskovalne dejavnosti pri nas. Očitno se je RSS skušala izogniti načelnim globalnim odločitvam pri koncipiranju strategije raziskovalne dejavnosti do leta 2000, na kar so imeli delegati največ pripomb, ureditev nejasnih razmerij med posameznimi strokami in njihovimi projekti, oziroma raziskovalnimi koncepti (da gre za nerazjasnjene odnose kaže velika nesigurnost posameznih strok pri odločanju za posamezne družbene cilje, med katerimi je 6.cilj - Raziskovalne zmogljivosti in razvoj znanosti, najbolj problematičen) pa RSS odstopa samim strokam, s čemer se odpoveduje svoji usmerjevalni, regulativni funkciji, s tem pa tudi odgovornosti. Ali gre pri tem za odstopanje od izhodišč in izraz nemoči, ne moremo

soditi. Moremo pa izreči neko splošno oceno o celotnem projektu, ta pa je, da skuša omenjeni projekt zajeti totaliteto raziskovanj v Sloveniji oziroma, da je totalitaren. Ne dopušča namreč možnosti alternativnih raziskovalnih projektov oziroma alternativnih nosilcev raziskovalnih projektov. Verjetno zato, ker bi to oslabilo moč raziskovalnih institucij, ki postajajo vse bolj centralizirane.

Zadnja trditev velja tudi za novi srednjeročni raziskovalni program, ki je sicer že sestavljen, a se bo o njem dokončno sklepalo letošnje jesen. Na področju družboslovnih in humanističnih znanosti sta takšni instituciji Univerza in SAZU, ki skušata vsaka zase okrepiti svoje raziskovalne pozicije, takšni procesi pa lahko bistveno vplivajo na nastajanje skupnih raziskovalnih programov strok.

Ob majhnih in vedno manjših sredstvih, namenjenih raziskovalnim projektom in raziskovalni dejavnosti sploh, pelje logičen razvoj v koncentracijo sredstev na izbrane projekte. Takšna prisilna ekskluzivnost sicer omogoča vsaj izdelavo optimalnih raziskovalnih programov stroke, obenem pa posamezne raziskovalce prisiljuje v iskanje drugačnih finančnih virov (občine, podjetja...). To kaže pregled za arheološke raziskave porabljenih sredstev v letu 1983. Od skupno 7,500.000,00 je bila tretjina te vsote dobljena iz drugih virov (razmerje 2:1).

O VARSTVU SPOMENIKOV ALI O BRODOLOMU ISSEJCEV Kdor je s'edil diskusijam, ostrim obsodbam, demantijem in podobnem na straneh Slobodne Dalmacije, Vjesnika (npr. Sedam dana br. 297,8) in Danas (br. 119, 49-52), verjetno že sluti vsebino našega komentarja. Gre za, v zadnjih letih verjetno enega največjih prekrškov spomeniškovarstvene zakonodaje, za primer Issa.

Večini prebivalcev te dežele je znano, da je otok Vis danes močno vojaško oporišče in da se z vso pravico in ponosom ponša s takšno svojo vlogo že v NOB. Tu so bile izrečene besede "tujega nočemo, svojega ne damo", ali pa manj znana parola "pretvorimo Vis u novi Kronštat".

Povojni razvoj, značilen za vso Dalmacijo, razvoj, ki ga označujejo veliki hotelski kompleksi in množice tujih in domačih turistov, se je moral Visu izogniti. Odrinjen na rob tega razvoja je otok s svojimi ljudmi upočasnil svoj tek in zdi se, da se danes mukoma prebija proti letu 1960.

Teško si je predstavljati vse posledice, ki jih je ta marginalna situacija prinesla prebivalcem. Strahotno je padlo njihovo število, starostna sestava se približuje starostni sestavi domov za starejše občane, obdelovalne površine tega izredno bogatega jadranskega otoka so se skrčile na minimum, najboljši ljudje so odšli ali pa to še bodo... Nekoč je imel Vis vsakodnevno ladijsko zvezo s Pescaro, dvakrat tedensko s Trstom... Povojni Vis živi pod pezo spomina in pezo primerjav. Kaj se je zgodilo in kaj se dogaja v srcih in dušah njegovih prebivalcev, lah-

ko le slutimo, skušamo razbrati iz vsakdanjih razgovorov ali razumeti iz tekstov R.Marinkovića, S.Novaka, J.Božanića...

Kje je tu mesto Isse in arheologije? Zakaj pisati o stvareh, ki, kot se zdi, z arheološko preteklostjo otoka nimajo in ne morejo imeti nobene zveze?

Arheološka zgodba začenja svoj zaplet v povojnem "razvoju" Visa. Ot(ro)oške sanje o napredku, katerega nesporni simbol je moderen hotel, so se vrsto let razbijale tudi ob Issi, sredi katere so skušali hotel zgraditi. Klasična situacija, ki jo pri nas najbolj poznamo s Ptuja, se je tu ponovila v svoji radikalni in kar najbolj iracionalni obliki leta 1983/84.

Če ob izgradnji "hotela duhov" na vzhodni issejski nekropoli še ni prišlo do neposrednih sporov (čepprav je položaj hotela sporen tako z arheološkega kot še posebej urbanističnega aspekta), se je to zgodilo ob izgradnji diska na mestu stare tovarne za predelavo rib znotraj issejskega obzidja, v srcu agorà. Mnenje Regionalnega zavoda za spomeniško varstvo iz Splita in mnenje Republiškega zavoda za spomeniško varstvo v Zagrebu, o prepovedi gradnje znotraj antične Isse, je Republiški komite za izobraževanje, kulturo, fizično in tehnično kulturo SR Hrvatske, oziroma njegov predsednik, sicer umetnostni zgodovinar, tov. Božidar Gagro, brez pravih argumentov zavrgel. Disko stoji!

Prebivalci Visa in njihovi predstavniki so doživeli potrditev svojega prepričanja, da stoje na poti napredka (beri: hotela) na Visu le arheologi, arheologi pa na lastni koži čutijo, kako so izrabili žide v nacistični Nemčiji.

Ambicije viških velmož, potegniti Vis iz marginalnega položaja, se nadaljujejo z gradbenimi posegi v antično mestno tkivo (nova cesta na polotoku Prirovo, teniška igrišča prav tam...). Doseči Isso, bi lahko metaforično označili njihove napore. Kot komentar pa naj nam služi zadnja kitica Božanićeve pesmi Mrak kod Svitnje Vele:

Gdje su pili
nisu pili
gdje su stigli
nisu stigli
gdje su bili
nisu bili
jesu
nisu
issu
essu
u vjetrova slanih bjesu
u dubokom
u visokom
u Vis okom
dosegli su
Issu
Issu
u dubinu
ponijeli su.

PODVODNA ARHEOLOGIJA ALI KOPANJE V KALNEM

Pred nekaj leti je prišlo v slovenski arheologiji do poskusa konstituiranja podvodne arheologije z namenom, urediti močno razširjeno prakso nelegalnega iskanja tudi arheoloških predmetov v slovenskih rekah in jezerih (predvsem v Ljubljani), začeti z organiziranimi podvodnimi arheološkimi raziskavami in ustvariti najnujnejšo tehnično osnovo za tovrstno delo. Kot rečeno, povod vseh razmišljanj in kasnejših organizacijskih ukrepov, je bila prava epidemija nelegalnih potopov, dvigovanja arheoloških predmetov, ustvarjanje privatnih zbirk in preprodavanje. Glavni akterji tega dogajanja so bili posamezni potapljači, organizirani (večinoma) v Društvu za raziskovanje morja v Ljubljani. Nekatere njihove zbirke arheoloških predmetov iz Ljubljane so kasneje prišle z odkupom v depoje Narodnega muzeja, ki je postal tudi center organiziranja in vodenja podvodnih raziskav. Istočasno se je pojavilo vprašanje o mestu shranjevanja najdenih predmetov, za kar sta se (glede Ljubljanskega barja) potegovala Narodni muzej in ljubljanski Mestni muzej. Vprašanje, ki še ni rešeno.

V tej začetni fazi organiziranja podvodne arheologije, ki ji je osnovni ton dajal pokojni Peter Petru, so bile organizirane nekatere uspešne akcije (uspešne glede na število odkritih predmetov), razstave, predavanja in objave najdb. Posledica teh aktivnosti je bil, poleg povečane zbirke NM, predvsem povečan splošni interes za najdbe. Eden glavnih namenov celotnega posla, ukinitev "črnih" potopov, privatnih zbirk, preprodavanja in kar je še podobnega, ni bil dosežen. Celo nasprotno, nove informacije in atraktivne najdbe so pospešile devastacijo predvsem Ljubljane, tako da so že danes nekateri predeli te reke povsem izropani, po informacijah, ki jih imam, pa se podobni procesi odvijajo tudi v Blejskem jezeru. Kako je z nedavnimi podvodnimi raziskavami v Krki, ki jih vodi Boris Kuhar, sicer etnolog (!), nismo seznanjeni.

Kaj lahko torej rečemo ob nekajletnih prizadevanjih slovenskih arheologov, da bi pričeli z organiziranim raziskovanjem slovenskih voda? Poskusimo izreči to v obliki vprašanj, naslovljenih na tiste arheologe, ki danes vodijo oziroma organizirajo podvodno arheologijo.

1. Ali obstaja generalni koncept podvodnih arheoloških raziskav v Sloveniji in kakšen je?
2. Ali obstaja detajlni srednjeročni in kratkoročni načrt podvodnih raziskav za Ljubljano, Krko, Blejsko jezero, slovensko obalo... in kakšen je?
3. Ali obstaja načrt razvoja tehnične in kadrovske osnove za podvodne raziskave?
4. Ali posamezni nosilci tovrstnih raziskav (kakor so se izoblikovali v nekaj preteklih letih) sodelujejo pri organizacijskih, metodoloških in razvojnih vprašanjih?
5. Ali obstaja koncept varstva podvodnih arheoloških spomenikov in če, kakšna je njegova operacionalizacija?

6. Ali je potrebno spremeniti nekatere odnose med arheologi in potapljači?
7. Ali je potrebno spremeniti odnos arheologov do podvodnih raziskav v smislu prenosa težišča zanimanja od predmeta na kompleks/kontekst?
8. Ali je organizirano podvodno raziskovanje že nadomestilo raziskave *ad hoc*?
9. Ali so podvodne raziskave arheologov izrinile s tega področja individualno, nelegalno dvigovanje predmetov in če, zakaj se na ilegalnem trgu s starinami pojavlja vse več predmetov iz npr. Ljubljane?
10. Kakšna je vizija razvoja podvodne arheologije v Sloveniji?

O VSEBINI TE ŠTEVILKE IN O DOGODKIH, KI JIH NE VSEBUJE

Predvsem je značilnost te, četrte številke Arhea, njen manjši obseg. Razlog temu ni upad uredniških moči ali zmanjšanje finančnih sredstev. Razlog je mnogo boljši. Jeseni naj bi namreč izšla druga letošnja številka, posvečena skupščinski temi ZADJ. Zato smo skušali v tej številki objaviti le najbolj relevantne in aktualne tekste, pri tem pa seveda izpustili komentarje takšnih dogodkov, kot so: posvetovanje o zgodovini Ljubljane (16.-17.11.1983), kjer se je jasno pokazala potreba po urbani arheologiji; različne manjše razstave; posvetovanje o arheološkem spomeniku v okolju (tekste bomo objavili v eni prihodnjih številki); prenos sedeža ZADJ v Slovenijo; itd. Posebej pa moramo omeniti podelitev Župančičeve nagrade arheologu Ivanu Pušu (ki mu iskreno čestitamo), kar je tudi za slovensko arheologijo slavnosten dogodek.

Ocenili smo, da je potrebno razvijati predvsem našo prvo rubriko - teorija, naprosili zato S.Gabrovca za tekst o Merhartovi šoli ter mu pridružili drug njegov tekst, objavljen v angleškem jeziku v jubilejni številki AV. Ob Uletovi analizi Binforda in nove arheologije imamo tako pred seboj prvič "slovenski" blok teoretskih tekstov. Ali pomeni to začetek ukvarjanja z arheološko teorijo tudi pri nas, se bo še izkazalo.

Ob teh nosilnih tekstih četrte številke je treba posebej opozoriti vsaj še na Slapšakov diskusijski prispevek, na tekst o arheološkem risanju, ki implicitno problematizira tako poučevanje tega predmeta na FF kot slovensko risarsko prakso, ter na informacijo o, v povojnem obdobju verjetno najbolj ambiciozno zastavljenem projektu prevajanja družboslovne literature pri nas, zbirki STUDIA HUMANITATIS.

Bojan Djurič

TEORIJA

Merhartova šola in njen pomen za slovensko arheologijo. Skica za študijo

Naslednje misli so nastale na prošnjo urednika, ki je želel, da Arheo načne tudi problem domače arheologije in njenih metodoloških izhodišč. Problematika je toliko bolj žgoča, ker je Arheo široko odprl prostor sodobnim metodološkim razmišljanjem, ki so danes posebno živa v anglo-ameriškem svetu, s katerim je imela slovenska arheologija v svoji zgodovini le malo stikov. Slovenska arheologija je rasla z avstrijsko in nemško arheologijo, ta pa je do novih anglo-ameriških metodoloških poskusov razmeroma kritična. Prav v zadnjem času smo dobili tudi Šprajčevo razpravo o razmerju med arheologijo in etnologijo (Šprajc 1982), ki je nastala v arheološkem in etnološkem seminarju in je gotovo pomemben prispevek za zgodovino slovenske arheologije in njene metodologije. Iz Šprajčeve razprave je dobro vidno, da se je slovenska prazgodovinska veđa le malo ukvarjala z metodološkimi in teoretičnimi problemi. Poleg tega so v tej razpravi med sodobnimi arheološkimi metodologijami predstavljene nove anglo-ameriške smeri, ne pa nemške. To je za Šprajčevo razpravo razumljivo, saj išče predvsem povezave med arheologijo in etnologijo, teh je pa v moderni nemški arheološki šoli zelo malo, prav Merhart in njegova šola sta bili do možnosti povezav med arheologijo in etnologijo skeptični. Poleg tega Šprajc navaja predvsem spise, ki razpravljajo o teoriji in metodologiji, ne analizira pa konkretno uporabljenih teoretičnih izhodišč, iz katerih arheologi izhajajo in jih v svojem delu uresničujejo, ne da bi o njih govorili in jih obširno teoretično utemeljevali. To velja predvsem za Merharta in njegove učence, pri čemer mislim še posebej na zadnja med njimi, na Müller-Karpeja in G.Kossacka, ki sta najbolj izrazito nadaljevala Merhartovo delo.

Kakšna je Merhartova¹ metoda, ki jo je uresničil v svojih zrelih marburških letih?

Merhart je strogo izhajal iz materialne kulture, iz predmeta, objekta samega, ki mu je bil osnovni vir zgodovinskega spoznanja. Z natančno analizo arheološkega predmeta oz. objekta, z njegovim točnim opisom, s komparacijo celotno zbrane građiva med seboj, je razložil njegov nastanek, njegovo spreminjanje, izginotje, njegovo razprostranjenost, poti njegovega širjenja. Tako pridobljena spoznanja je Merhart želel spremeniti v historično govorico. Z opisano analizo materialne kulture je opredelil regionalne skupine, "kulture" v arheološkem smislu. Kultura je v prazgodovinskem svetu nosilec dogajanja, rezultat socialnih, torej zgodovinskih tvorb. V nastajanju, spremembah, propadu kulture, v medsebojnem razmerju posamičnih kultur, v njihovem širjenju, je oprijemljiva zgodovina, ki jo lahko poda prazgodovinski arheolog s svojim građivom.

To je osnovna Merhartova metoda, ki jo je potrebno razumeti v kontekstu tedanjega časa, to je v desetletju pred drugo svetovno vojno. V Nemčiji sta takrat prevladovala dva toka. Prvi, Reineckejev (uveljavil se je že pred prvo svetovno vojno), je bil strogo pozitivističen:

opredeliti arheološko građivo v času in prostoru, kronologija in horologija sta bili zanj skoraj edini namen raziskovanja, pri čemer je bila pri Reineckeu kronologija še posebej v ospredju. Druga smer je bila tako imenovana Siedlungsarchäologie (naselitvena arheologija), katere začetnik je bil G.Kossina. Raziskovali so predvsem zgodovino posamičnih ljudstev, etnične nosilce kultur. Pri tem so izhajali iz predpostavke, da se meje kulturnih provinc ujemajo z mejami etničnih enot - kulturne enote so tudi etnične enote.

Merhart je s svojo metodo naravno nadaljeval Reineckeja - časovna in prostorska opredelitev građiva pa mu nista bili več končni namen, temveč sredstvo za historično spoznanje; po drugi strani pa je bila teoretična shema že nasilje nad građivom. Ta upor pa ni bil samo znanstven, temveč tudi visoko etičen. Za Hitlerja je z Reinerthom postala nemška prazgodovinska arheologija prav v Kossinovi metodološki varianti tudi del nacionalsocialistične ideologije. Merhart se je temu uprl in zapustil profesorsko mesto v Marburgu. Leta 1942 je bil predčasno upokojen. Tako je Merhart rešil Reineckejev pozitivizem - vsi totalitarni režimi so proti faktografiji, ker so jim dejstva manj pomembna od njihove ideološke resnice - in ga hkrati odrešil, tako da ga je postavil v službo historičnega spoznanja.

Merhart je s skupino izrednih učencev uresničil svojo arheološko metodo na dva načina. Prvič: z zbiranjem građiva po celotnem evropskem prostoru, predvsem kronološko vodilnih in kulturno povednih tipov; nastale so monografske študije s kartami razprostranjenosti - omenim naj le Merhartove študije o čeladah, oklepih, kovinskih posodah, Kossackove o trakokimerijski konjski opremi, o simbolnem građivu. Drugič: z monografskimi obdelavami posamičnih kulturnih provinc - omenim naj le Wagnerjevo obdelavo Tirolske (Wagner 1943) in Kimmigovo Badena² (Kimmig 1940). Svoj koncept in historično vizijo je Merhart razvil predvsem leta 1942 v študiji, objavljeni v Bonner Jahrbücher (Merhart 1942).

In kakšni so bili rezultati tega velikega dela med leti 1928, ko je Merhart postal profesor v Marburgu, in 1948, ko je s promocijo H.Müller-Karpeja in G.Kossacka sklenil pedagoško in znanstveno delo v Marburgu.

Najpomembnejši rezultat je nova definicija kulture žarnih grobišč, ki jo je na novo opredelil z materialno kulturo, prostorom razprostranjenosti, časom nastanka in njenim historičnim pomenom. Po Merhartu je kultura žarnih grobišč pripadla pomembno historično mesto, tako pri padcu mikenske kulture in formiranju grške, kakor pri oblikovanju italjskih železnodobnih kultur, iz katerih so zrasli Etruščani in Rim. Njegove študije građiva tako iz Podonavja, grškega Sredozemlja kot Italije, so pokazale časovno prednost Podonavja; v Sredozemlje, v

Grčijo in Italijo naj bi bilo prišlo iz Podonavja s selitvami. Tako so dobile velike zgodovinsko zabeležene selitve - egejska, dorska, ilirska, selitve pomorskih narodov - arheološko utemeljitev. Povezave ni izrekel sam Merhart, temveč Milojčić (Milojčić 1948/49), ki je govoril o treh selitvah, in z njim so prišle v vse zgodovinske priročnike. Merhart je svoja historična spoznanja definiriral v zvezi z nastankom srednjeevropske halštatske kulture takole: "Italija in srednjeevropska halštatska kultura sta črpali iz istega vira. Kar imajo Italija, Grčija, srednja Evropa v kulturi skupnega, ni bilo dobljeno iz Italije oz. Grčije, temveč je skupna dediščina podonavske, severozahodne balkanske preteklosti, to je centralnega prostora kulture žarnih grobišč. Merhartova definicija kulture žarnih grobišč in njenega izvornega prostora v podonavskem in severozahodnem balkanskem prostoru, od koder se je širila na vse strani, pa je bila v nasprotju še z eno tezo, ki se je uveljavila pred drugo svetovno vojno - s tezo lužiške kulture in njene povezave z Iliri in s tem nastale panilirske ideje. Lužiška kultura po Merhartu ni bila več izhodišče kulture žarnih grobišč niti izvir njenih selitev, temveč le sekundarno področje, nastalo pod vplivom podonavske kulture žarnih grobišč, ki je pritiskala tudi proti severu. Prav tako pa ni bilo mogoče več vztrajati pri povezavah lužiške kulture z Iliri, saj so temeljile na jezikoslovnih in ne na zgodovinskih trditvah.

To pa so seveda rezultati, ki se bistveno dotikajo slovenske arheologije, in to na obeh ravneh. Na ravni materialne kulture sta Merhart in njegova šola pogosto študijsko upoštevala tudi gradivo s slovenskega ozemlja (omenim naj le kovinske posode, napadalno in obrambno orožje, gradivo iz škocjanskega depoja), ga na novo kronološko opredelila in historično interpretirala. Na historični ravni pa je jugovzhodnoalpski (in s tem slovenski) prostor dobil v Merhartovi konceptiji poseben pomen - zgornjemadžarske žarnogrobiščne kovinske delavnice naj bi se bile preselile v Vzhodne Alpe kot nasledek tako imenovanega trakokimerijskega vdora, katerega sledove imamo zopet tudi v slovenski halštatski kulturi. In končno: halštatska kultura na Slovenskem, ki smo jo dozdaj obravnavali v časovni in kulturni odvisnosti od Italije, delno celo od Srednje Evrope, Hallstatta samega, je dobila drugačno mesto. Po novi konceptiji je neposredni dedič podonavske kulture žarnih grobišč in njen nadaljevalec, od Italije ni samo sprejemala, temveč tudi dajala. Merhart je "mit italske fascinacije", kakor je pogosto rekel, dosledno razbijal.

Podonavski, severni balkanski, jugovzhodnoalpski prostor je dobil torej v Merhartovih študijah pomembno mesto. Tako je nujno postal tudi njegov raziskovalni prostor. Poleg že omenjenih Merhartovih študij je potrebno omeniti tudi delo njegovih učencev, ki so pri izdelavi koncepta učitelja navdušeno sodelovali z zbiranjem gradiva, ki je bil v Marburškem seminarju vsem na razpolago, in z lastnimi študijami. Tako so

nastajale številne Holstejeve skice, tudi z našega ozemlja, delno objavljene leta 1951 in 1962 (Holste 1951; 1962), Luckejeva disertacija o situlski umetnosti³, predvsem pa je treba omeniti delo zadnjih dveh Merhartovih učencev, H.Müller-Karpeja in G.Kossacka. H.Müller-Karpe je kot sodelavec nemške spomeniške službe med drugo svetovno vojno prebil dlje časa v Ljubljani oz. Sloveniji in odlično spoznal vse slovensko arheološko gradivo in ga kot odličen risar skoraj v celoti tudi zrisal. Leta 1948 je pri Merhartu promoviral s slovenskim gradivom (Müller-Karpe 1951; 1952)⁴. Leta 1951 je v Germaniji objavil čelado negovskega tipa iz Nevelj (Müller-Karpe 1951a), kjer se je hkrati s slovensko arheologijo upr. Reineckovi dataciji tega tipa čelad v avgustejski čas. Disertacijo, ki je pozneje izšla vključena v njegovo znamenito kronologijo (Müller-Karpe 1959) je v petdesetih letih ponudil v tisk SAZU, vendar do objave ni prišlo, delno jo je lahko uporabil S.Pahič v svojih študijah.

G.Kossack je raziskal predvsem trakokimerijski problem kot zgodovinski dogodek, ki je povzročil konec kulture žarnih grobišč in začetek halštatske kulture (Kossack 1954a). V Modrijanovem glasilu Schild von Steyer (Kossack 1953a) je še posebej konkretno opozoril na trakokimerijsko gradivo v jugovzhodnih Alpah. V disertaciji (Kossack 1954) je utemeljil Merhartove vizije na področju duhovne kulture: halštatski simbolni in religiozni svet izvira iz žarnogrobišnega sveta Podonavja in severnega Balkana, kjer ga lahko dokažemo že v bronasti dobi. Njegova habilitacija Südbayern während der Hallstattzeit pa je enako pomembna za slovensko halštatsko kronologijo in zaradi ustvarjalne razširitve Merhartove metode. Staretovo kronologijo Vač je Kossack vključil v srednjeevropsko halštatsko kronologijo (pri tem je modificiral in popravil Staretove predstave v absolutni kronologiji), z obravnavo južne Bavarske v halštatski dobi pa je pokazal, kako lahko prazgodovinski arheolog z vso zvestobo arheološkemu gradivu piše zgodovino. Njegova Bavarska ostaja še vedno zgledni model, ki ga v Sloveniji še nismo speljali in h kateremu se bomo še vračali, ko nas bodo razočarale različne druge metodologije, ki ne izhajajo iz arheološkega gradiva in se od njega preveč svobodno oddaljujejo.

Slovinci se nismo takoj srečali z Merhartovimi idejami, čeprav so njegove razprave z novimi idejami izšle že leta 1930 (Merhart 1930) in 1940 (Merhart 1940), njegova študija iz leta 1942 (Merhart 1942) pa je že bistveno zadevala slovenski prostor. Staretova disertacija Prazgodovinske Vače (Stare 1954) je še brez poznanja Merhartovih idej. Šele Merhartovo študijo o kovinskih posodah (Merhart 1952), ki zadeva prav najdragocenejše gradivo slovenske halštatske kulture, je Stare že poznal, ko je pisal svojo habilitacijo (Stare 1955). Še bolj pa so nova spoznanja njegove šole posredovali prvi obiski Merhartovih učencev v Sloveniji (1953: Dehn,

Kossack, Werner), katerim so sledili tudi slovenski v Nemčiji (1954/55 je bil F. Stare kot Humboldtov štipendist v Münchnu, kjer so tedaj delali Werner, Kossack, Müller-Karpe, Milojčić; in v Marburgu pri Dehnu; 1956/57 je bil S. Gabrovec asistent pri Kimmigu v Tübingnu) in navezave tesnih stikov.

Rezultat teh stikov je najopaznejši v delu F. Stareta, ki je prvi uveljavil Merhartove ideje v slovenski arheologiji. Omenil sem že njegovo študijo o kovinskih posodah (Stare 1955), napisano še pred bivanjem v Nemčiji in nato študiji o britvah (Stare 1957) in grobu 108 iz Dobove (Stare 1960). Vpliv je bil dvojen: najprej v tem, da je postal pozoren na problem kulture žarnih grobišč, ki se je ujemal tudi z njegovimi izkopavanji v Dobovi, in drugič v njegovih novi kronološki konceptiji. Vsa navedena dela so bila napisana pred letom 1959, torej pred izidom obeh glavnih del, Müller-Karpejeve Kronologije in Kossackove Bavarske.

Merhartovo delo in metoda pa sta bila predvsem izziv za širše in načrtno zasnovano delo. Najneposredneje sta se tega lotila H. Müller-Karpe in G. Kossack v že omenjenih delih, ki so gotovo nastajala že med vojno. Ta izziv je bil za slovensko arheologijo povsem čustven, saj je Merhart dal jugovzhodnoalpskemu in severnobalkanskemu gradivu vodilno mesto, kronološko prednost pred italiskim, slovenskemu prostoru pa odločilni pomen pri posredovanju kultur, zgodovinskem dogajanju samem in pri selitvah, ki jih je Merhart nakazoval v rezultatih svojih raziskovanj. Slovenski prostor je z Merhartovimi študijami dobil poseben pomen, pritegnjen je bil v središče dogajanja na koncu drugega in začetku prvega predkrščanskega tisočletja. Izziv pa je bil tudi metodološke narave. Merhartove monografske študije o posamičnih kosih gradiva, speljane pogosto prav na osnovi slovenskega gradiva, so dale opazen rezultat in so naravnost vabile k nadaljevanju. Stvar sama, njena notranja logika, bolj kakor zavestno posnemanje Merhartove metode je nadaljevanje usmerjalo po isti poti, kakor ga je izvajal Merhart v svoji marburški šoli, čeprav seveda v ožjem slovenskem obsegu. To pomeni, da smo tudi v Sloveniji začeli s študijami izbranega tipičnega gradiva, s kartami razprostranjenosti na eni strani in z monografsko obdelavo posamičnih kulturnih provinc v okviru jugovzhodnoalpskega prostora na drugi strani. Tako so nastale študije o kovinskih posodah (Stare 1954a; situlska razstava 1962), o obrambnem orožju (Gabrovec 1960; 1962/63), o značilnih kosih halštatske noše, moške (Gabrovec 1960a; 1968) in ženske (Gabrovec 1966; 1970), o značilnem okrasju (Gabrovec 1960). Take študije so postale, ko sem prevzel predavanja in seminar na Filozofski fakulteti, tudi pogoste v diplomskih in seminarskih nalogah, najpomembnejša o certoški fibuli - magistrska teza (Teržan 1978); in s tem splošna metoda pri preučevanju kovinskih obdobij.⁵

Na drugi strani pa so bile podrobno obdelane posamične skupine jugovzhodne halštatske kulture, kakor sem jih nakazal v svojem programskem sintetičnem delu (Gabrovec 1965): sveto-lucijska, notranjska, Bela krajina, štajerska. Slednja je tudi predmet širše obravnave v disertaciji B. Teržanove. Čeprav je ostalo še mnogo nedorečenega, kar je potrebno dodelati, neizrazitega, kar je potrebno precizirati, ostale so praznine, ki jih je potrebno zapolniti, pa smo s temi študijami vendarle dobili novo sodobno kronologijo in horologijo, to je osnovno časovno in prostorsko opredelitev slovenske halštatske kulture, ki je uporaben instrument za nadaljnje delo.

Z zavestjo praznine in nedorečenega je nastal v poznih šestdesetih letih načrt zrisanja slovenskega arheološkega gradiva in prepisa arhiva, ki ga hranijo tuji muzeji, predvsem dunajski. Akcija je stekla v Narodnem muzeju, v večji meri pa po letu 1970 s sodelovanjem tedenjnih študentov arheološkega seminarja. Delo je dalo plodne rezultate, čeprav še ni končano niti v tem, da bi bilo zrisano vse gradivo, še manj, da bi bilo tudi objavljeno. Vsekakor pa je lažje dostopno v takem obsegu, da je pristop k sintezi že upravičen, da omogoča utemeljene nove odgovore na vprašanja, ki si jih doslej nismo mogli postavljati. In res, dobili smo prva dela, ki že gredo prek temeljne metodologije Merhartove šole. Mislim na Dularjevo disertacijo o halštatski keramiki (Dular 1982), kjer je bila v formalno analizo plodno vključena tudi tehnološka, kjer ugotovitve etnologije pomagajo reševati družbeno vprašanje halštatske družbe (status lončarja). Drugo tako delo je študija Teržanove o noši, kjer je pogled na nošo razširjen z individualnega predmeta na predmetni sklop, s kronologije na strukturo družbe, na vprašanja s sociološko razsežnostjo (Teržan 1980). Predhodnice takih študij so Freyeva študija o vzhodnoalpski oborožitvi (Frey 1973), kjer je avtor in primerjavi z grško in italjsko bojno tehniko skušal opredeliti tudi strukturo halštatske družbe, in različne študije L. Paulija (npr. Pauli 1972; 1978). Te najboljše kažejo sodobne metodološke premike v arheološki vedi. V ospredju so nova socialna, ekonomska vprašanja, struktura družbe torej, mesto prejšnjih etničnih vprašanj, zgodovine dogodkov, selitev. Premik se dobro ujema s premiki v sodobnih arheoloških prizadevanjih, ki so najrevolucionarnejša v "novi arheologiji", in seveda tudi s sočasnim razvojem zgodovinskega sploha. Do premika pa je seveda prišlo tudi v okviru Merhartove šole. Omenim naj predvsem Kossackovo študijo o povezanosti grobnega rituala z določeno socialno skupino (Kossack 1970), o knežjih grobovih (Kossack 1974) in že omenjena Paulijeva in Freyeva dela. S tem sem hotel le opozoriti, da se metodološki premiki v smeri strukturalne analize dogajajo tudi v nemški prazgodovinski vedi, ki je izšla iz Merhartove šole, čeprav seveda drugače kakor v anglo-ameriški "novi arheologiji".

Za zgled slednje lahko navedem P.S.Wellsa, ki je principe nove arheologije speljal samostojno na slovenskem gradivu pri objavi mecklenburške Stične. V tej zvezi moramo omeniti tudi njegovo delo Culture contact and culture change (Wells 1980). Konkretna eksplikacija teh tez na primeru Stične ni uspela⁶. Razlog je očiten. Vprašanja, ki jih je oblikoval P.S.Wells, so bila postavljena prezgodaj. Za njihovo razreševanje manjkajo predela v pozitivističnem smislu, v veliki meri prav tista, ki jih je v svoj program uvrstila slovenska arheologija, potem ko je v plodnem stiku z Merhartovo šolo opravila svoj prvi pregled in svojo prvo sistematizacijo gradiva.

V smeri kritične predložitve osnovnega arheološkega gradiva, njegove sistematizacije, da bi Merhartove ideje dobile trdne temelje, moramo razumeti velikansko delo H.Müller-Karpeja. Omeniti je potrebno že njegovo Kronologijo iz leta 1959 (poleg mnogih drugih del), pozneje pa predvsem mogočno serijo Prähistorische Bronzefunde, nekak CIL za prazgodovinsko arheologijo, da z njo pripravi in uredi prazgodovinsko gradivo za bodočo historično interpretacijo. V tem smislu je serija velikopotezno nadaljevanje Merhartovega dela. H.Müller-Karpe je svojo zgodovinsko sintezo in zgodovinski koncept podal v Handbuch I-IV (nad 3000 strani in 2000 tabel!), najbrž zadnji arheolog, ki je še zmožel sam celotno obdelavo prazgodovine od začetka človeka do začetka grške zgodovine, vključno z zgodovinskimi kulturami Prednje Azije in Egipta. Obsežno Müller-Karpejevo delo je napisano po jasnem zgodovinskem konceptu, v katerem je, tako kot Merhart, kultura nosilec zgodovine. Na kratko ga je razvil v svoji Prazgodovinski Evropi (Müller-Karpe 1968). Müller-Karpejev zgodovinski koncept je v nasprotju s strukturalno zgodovino in sodobnim zgodovinopisjem in je zato pogosto vse premalo upoštevan. Da pa je njegovo delo, čeprav v službi in nadaljevanju Merhartovih idej, slednje močno razmajalo, se najboljše prepričamo, če vzamemo v roke Kimmiga, ki je leta 1964 (Kimmig 1964) podal zgodovinsko sintezo obdobja kulture žarnih grobišč v duhu Merhartovih tez in njegovih spoznanj. Sintezo je še enkrat podal leta 1983 (Kimmig 1983). Če ju primerjamo, vidimo, da je v drugi sintezi vrsta zgodovinskih dogajanj obrnjena na glavo ali pa vsaj močno spremenjena, pa naj gre za selitve, kulturne centre, kjer so novosti nastajale, ali pa poti, po katerih so prišle nove tehnične pridobitve in duhovno-religiozne ideje v Evropo. Za zgled naj navedem le poti širjenja železa v Evropo. V študiji iz leta 1964 ga je prinesla v Evropo kultura žarnih grobišč, v srednji Evropi in v Grčiji naj bi se uveljavilo hkrati s selitvijo kulture žarnih grobišč. V študiji 1983 pa sta izvorni prostor širjenja Mala Azija in Grčija. Ti in podobni premiki temeljijo na novih Müller-Karpejevih spoznanjih, ki so začela nastajati že leta 1959 v njegovi Kronologiji. Kultura žarnih grobišč ni več ustvarjalka v Merhartovem smislu, njen tehnični in duhovni svet je sad stika z Egejo.

Tako vidimo, da je sistematično nadaljevanje Merhartove poti in metode pripeljalo tudi do drugačnih rešitev, od začetne Merhartove zgodovinske vizije, na drugi strani pa so se arheologi odvrnili od zgodovinskih vprašanj v Merhartovem smislu. Nova vprašanja zadevajo bolj ko dogodke strukturo družbe.

In na to spoznanje bi želel navezati svoje zaključne misli. Kakor celotno razpravljanje, so tudi te le skica.

Arheo je hvale vredno odprl v slovenski arheologiji diskusijo o teoretičnih temeljih in izhodiščih naše vede. Dobrodošla so nova pojmovanja iz anglo-ameriškega sveta, ki smo jih komaj poznali in ki dozdej niso vplivala na naša teoretična razmišljanja niti na konkretno delo. Mislim, da je potrebno samo pozdraviti, da smo odprli okno še v anglo-ameriški svet, ki smo ga doslej v arheologiji kovinskih obdobj po krivici zanemarjali, da se s tem skušamo rešiti iz enostranskih povezav z avstrijsko in nemško arheologijo, s katerima smo rasli. V svoja razmišljanja Arheo vključuje tudi nova vprašanja, ki jih sodobni arheolog, zgodovinar postavlja gradivu in ki so usmerjena bolj v preučevanje družbene strukture kakor v zgodovinska dogajanja. Treba pa se je zavedati tudi nevarnosti.

Če so nove teorije umik pred še neobvladanim gradivom, pred njegovo še ne izvršeno dokumentacijo in sistematizacijo, pred nepregledanim terenom, ali pa samo zanemarjanje teh nalog, bodo pot v prazno. Nove teorije so lahko le dopolnilo tam, kjer nam gradivo to omogoča. Zato je Wellsova obravnava halštatske kulture v Württembergu, ki je dobro raziskana, boljša od njegove obdelave Stične.

Nove anglo-ameriške teorije so nastale v svetu in na osnovi gradiva, ki nima nobene zveze z antičnim zgodovinskim svetom. Naš prostor jih ima, v bronasti dobi vsaj posredno z mikensko kulturo, v železni z Grčijo in Italijo. Tako ostaja za zgodovino našega ozemlja vsekakor antični zgodovinski prostor najpomembnejši. V njem bomo predvsem iskali izvire naše kulture, pa naj gre za tehnično ali duhovno, v njem bomo tudi predvsem iskali modele, razlage za strukturo naše prazgodovinske družbe. Tudi v tem primeru ne bomo pozabili na stare, še ne speljane naloge, kajti še vedno nimamo korpusa antičnih virov za naše ozemlje, te vire celo mnogo slabše poznamo, kakor jih je poznala prva Hoernesova generacija, in so manj navzoči v naši delovni zavesti.

Ker so se vprašanja prestavila na strukturo družbe, bomo prisluhnili težnjam nove arheologije, iskali bomo modele za razlago prazgodovinske družbe, tudi v modernih socioloških tezah, ne bomo pa njihovi sužnji. Prvenstvo ima gradivo, njegova kritična interpretacija, ne pa teoretične predpostavke drugih ved, ki so prav tako zmotljive, kakor so bile prenekaterne teze naše prazgodovinske vede same.

Če se končno vrnemo k začetnemu vprašanju pomena Merharta in njegove šole za slovensko arheologijo, moramo reči, da je vplivala predvsem na prazgodovino kovinskih obdobj, kateri je bilo posvečeno glavno delo Merharta in njegovih učencev. V času, ko je slovenska arheologija začela po vojni svoje delo na novo, brez vsake osebne povezave s prejšnjo generacijo in njenimi izkušnjami, so ideje in metode Merhartove šole pomagale, da se je mlada generacija po prvih negotovih iskanjih vendarle znašla in ustvarila prvič domače temelje svoji vedi, temelje, ki jih mora in jih upošteva tudi tuja arheologija in ki so predvsem lahko podlaga za bodoče delo. In seveda ne samo ideje. Tudi osebni stiki in prijateljstva z nadaljevalci Merhartovega dela - profesorjem Dehnom, Kimmigom, Kossackom, Müller-Karpejem, Freyem - so omogočili, da smo ujeli korak z razvojem evropske arheologije. To pa ni malo. To je hkrati dediščina, ki obvezuje.

Stane Gabrovec

Opombe:

1. Glej Kossack 1969; v tem delu so zbrana vsa najvažnejša Merhartova dela, ki jih navajam v svojem članku, in njegova bibliografija. Za Merhartovo delo in življenje glej še Kossack 1977.
2. Ta dela so nastajala predvsem v Merhartovem seminarju v Marburgu. Glej Sangmeister 1977 s seznamom Merhartovih predavanj in disertacij pri njem.
3. Omenjena v Kaschnitz-Weinberg 1954, 388, op. 3; sicer pa slovenskim arheologom neznana vse do Freyve objave leta 1962 (Lucke-Frey 1962).
4. Leta 1930 je Merhart pri objavi groba iz Mühlaua nakazal možnost, da fibule violinskega tipa ne izvirajo iz Grčije oz. Italije, temveč iz severnega balkanskega prostora. Misesel je razvila K.Vinski-Gasparini 1973.
5. Del na tem mestu ne navajam, glej le Halštatski simpozij v Novem mestu, AV 24, 1973 in *Varia Archaeologica* 1, Brežice 1974.
6. Ocena Gabrovec 1982.

- DULAR, JANEZ. 1982. *Halštatska keramika v Sloveniji*, Ljubljana.
- FREY, OTTO HERMAN. 1973. Bemerkungen zur hallstädtischen Bewaffnung in südostalpenraum. AV 24, 621-636.
- GABROVEC, STANE. 1960. Grob z oklepom iz Novega mesta. *Situla* 1, 27-79.
- 1962-63. Halštatske čelade jugovzhodnoalpskega kroga. AV 13-14, 293-348.
- 1965. Halštatska kultura v Sloveniji. AV 15-16, 21-63.
- 1966. Zagorje v prazgodovini. AV 17, 19-49.
- 1968. Grob s trinožnikom iz Novega mesta. AV 19, 157-188.
- 1970. Dvoankaste ločne fibule. Doprinos k problematiki začetka železne dobe na Balkanu in v jugovzhodnih Alpah. *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja* 8, 5-65.
- 1982. Nova ameriška knjiga o Stični. *Zbornik občine Grosuplje* 12, 129-135.
- HOLSTE, FRIEDRICH. 1951. *Hortfunde Südosteuropas*, Marburg/Lahn.
- 1962. *Zur Chronologie der südosteuropäischen Depotfunde der Urnenfelderzeit*, Marburg/Lahn.
- KASCHNITZ-WEINBERG, von GUIDO. 1954. Italien mit Sardinien, Sizilien und Malta. *Handbuch der Archäologie* 2.
- KIMMIG, WOLFGANG. 1940. Die Urnenfelderkultur in Baden. *Römisch-Germanische Forschungen* 14.
- 1964. Seevölkerbewegung und Urnenfelderkultur. Ein archäologisch-historischer Versuch. *Studien aus Alteuropa* 1, 220-283.
- 1983. Die griechische Kolonisation im westlichen Mittelmeergebiet und ihre Wirkung auf die Landschaften des westlichen Mitteleuropas. *JbRGZM* 30, 5-78.
- KOSSACK, GEORG. 1953. Hallstattzeitliches Pferdegeschirr aus Flavia Solva. *Schild von Steyer* 2, 49-62.
- 1954. Studien zum Symbolgut der Urnenfelder- und Hallstattkultur Mitteleuropas. *Römisch-Germanische Forschungen* 20.
- 1954a. Pferdegeschirr aus Gräbern der älteren Hallstattzeit Bayerns. *JbRGZM* 1, 111-178.
- 1959. Südbayern während der Hallstattzeit. *Römisch-Germanische Forschungen* 24.
- 1969. Einführung in Werk und Methode G. v. Merharts. V Merhart 1969, VIII-XVI.
- 1970. Gräberfelder der Hallstattzeit an Main und Fränkischer Saale. *Materialhefte zur bayerischen Vorgeschichte* 24.
- 1974. Prunkgräber. Bemerkungen zu Eigenschaften und Aussagewert. *Studien zur Vor- und Frühgeschichtlichen Archäologie*, 3-33.
- 1977. Gero Merhart von Berneg. *Marburger Gelehrte in der ersten Hälfte des 20. Jhts. Lebensbilder aus Hessen* 1, 332-356.
- LUCKE, WOLFGANG - FREY, OTTO HERMAN. 1962. Die Situla in Providence. *Römisch-Germanische Forschungen* 26.

Trideset let prazgodovinske arheologije v Arheološkem vestniku

- MERHART, von GERO. 1930. Urnengrab mit Peschierafibel aus Nordtirol. *Schumacher Festschrift*, 116-121.
- 1940. Zu den ersten Metallhelmen Europas. 30. *BRGK*, 4-42.
- 1942. Donauländische Beziehungen der früheisenzeitlichen Kulturen Mittelitaliens. *Bonner Jahrbücher* 147, 1-90.
- 1952. Studien über einige Gattungen von Bronzegefäßen. *Festschrift des Römisch-Germanischen Zentralmuseums in Mainz* 2, 1-71.
- 1969. *Hallstatt und Italien*, Mainz.
- MILOUČIĆ, VLADIMIR. 1948-49. Die dorische Wanderung im Lichte der vorgeschichtlichen Funde. *Archäologischer Anzeiger*, 11-36.
- MÜLLER-KARPE, HERMAN. 1948. *Beiträge zur Urnenfelderkultur in Südalpen*, Marburg/Lahn diss.
- 1951. Zeugnisse der Taurischer im Kärnten. *Carinthia I* 141, 594-677. Ocena F. Stare v AV 4, 1953, 1969-172.
- 1951a. Ein Helm der Negauer Form aus Oberkrain. *Germania* 29, 34-37.
- 1952. Das Kriegergrab von Villach. Zur Beginn der Hallstattkultur in südlichen Ostalpen. *Festschrift für R. Egger* Bd. 1, 104-113.
- 1959. Beiträge zur Chronologie der Urnenfelderzeit nördlich und südlich der Alpen. *Römisch-Germanische Forschungen* 22.
- 1968. *Das vorgeschichtliche Europa*, Baden-Baden.
- PAULI, LUDWIG. 1972. Untersuchungen zur Spät-hallstattkultur in Nordwürttemberg. *Hamburger Beiträge zur Archäologie* 2/1.
- 1978. Der Dürrnberg bei Hallein III. *Münchener Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte* 18.
- SANGMEISTER, EDWARD. 1977. 50 Jahre Urgeschichtliches Seminar der Philipps-Universität Marburg. *Marburger Studien zur Vor- und Frühgeschichte* 1, 1-44.
- STIJSKA RAZSTAVA. 1962. *Umetnost alpskih Ilirrov in Venetov. Situle od Pada do Donave*, Ljubljana, rk.
- STARE, FRANCE. 1954. *Prazgodovinske Vače*, Ljubljana (diss. 1952).
- 1955. Prazgodovinske kovinske posode iz Slovenije. *Zbornik Filozofske fakultete* 2, 103-236.
- 1957. Polmesečne britve iz Jugoslavije. AV 8, 204-234.
- 1960. Grob 108 iz Dobove. *Situla* 1, 81-110.
- ŠPRAJC, IVAN. 1982. *O razmerju med arheologijo in etnologijo*, Ljubljana.
- TERŽAN, BIBA. 1976. Certoška fibula. AV 27, 317-536.
- 1984. Poskusi rekonstrukcije halštatske družbene strukture v dolenski skupini. AV 35 (v tisku).
- VINSKI-GASPARINI, KSENIJA. 1973. *Kultura polja sa Žarama u sjevernoj Hrvatskoj*, Zadar.
- WAGNER, KARL HEINZ. 1943. Nordtiroler Urnenfelder. *Römisch-Germanische Forschungen* 15.
- WELLS, PETER S. 1980. *Culture Contact and Culture Change. Early Iron Age central Europe and the Mediterranean World*, Cambridge (ocena P. Kos, AV 32, 1981, 658-659).

Arheološki vestnik je prva samostojna slovenska arheološka revija. Njen začetek celo ni bolj ali manj pričakovan rezultat razvoja slovenske arheološke publicistike, ki je do tedaj rasla predvsem v okviru publikacij muzejskih ustanov in društev, temveč nekaj novega. Reči moramo, da je izrazito osebna zasluga prof. J. Korošca, ki je istočasno na novo organiziral Arheološki seminar na univerzi, vanj prvič enakovredno vključil prazgodovinsko in zgodnjersrednjeveško arheologijo. Hkrati je bil tudi ustanovitelj Arheološke sekcije, današnjega Arheološkega inštituta SAZU, s čimer je bila arheologija vključena v program najvišje slovenske znanstvene ustanove, kjer ima še danes trdno mesto. To zaslugo moramo toliko bolj poudariti takoj na začetku, ker je zdaj, po tridesetih letih, že zgodovinska in predvsem iz seznama urednikov komaj razvidna. Niti iz prvega letnika, kjer so kot uredniki navedeni Korošec, Škerlj, Kastelec, kot izdajatelj pa Arheološki seminar, niti pozneje, ko je revijo prevzela SAZU, kot uredniki pa so za prvih deset letnikov navedeni (po šestem letniku celo samo na platnicah) Brodar, Korošec, Stele, Škerlj, odgovorni urednik Brodar. Tudi njegova bibliografija v Arh. vestniku 17, 1966 je sestavljena tako, da iz nje prave podobe profesorja Korošca sploh ne dobimo. Koroščevo dejanje je veliko ne samo, ker pomeni kvaliteten skok v razvoju slovenske arheološke vede, temveč tudi zaradi časa, v katerem ga je uveljavil. V tako zgodnjem povojnem času so se začele prebujati šele arheološke revije z veliko tradicijo - istega leta je izšel prvi zvezek beograjskega Starinarja, splitskega Vjestnika, nemške Germanie in Berichte RGK. Korošec pa je zasnoval arheološko revijo na novo in to v Sloveniji, kjer je bila na koncu vojne prekinjena še tista skromna arheološka tradicija, ki smo jo imeli.

In vendar je Korošec s svojo ustanovitvijo zasadił drevo, ki nam je danes že kar predstavnik slovenske arheologije in nam daje njeno najavtentičnejšo podobo. Pregledati njene letnike pomeni skoraj v celoti pregledati razvoj slovenske arheološke vede v zadnjih tridesetih letih.

Ocene opravljenega dela seveda ne moremo dati, tudi zato ne, ker je revija še naš živ del, tudi poročevalca. Tako gre bolj za osebni pogled: v prvem obdobju (moj pogled velja seveda le za prazgodovinsko arheologijo brez paleolitika in s poudarkom na kovinskih obdobjih), predvsem na delo obeh glavnih, danes že pokojnih akterjev - prof. Korošca in prof. Stareta; v drugem in tretjem delu pa bolj na splošne težnje, ki so se želele uveljaviti, tudi na potrebe, ki niso bile uresničene.

V tridesetih letih izhajanja Arheološkega vestnika lahko namreč ločimo tri obdobja, ki se skoraj ujemajo z desetletji njegovega izhajanja. Prvo je Koroščevo do vključno desetega letnika, ko je Korošec prenehal biti ne samo urednik, ampak tudi sodelavec; drugo do vključno 22. letnika, ko sta bila odgovorna urednika

Brodar oz. Stele, za prazgodovinsko arheologijo pa F. Stare (11.-12. letnik) in S. Gabrovec (13. do 22. letnik); tretje pa po tem času, ko je bil glavni urednik J. Šašel, odgovorni pa Stele oz. po njegovi smrti Grafenauer. Ta obdobja so tudi po obsegu v precejšnjem ravnovesju. Koroščevi letniki imajo 3256 strani, drugo obdobje ima 3558, zadnje pa (do vključno 28. letnika) 3445 strani.

Če danes še enkrat preberemo nepodpisani predgovor in prvi letnik Arheološkega vestnika, ki je nedvomno Koroščev, vidimo, da je suho stvar in praktičen, skoraj prakticističen, brez velikih besed, brez vsakršnih vizij. Revija želi objavljati tudi najmanjše naključne najdbe, da bi preprečila zgubljanje gradiva po muzejskih skladiščih. Objavljati želi predvsem krajše študije od paleolitika do zgodnjega srednjega veka, pa tudi iz pomožnih ved. Na kratko, biti želi predvsem edicija gradiva, starega in novega, predvsem manjših kompleksov, in poročati o novi literaturi. Korošec je imel za zgled standardni tip arheoloških revij, ki so v deželah z večjo arheološko tradicijo že obstajale. Ali še enostavneje: želel je imeti revijo, kjer bi slovenski arheologi tekoče objavljali svoje gradivo, in to čimhitreje in sprotno. Tako je s sedmim letnikom prešel kar na štiri zvezke letno - pravzaprav prvi načrt, ki mu je spodletel. Ne le, da nikoli niso izšli štirje zvezki v letu, temveč je osmi letnik izšel v enem samem zvezku, nato pa celo letnika devet in deset skupaj.

Pomen Koroščevega dela je najprej predvsem organizacijski. V najtežjih okoliščinah je v rekordnem času organiziral Arheološki seminar, kjer sta bili prvič predavani prazgodovinska in zgodnesrednjeveška arheologija - obe katedri sta prvi v Jugoslaviji. In iz nič je ustvaril Arheološko sekcijo in samostojno revijo. Korošec je bil predvsem mož dejanja in ne toliko teorije, zato je tudi razumljiv njegov skoraj prakticističen uvod v prvi letnik Arheološkega vestnika.

Bolj smo seveda v zadregi, če strokovno ocenjujemo prvih deset Koroščevih letnikov. Naš pogled, kakor sem že omenil, seveda ni celovit. Objektivno bi dosežke lahko presojali v razmerju s slovensko arheološko tradicijo in sočasno srednjeevropsko arheologijo, s katero smo bili predvsem povezani. Za prvo lahko rečemo, da je Korošec brez povezave s slovensko arheološko tradicijo. Ni se šolal v Sloveniji, niti se v svojem delu ni navezal na dotedanje delo slovenskih arheologov. K temu je potrebno dodati še to, da sta B. Saria in R. Ložar po vojni odšla, prav tako pa tudi W. Schmid ni imel več nobenih zvez s Slovenijo. Prelom je bil torej popoln. Tudi povezava s srednjeevropsko arheološko tradicijo je bila šibka, če izvzamemo s češko (Korošec se je šolal v Pragi), ki mu je pomagala predvsem v zgodnesrednjeveški oz. slovanski arheologiji. Poleg tega pa so bile velike ideje srednjeevropske prazgodovinske arheologije v krizi. Duhovita Menghinova *Weltgeschichte der*

Steinzeit je postala že del zgodovine, prav tako velike selitve lužiške kulture, da ne govorim o direktno kompromitiranih tezah političnega rasizma. Kaj je torej naravneje od tega, da se v takem položaju vrneš nazaj k virom, h gradivu, do katerega je imel Korošec primaren odnos, kakor je po drugi strani po svoji naravi bil nezaupljiv do velikih, širokih idej, ki so zaobšle gradivo. Prav tako pa je Korošec začel delati mimo edinega velikega srednjeevropskega novega koncepta, ki ga je že ustvarjal Merhart z marburško šolo, vendar do tedaj še ni napisal svojih temeljnih del. In to ne glede na to, da se Korošec ni ukvarjal z obdobji, ki jih je predvsem obravnavala Merhartova šola. Če je že kdaj govoril v širših povezavah, se je naslonil na G. Childa, predvsem na njegovo *The Danube in Prehistory* (1929), katerega ideje je rad sprejemal. Tudi ta naslonitev je bila v slovenski arheologiji nova. Koroščeva vrnitev h gradivu, njegova težnja čim več in čim prej gradivo publicirati, sta bili zelo sodobni; šele mnogo pozneje so tudi po Evropi začele rasti kataloške serije in monografije s celotno objavo gradiva, kar je Korošec uresničil takoj na začetku s sprotno objavo svojih izkopavanj v Ptujju. K temu moramo prišteti še njegove številne pobude sodelavcem in učencem, ki so mu pri tem delu sledili. S to težnjo je seveda zadel v živo v aktualne potrebe slovenske arheološke vede, ki svojega gradiva pravzaprav sploh ni imela objavljene.

Korošec je zavestno in vehementno razbijal estetsko obravnavanje gradiva, po katerem naj bi objavil le lepo, dragoceno gradivo. Njegova parola je bila, da se objavi vse in takoj, parola, ki je seveda v mnogočem problematična in neizvedljiva. Zahteva predvsem dobro in smotrno organizacijo, ki nam še manjka. In seveda: objavljali bomo gradivo vedno v izboru, čeprav je res, da našega izbora ne bo narekovala estetika. Vendar pa je merilo kljub željam po objektivizaciji subjektivno, kakor je že izbor gradiva, ki prihaja do nas, nujno naključen.

Z uveljavljanjem v jedru vsekakor pravih teženj po objavi celotnega gradiva nastopi problem tehnike in racionalizacije objave. V obziru je Arheološki vestnik nenehno rasel in še raste. Da se o tem prepričamo, je potrebno le pogledati Staretovo objavo Hajdine v prvem zvezku ali morda še bolj Koroščevo objavo prazgodovinskega Ptujskega gradu in sedanje objave. Pri tem je imel mnogo zaslug F. Stare, ki je uveljavil kvalitetno arheološko risbo. Problem tehnike in racionalizacije objave pa seveda ostaja stalno živa naloga prav v arheologiji, ki je od izkopavanja do objave, kljub temu, da je historična veda, vezana na celo vrsto naravoslovnih ved in tehnoloških prijemov. Pri tem pa mora arheolog ostati zgodovinar in prevajati dognanja pomožnih ved v zgodovinsko govorico.

Danes lahko že presojamo Koroščeve ideje v prazgodovinski arheologiji, ki jih je uveljavljal v novo nastalih organizacijskih enotah in ki so v Arheološkem vestniku najbolj prihajale do izraza.

Korošec je že s tem, da je prišel iz Beograda in Sarajeva, usmeril naš pogled na Balkan, ki je bil dotlej v slovenski arheologiji zanemaren. V prazgodovinski arheologiji je bilo to najizrazitejše v neolitiku in eneolitiku, kjer se je takoj na začetku uveljavil kot najboljši poznavalec na Balkanu. Raziskoval ga je samostojno tudi v Ljubljani, predvsem pa je odkril in utemeljil dalmatinski neolitik - ime in pojem Danilska kultura sta Koroščeva. Bil je pobudnik neolitskih raziskav za celotno Jugoslavijo in njegovo dediščino so nato prevzeli Garašanin, Benac, Batović, Dimitrijević ter dali novo sintezo, v kateri Koroščeve ideje niso mogle vedno obstati, so pa bile plodno izhodišče vseh povojnih raziskovanj. Podobno velja tudi za Koroščevo Slavonsko kulturo, v katero je vključil kulturo Ljubljanskega barja in Vučedola in s tem dal tudi raziskavam jugoslovanskega eneolitika nove temelje. Iz Bosne je prinesel misel, da bi slavonska kultura živela še dalje v bronasto dobo in bila ena izmed vodilnih genetičnih komponent *ilirske gradišćanske kulture*. V zvezi s to tezo moramo razumeti Koroščevo tendenco k nizki kronologiji, pa tudi npr. Staretovo prvo objavo Hajdine v prvem zvezku Arheološkega vestnika. Ta teza se ni mogla uveljaviti, predvsem v Ptujju ne. Poudariti pa je vendarle treba, da Benčevo tezo o genezi Ilirov s prvo stopnjo "Predilirov", ki so nastali na Balkanu iz neolitskega substrata in novodošlega sloja badenske, kostolačke in vučedolsko ljubljanske kulture, v osnovni postavki najdemo že pri Korošču.

Na Ljubljanskem barju je obnovil terenska izkopavanja in ob tem v mnogočem razširil in diferenciral svoje nekdanje poglede. Sam je odkril in utemeljil slovenski neolitik kot alpski facies lengyelske kulture (tudi ta njegov pogled ni v celoti obveljal) in v zvezi s svojimi raziskavami v Dalmaciji odkril tudi neolitik v slovenskem Primorju in delež zahodnomediterranske komponente v njem.

Čeprav je bila Koroščeva specializacija v prazgodovinski arheologiji neolitik, pa je pomembno prispeval k vedenju tudi za poznejša obdobja. Tu ne mislim le na njegovo datacijo nekaterih postojank Ljubljanskega barja v bronasto dobo (npr. Blatna Brezovica) z nejasno preciziranim trajanjem, temveč tudi na odkritje bronastodobnih grobov v Turnišču in predvsem žarnogrobiščne kulture sploh in uporabil, čeprav je bilo prav raziskovanje te kulture v tistem času v središču zanimanja srednjeevropske arheologije. Vendar je vse to manj važno, pomembnejše je, da je povsod začenjal nova raziskovanja in jih takoj objavil, takoj dal svojo interpretacijo, ki se je pogosto umirila drugje, kakor jo je sam prvič zapisal in ki jo je sam pogosto spreminjal.

Toda povsod smo prišli do novih spoznanj in odkritij, ki so bistveno povezane z njegovim imenom.

Pogosto smo si sicer res želeli, da bi bilo njegovo pisanje bolj izdelano in urejeno, bolj premišljeno, manj samo prvi koncept, manj vulkansko in hlastno, bolj pretehtano in v zaključkih dokumentirano, v metodologiji izčiščeno. Njegove opredelitve so se pogosto pokazale presenetljivo točne, vendar so bile nedokumentirano utemeljene, nepreverljive, tako da jim je bilo mogoče verjeti, ni pa jih bilo moč preveriti. Zaradi tega skoraj nima svojih učencev, kljub temu, da je bil Arheološki seminar prav po njegovi zaslugi vodilna arheološka šola v Jugoslaviji. Za to je bil preveč individualen in izviran. Vsi pa smo njegovi učenci, ko uživamo sadove njegove revije in njegovega inštituta in se še danes spopadamo z njegovimi idejami, ki jih je v svojem kratkem življenju bolj izbruhal kakor precizno formuliral.

Poudarek slovenske prazgodovinske arheologije pa seveda ni na področju, ki ga je preučeval Korošec. Tega se je od vsega začetka zavedal tudi sam in je zato svojega prvega učenca Fr. Stareta usmeril v študij železne dobe.

Svojo prvo razpravo o Hajdini je Stare napisal še izrazito kot Koroščev učenec, v bistvu je razplet njegove ideje o srečanju slavonske kulture z ilirsko. Toda že v disertaciji Prazgodovinske Vače se je plodno naslonil na slovensko arheološko tradicijo, predvsem na Ložarjevo tezo, da so se oblike razvijale tudi v našem prazgodovinskem svetu, pozneje pa tudi na ideje, ki jih je v slovensko umetnostno zgodovino vpegljal Izidor Cankar. Zato F. Stele navaja Stareta in Ložarja kot uvajalca vidikov Cankarjeve šole v arheologiji. Njegova disertacija najbolje označuje slovensko železnodobno arheologijo v petdesetih letih, pa tudi avtorja samega. Napisana je bila v času, ko še nismo bili v stiku s sodobnimi težnjami, predvsem z Merhartovo šolo, niti s tujimi muzeji, ki so hranili naše gradivo. Bil je navezan le na domače gradivo, plodnega sodelovanja z Dunajem še ni bilo. V tem zaprtem ozračju je bila disertacija napisana z metodo, ki je bila praktično že premagana, vendar je bila z glavnimi rezultati presenetljivo pravilna. To je zasluga Staretove nadarjenosti in intuicije, ki sta znali premagati slabosti metode, ki je ostala v bistvu tipološka. Vsekakor je Kossack njegovo kronologijo z nekaj spremembami lahko vključil v svoj širši kronološki, po drugačni metodi izdelan koncept. Zaradi nesodobnega koncepta pa tudi njegova metoda ni ustvarila šole: tudi njegovi kronološki razdelitvi je bilo lahko verjeti, ni pa bila moderno speljana in preverljiva.

Istočasno z disertacijo se je Stare usmeril v umetnostnozgodovinsko vrednotenje, smer, ki je bila blizu njegovi naravi in temperamentu. Iz te je zrastle poleg študije o pasnih sponah (AV 4, 1953) predvsem njegova habilitacija o

kovinskih posodah v Sloveniji. Oprl se je na Merharta, vendar bolj na njegove rezultate kakor na metodo. Tudi za to smer njegovega raziskovanja je značilno, da je začel s tipologijo, z analizo stila, medtem ko je obravnavo kronologije in motivov obljubil za nadaljevanje, ki ga ni napisal. Z vidika metode je to seveda obrnjena pot.

V enoletnem študiju v Nemčiji, v Münchnu in Marburgu, središčih Merhartove šole, pa je doobra spoznal njeno metodologijo. Nova spoznanja so vplivala nanj ne samo s tem, da je razširil raziskovalno zanimanje na kulturo žarnih grobišč. Poleg izkopavanja v Dobovi sta plod tega tudi njegovi odlični študiji o polmesečnih britvah (*AV 8, 1957*) in o grobu 108 iz Dobove (*Situla 1, 1960*), predvsem pa nova metoda. Kako drugačen je bil njegov pristop h gradivu, kaže primerjava obeh študij ne le z objavo Hajdine, temveč tudi Ljubljane. Smer obeh študij bi gotovo dala še dragocene rezultate, vendar je kmalu zatem njegov prav neverjeten zamah (leta 1954 so izšle 3 njegove knjige) prenehal. V naslednjih razpravah se je vrnil k umetnostnozgodovinskemu vrednotenju in prav na koncu k celotni sintezi. V obeh smereh je najizvirnejši, poln bleščečih opazovanj, čutiti pa je, da so zrasla brez stika z novimi spoznanji stroke in da je predvsem v svoji knjigi preveč drzen z vprašanji, na katera arheološko gradivo v tej obliki samo sploh ne more odgovoriti. Če mu v tej smeri kljub občudovanju posameznih opazovanj težko sledimo, pa smo mu hvaležni za postavljena vprašanja in slogovne rešitve, iskanje sinteze, dragocena opazovanja, za premagovanje deskripcije in mehanistike v stroki, za opomin, da arheologije ne moremo reducirati na statistiko in urejanje, hkrati pa seveda tudi za opozorilo, da moramo ostati, kadar govorimo kot arheologi, v izpovednih možnostih svoje stroke.

S kratkim poskusom označitve Stareta smo že prekoračili oznako prvih desetih letnikov Arheološkega vestnika. Lahko jo zaključimo: prazgodovinsko arheologijo sta predvsem zaznamovala prof. Korošec in Stare. Po skupni usmeritvi sta se njuni poti ločili in šli v različni smeri. Podobna pa je ostala njuna individualna pot, ki se ni mogla podrediti strogi metodologiji modernega iskanja in disciplini skupnega dela. Zato so njuni sopotniki iskali svoje metodološke rešitve bolj ali manj originalno drugje.

Korošec je bil po vojni prva osebnost jugoslovanske arheologije, edini, ki je lahko takrat usmerjal prazgodovinsko arheologijo. Vodilni jugoslovanski prazgodovinarji so doktorirali pri njem. Bil je tudi edini Slovenec, ki je raziskoval po celi Jugoslaviji, ki je enako dobro poznal prostor od Slovenije do Makedonije. Nasprotno pa je bila njegova zasidranost v širšem sklopu slovenske kulture manjša. Njegova moč je bila v novih odkritjih, odličnem poznanju gradiva, manj pa v njegovem sistematičnem in metodičnem obvladanju.

Drobni dvojni letniki Arheološkega vestnika 11-12 je bil zunanji znak krize ob Koroščevem odhodu iz uredništva in prenehanju sodelovanja. Revija je stisko premagala z objavo kolokvijev, ki jih je začelo organizirati Slovensko arheološko društvo, še prej pa z Brodarjevim zbornikom in z objavo referatov slovenskega dne IV. kongresa Jugoslovanskega arheološkega društva v Ljubljani. Oboje, organizacija in objava kolokvijev seveda nista povsem naključna, saj sta vendarle plodna reakcija na doseženo delo vodilnih arheoloških ustanov. To se vidi že po tem, da je kolokvije organiziralo društvo in ne kaka ustanova. Reakcija je bila predvsem želja po bolj organiziranem delu v stroki, ki ga nobena od vodečih institucij ni znala ali pa ni mogla izvesti. Tako je oživela in stopila v novo fazo misel na Arheološko karto, ki jo je zasnoval že Korošec, porodila se je zamisel, da se na kolokvijih sistematično pregleda stanje v stroki po obdobjih. V ta pregled je bila vključena tudi zgodovina raziskovanj, za kar v svoji možni individualnosti nista imela smisla ne Korošec ne Stare. Prav tako je bilo potrebno upoštevati novo organizacijsko mrežo slovenske arheologije. Varstvo spomenikov je prevzelo na eni strani objavljjanje "vsake, tudi najmanjše slučajne najdbe", kakor je zapisano v predgovoru prvega letnika, skupaj s prvimi poročili o vseh izkopavanjih, na drugi strani pa so Katalogi in monografija Narodnega muzeja prevzeli objavo velikih najdiščnih kompleksov tako starega kakor novega gradiva. Predvsem moramo omeniti temeljno nalogo, da po skoraj 100 letih končno obvladamo Pečnikovo dediščino, pri nas in tisto, ki jo hranijo tuji muzeji. Smotrno je bila h katalogom pridružena tudi obdelava gradiva, kar je bilo na začetku še ločeno - Vače so izšle posebej kot katalog in posebej v študijski obdelavi. Tako je bila v šestdesetih letih, zopet značilno, bolj v okviru Slovenskega arheološkega društva kakor uradnih institucij projektirana centralna publicistična arheološka mreža. V njej je Arheološkemu vestniku ostalo središčno mesto. Razbremenjen drobnega, naključnega gradiva na eni strani in velikih kompleksov na drugi, naj bi ob vsej dotedanji simpatični raznovrstnosti organizirano obravnaval žgoče teme in tako usmerjal slovensko arheološko delo, uresničeval slovenski arheološki program in ga kritično spremljal. Če se je Korošec boril proti "estetskemu" pogledu v arheologiji in za objavo vsake, tudi naključne najdbe, je seveda prav tako razumljivo, da vsako gradivo ni enako zgodovinsko povedno in pomembno in da bomo pri obdelavi gradiva čimbolj iskali zgodovinsko pomembno gradivo. Jasno je tudi, da pri tem nastopajo tudi premiki v razumevanju "pomembnosti" gradiva, premiki v vprašanjih, ki jih gradivu postavlja. V tem je pomemben del razvoja stroke in prav to naj osrednja revija omogoča in spodbuja. Na drugi strani pa bi bilo zelo nevarno, če bi se zapirali v ozek krog. Tako mora revija kritično obveščati o stanju arheološke stroke v naši okolici, predvsem tisti, s katero smo geografsko in problemsko povezani. Seveda pa ne moremo ostati zaprti za svojo lastno slovensko

znanstveno in kulturno okolje. Pri tem mislim na eni strani na sodelovanje z znanstvenimi in tehničnimi strokami, na drugi pa s humanističnimi vedami. V zgodovini naše vede so bila taka sodelovanja naravna, saj so vsi arheologi izhajali iz sosednjih sorodnih strok, bodisi naravoslovnih bodisi zgodovinskih in filoloških. Zdaj prvič nastopa generacija čistih arheologov, ki nastopa hkrati v času specializacije. Vsako zapiranje bi bilo še posebej usodno. Kljub temu, da mora arheologija pogosto uporabljati tehnične in naravoslovne metode, ostaja integralni del slovenske zgodovine in del slovenske kulture.

Kako je to uspevalo prazgodovinski arheologiji v drugem in tretjem desetletju Arheološkega vestnika? Prvič je potrebno omeniti rast objav v povsem tehničnem smislu. Uveljavila so se nova merila v risanju, kar je znatno povečalo povednost in obseg objavljenega gradiva. Z objavo kolokvijev je stroka dobro definirala svoje probleme, dala veliko novega, ključnega gradiva in tako povsod ustvarila plodna izhodišča za nadaljnje delo, ki ga je še posebej olajšal tudi izid Arheoloških najdišč leta 1975. Letniki z objavo kolokvijev so nedvomno najpomembnejši zvezki Arheološkega vestnika teh let. Tako so bili tudi sprejeti, saj so bili večinoma takoj razprodani, kar je za znanstveno publicistiko redkost. Ob tem je smotrno tekla objava pomembnih starih najdišč, katerih obseg je bil še združljiv z revijo, in objava tekočih izkopavanj. Izšla pa je tudi vrsta problemskih študij, s katerimi je bil predvsem slovenski halštatski fenomen obravnavan tudi širše, v svojih razmerjih do okolice. Prvič smo pravzaprav postali sami najboljši poznavalci in pojasnjevalci kakšnega gradiva - že prej s Korošcem za neolitik, zdaj s kolokviji pa tudi za druga obdobja. Poudariti je potrebno, da so naše sinteze in interpretacije bile tudi širše sprejete.

V celoti je sicer po Koroščevem odhodu prazgodovinska arheologija morda izgubila prevladujoče mesto, ki ga je imela v njegovem desetletju. Predvsem je mnogo manj neolitske arheologije, ki se je, morda ne povsem smotrno, koncentrirala v publikacijah Arheološkega seminarja (Poročila o raziskovanju neolita in eneolita v Sloveniji).

Arheološki vestnik je rast slovenske arheologije ne samo spremljal in registriral, temveč tudi omogočal. Čeprav je bil akademijsko glasilo, ni bil nikoli zaprta revija, temveč vedno tribuna celotne slovenske arheologije. To je bila v prvem desetletju zasluga prof. Korošca, v drugem predvsem Slovenskega arheološkega društva. Ni se zaprla tudi pred sodobnim tokom stroke. Domači arheologi so vedno iskali stik s sodobno arheološko mislijo tako v srednjeevropskih in jugoslovanskih središčih, kakor so tudi tujci vedno radi sodelovali v njej. Objava gradiva je rasla tako po povednosti kakor po tehniki in racionalizaciji objav, rasla je predvsem tudi v sistematičnosti.

Ocenili smo posamična obdobja in jih prikazali v vsej problematiki. V nasprotju z drugimi nacionalnimi humanističnimi vedami, ki imajo daljšo tradicijo, se je v arheologiji ta šele začela ustvarjati. Morda je največja zasluga Arheološkega vestnika, da lahko ob tridesetem letniku ugotovimo, da je ta tradicija v svojih prvih obrisih že pred nami. Pri tem pa ne gre za kako zaprto linijo, ki je prav za male narode tako nevarna, temveč za odprtost v lastno okolje, predvsem do svoje mlajše generacije, pa tudi do širše okolice, tako jugoslovanske, ki jo je tako plodno uvedel Korošec, kakor do mednarodne, brez katere nobena veda, arheološka še posebej, ne more živeti. To povezavo bo potrebno še poživiti z rednimi kritičnimi pregledi dosežkov arheologije sosednjih dežel, s kritičnim srečanjem z nastajajočimi novimi metodami.

Povečati pa je potrebno seveda predvsem samokritiko. Naše delo ostaja skoraj dosledno brez kritičnega pretresa. Čeprav pomanjkanje kritične kulture ni le napaka arheologije, pa zato ni nič manj škodljiva. Pomanjkljiva je tudi naša navzočnost v slovenskem zgodovinopisju in kulturi. Že to, da je skoraj edina sinteza slovenske prazgodovine delo zgodovinarja (*B. Grafenauer, Zgodovina slovenskega naroda I*), je zunanji znak tega stanja. Prav tako ni arheologije v nekaterih uveljavljenih kulturnih serijah, tako npr. pri Slovenski Matici. Tudi v množici popularnih arheoloških knjig, ki danes preplavljajo tržišče, ni slovenskega avtorja. Gotovo: vse to je zunaj pristojnosti Arheološkega vestnika kot strogo specializirane znanstvene revije. Najbrž pa je prav, da je v tem jubilejnim zapisu povedano.

Stane Gabrovec

Teorija znanstvene pojasnitve in arheologija

Ta sestavek ima namen podati temeljne ideje iz teorije znanosti, na katere se opira t.i. "nova arheologija", posebno njen avtor Lewis Binford. Ker nisem arheolog, temveč filozof, ki se ukvarja s teorijo znanosti in logiko, se bom omejil pretežno na znanstveno-teoretične in logične temelje pojmovanj, ki jih vsebuje "nova arheologija" oziroma so verjetno značilni za arheologijo nasploh. Le občasno se bom dotaknil kritične analize konkretnih oblik razlage in teoretiziranja v arheologiji, saj za to nisem upravičen. Vendar mislim, da bom tudi ob omenjenih omejitvah lahko predstavil nekatere bistvene karakteristike znanstvene pojasnitve (razlage) in nekatere dileme, ki se nujno pojavijo v zvezi s prenašanjem določenih tipov pojasnitve iz ene vede v drugo (npr. nomotetičnih tipov pojasnitev v naravoslovnih vedah v zgodovinske, arheološke, etnološke, antropološke idr. vede, kjer se večinoma uveljavlja genetska ali sistemska pojasnitev).

Vprašanje o "pravi naravi" znanstvene pojasnitve je nedvomno eno od centralnih vprašanj sodobnih znanosti in teorije znanosti, saj narava pojasnitvene procedure v veliki meri določa tudi tip hipotez, teorij, raziskovalnih in eksperimentalnih postopkov. Zato je samospraševanje določene znanosti o naravi in zakonitostih procesa postopka pojasnitve znamenje zrelosti, a tudi znamenje začetka kriznih pojavov v znanosti, ki lahko privedejo do alternativnih nazorov in teorij in do spremembe "znanstvene paradigme" (T.Kuhn). Res je sicer, da sodobna preučevanja "logike pojasnitve" itd. v mnogočem odsevajo tudi večji interes za logično analizo znanosti, ki je nastal zaradi močnega vpliva neopozitivizma in analitične filozofije v vseh znanostih, ta pa spet odseva povečan vpliv naravoslovnih in eksaktnih znanosti na vse druge znanosti (naravoslovje kot ideal vseh znanosti, poskusi redukcionalizma vseh drugih znanosti na fiziko itd.) v dvajsetem stoletju. Vendar pa bi bilo močno pretirano, če bi, denimo, samospraševanje določene znanosti (oziroma znanstvenikov) o logični strukturi teorij, hipotez, pojasnjevalnih verig in raziskovalnih metod imeli za "pozitivizem", "funkcionalizem", "empirizem" ipd. ideološke mode. Gre za nasprotno, za povečano zavest znanstvenikov o naravi teorij, na katerih slonijo njihove domneve in pojasnitve, in o naravi miselnih oziroma logičnih postopkov, po katerih se ravna pri preučevanju empiričnega gradiva. Ta zavest izhaja verjetno pretežno iz dokaj splošne in utemeljene potrebe po tem, da bi se posamezne znanosti po eni strani konstituirale v samostojne discipline, za lastno dobro razdelano metodologijo in teoretsko strategijo, in da bi se na drugi strani vendarle tudi medsebojno povezovali v okviru obsežnega "racionalnega podjetja" človeka. Te potrebe lahko posamezniki kažejo in realizirajo zelo različno in na močno nasprotno načine. Denimo tako, da se skušajo povsem zapreti v lastno vedo, da skušajo natančno ločiti "svojo" znanost in njen tip teorij in pojasnitev od drugih znanosti in šele nato iščejo povezavo z drugimi znanostmi ali pa tako, da

skušajo prevzeti idealiziran vzorec teorij in pojasnitev iz kakšnih drugih, "bolj izdelanih" znanosti v svojo znanost in jo tako "poznanstveniti" in povezati z drugimi vedami. Možne so tudi druge, kombinirane rešitve, kar seveda močno zaplete situacijo v neki znanosti, ko skuša priti na jasno sama s seboj.

Mislim, da se nekaj podobnega dogaja oziroma se je dogajalo tudi v arheologiji, posebno po nastopu Binforda in njegove šole. Binford je s svojo dejavnostjo poskušal dvigniti arheologijo na raven "nomotetične" znanosti, se pravi znanosti, ki sloni na naravoslovnem tipu zakonov oziroma vsaj na zakonitostih, ki omogočajo deduktivno pojasnitev in empirično napoved. S tem je izzval druge arheologe, da so tudi sami začeli precizneje določati svoje empirične in miselne metode, skratka, dosegel je, da se je začela arheologija ukvarjati tudi sama s seboj. (Ne moremo sicer reči, da arheologi tega niso počeli tudi prej, toda nedvomno ne tako načrtno in ne s tako daljnoročnim ciljem kot Binford.) Jasno je, da so se pri poskusu takšne racionalizacije arheologije, kakršno je predlagal Binford oziroma so jo nato razvijali njegovi privrženci, takoj pokazale tudi težave, saj je stroga naslonitev na t.i. "deduktivno-nomotetično" oziroma deloma na "induktivno-statistično" razlago za marsikoga pomenila pretirano redukcijo specifičnosti arheologije kot znanosti nasproti drugim znanostim in nediferencirano naslonitev na vzor naravoslovnih ved. Kot ponavadi je tudi tu treba ločiti "ekstreme" od "racionalnega jedra". Sam se bom v prikazu problematike znanstvene pojasnitve v arheologiji naslonil predvsem na logično analizo pojasnitve, čeprav vem, da bi bilo za dejansko izvedbo te naloge treba upoštevati tudi dejanske metode arheološkega raziskovanja in teoretiziranja, tj. tako, kot nastopajo v konkretnih študijah. Ker pa gre le za uvodni sestavek v problematiko, mislim, da ne bom preveč zgrešil problematike.

Za začetek opozarjam, da bom v splošnem uporabljal termin "znanstvena pojasnitev", včasih tudi "znanstvena razlaga". Prvi termin mi pomeni logično fundiran in metodološko utemeljen postopek včlenitve nekega dejstva, odkritja ali empirične posplošitve v neko teorijo oziroma v sklop generalnih hipotez, ki so nosilne za določeno raziskovalno področje. Termin "znanstvena razlaga" je sicer v precejšnji meri sinonimen s terminom "znanstvena pojasnitev", vendar se uporablja tudi širše, tj. za ves težko opredeljivi obseg znanstvene dejavnosti, ki daje neke splošne in utemeljene stavke ali pa uporablja neke splošnejše teoretične hipoteze pri raziskovanju konkretnih pojavov. V mnogih znanostih je danes pri nekaterih vrstah znanstvene razlage le težko natančno opredeliti logiko tega postopka in še težje določiti mejo in mero njegove validnosti, toda kljub temu se ti postopki uporabljajo in so dali tudi opazne rezultate. Zato se mi zdi smiselno ločiti "znanstveno pojasnitev" od širše "znanstvene razlage".¹

Pojem "deduktivno-nomotetične" (DN) pojasnitve

Ta tip znanstvene pojasnitve je, logično gledano, najpopolnejši in zato resnično predstavlja nekakšen ideal znanstvene pojasnitve. V sleherni pojasnitvi imamo opravka z nekimi stavki, ki opisujejo določen fenomen, dejstvo, empirično posplošitev ipd. Ko govorimo o "pojasnitvi dejstva", nikoli ne gre neposredno za dejstvo, temveč za njegov (bolj ali manj adekvaten) opis, ki je podan z enim stavkom ali več stavki. "Pojasnjujemo" potemtakem dejstva le posredno, preko stavkov o njih. Podobno pojasnjujemo določene zakonitosti, tako da se nanašamo na njihovo natančno jezikovno predstavitev v okviru neke znanosti. Torej imamo pri pojasnitvi opraviti s stavki. To je še bolj jasno, če upoštevamo, da določena dejstva ali splošne ugotovitve vselej "pojasnjujemo" na podlagi nekih zakonitosti, teorij ipd. Te pa so vselej dane preko nekih stavkov, ki izrekajo nekaj o vsem razredu fenomenov, v katerega spada tudi dano dejstvo ali empirična ugotovitev. Pojasnitev je potemtakem podana kot relacija med stavki oziroma še več, kot neka operacija, v kateri na podlagi določenih zakonov oziroma generalnih stavkov pojasnimo razloge ali vzroke za nastanek ali določen potek dogodka ipd. Ker pa so v znanostih najbolj natančne in najbolj splošno veljavne relacije in operacije stavkov tiste, ki ustrezajo logiki oz. "logični dedukciji" (izpeljavi), se tudi pri analizi znanstvene pojasnitve skuša najprej izhajati iz "deduktivne sheme" pojasnitve, pri kateri stavek, ki izraža tisto, kar skušamo pojasniti (*eksplanandum*), logično izhaja iz stavkov, ki ga pojasnjujejo (*eksplanans*). Celotno pojasnitev (*eksplanacija*) je tedaj mogoče logično predstaviti kot dedukcijo: $E \Rightarrow e$, kjer E označuje eksplanans, e eksplanandum, znak \Rightarrow pa označuje operacijo "iz... izhaja...", kjer namesto "... in "...." lahko napišemo neke stavke.

Takšna predstavitev je vendarle še prešibka za natančnejšo podobo deduktivne pojasnitve. Predvsem moramo vedeti, da operacija logičnega izhajanja enega stavka iz drugega predpostavlja, da je zadovoljeno kakšno od logično veljavnih pravil izpeljavanja stavka iz drugega stavka. Najbolj pomembno je pravilo "modus ponens", ki se glasi takole: "Če je resnična (ali veljavna) logična zveza stavkov "če p, potem q" in če je hkrati resničen (veljaven) stavek p, tedaj iz tega sledi (izhaja), da je resničen stavek q." V sodobni logiki imenujemo zvezo "če - potem" "materialna implikacija" in jo označimo npr. z znakom \rightarrow . Prav tako formalno označimo resničnost oziroma logično veljavnost nekega stavka, tako da pred njegov simbol zapišemo še "zvrnjeni T" (\vdash). Tako lahko pravilo "modus ponens" zapišemo krajše:

$$\vdash p \rightarrow q, \vdash p \\ \vdash q$$

Pri tem vodoravna črta, ki deli tisto, iz česar izpeljujemo, od tega, kar izpeljujemo, pomeni isto kot zgoraj uporabljeni simbol \Rightarrow , tj. operacijo izpeljevanja.

Seveda moramo pri tem še natančno določiti logičen pomen implikacije. Najlažje in najbolj točno to storimo, če podamo "resničnostne pogoje" zveze "če - potem". To pomeni, da določimo pogoje, v katerih bo zveza stavkov "če p, potem q" resnična oziroma neresnična. Tu pa se že lahko začnejo številni resni problemi, kajti že v običajnem jeziku je zveza "če - potem" zelo neprecizno določena, niha npr. med povsem logično nujnostjo, kavzalno povezavo dejstev, o katerih poročata stavka p in q, in različnimi vsebinskimi povezavami stavkov. Zato se v logiki odločimo za "najšibkejšo" varianto, ki je obenem najbolj natančno določena. To je tista varianta, kjer je resnica ali neresnica implikacije odvisna le od resnice ali neresnice stavkov p in q, nič pa od njune vsebine ali od konteksta razpravljanja. Vse druge analogije k implikaciji pa poskušamo naknadno specificirati v posebnih logičnih sistemih, ki pa imajo vsi prej omenjeno najšibkejšo varianto (tj. tisto, ki najmanj predpostavlja) za svojo bazo.²

V stavčni logiki je implikacija opredeljena tako, da je to zveza dveh stavkov, ki je neresnična le v primeru, če je prvi stavek (antecedens) resničen in drugi (konsekvent) neresničen. Brž se namreč pokaže, da kakšne druge kombinacije resničnostnih pogojev niso ugodne za opredelitev implikacije, ker zahtevajo bodisi preveč, bodisi premalo.³ Zdaj torej že vemo, da je v temelju znanstvene deduktivne pojasnitve dvoje: pravilo modus ponens in implikacija. Vendar je to še premalo za dokončno opredelitev deduktivne pojasnitve. Ni namreč vsaka implikacija dovolj za podlago znanstvene dedukcije. Tako denimo, za gotovo velja implikacija: "če p in q, potem q". Če sta tudi stavka p in q resnična, potem je resničen antecendens implikacije in po modus ponensu iz tega spet izpeljemo p. V resnici pa nismo zares izpeljali stavka p iz nekih drugih stavkov, temveč smo le po ovinku, preko "konjunktivne zveze" "p in q" dobili nazaj p, katerega resničnost smo morali predpostaviti že prej.

Brž se pokaže, da z nobeno stavčno logično povezavo ne moremo priti do netrivialnih "izpeljav" nekega stavka iz določenega antecendensa implikacije. Nujno moramo preiti k bolj kompleksnim stavkom, in to so *splošni stavki*. Splošni (univerzalni) stavki so stavki, ki se začenjajo z "vsak" ali "vse" (vsi), nanašajo pa se na nek univerzalni razred vrednosti (univerzum), ki lahko nastopajo v stavkih določene vrste. Tako lahko, denimo, če govorimo o številih in rečemo "vsa števila so končna", to formalno predstavimo takole:

"Za vsak x (iz našega univerzuma) velja, x je končno."
Pri tem imenujemo izraz "za vsak x" "univerzalni kvantifikator" in ga pišemo ponavadi z znakom (x), izraz "x je končno" pa imenujemo stavčno ali tudi predikatno formo. Stavčna forma očitno ni stavek, temveč večjemu možni stavek, saj postane pravi stavek le v dveh primerih. Prvi je ta, da namesto spremenljivke x vstavimo kakšno konkretno vrednost, tj. številski znak,

drugi pa je, če to formo povežemo s kvantifikatorjem, tako kot smo videli zgoraj. Moramo dodati, da v logiki ponavadi uvedemo še en kvantifikator, in to "eksistenčni kvantifikator", ki pomeni: "za neki x" (ali tudi "obstaja vsaj en x"). Vendar sta oba kvantifikatorja prevedljiva drug na drugega in obratno, tako da lahko v principu shajamo le z enim kvantifikatorjem. Očitno je stavek "Vsa števila so končna" resničen tedaj in le tedaj, če so resnični vsi stavki, ki nastanejo, ko namesto spremenljivke x vstavimo katerikoli številski znak. Podobno bi bil resničen, denimo, stavek "Nekatera števila so liha", ki je primer eksistenčnega stavka tedaj in le tedaj, če najdemo vsaj en primer števila, za katerega velja, da je liho.

Povem naj še, da moram ločiti med dvema vlogama spremenljivke x. Prva je vloga t.i. "prosto spremenljivke", ki jo imamo v primeru nekvantificirane stavčne forme. To lahko zmeraj nadomestimo s konstantnim terminom, katerega pomen je ena od določenih vrednosti iz "univerzuma". Druga vloga je vloga "vezane spremenljivke", ki nastopi takrat, ko je forma vezana na kvantifikator, ki se nanaša na dano spremenljivko. V tem primeru seveda ne smemo zamenjevati spremenljivke s terminom, ki pomeni konstantno vrednost.

Logika kvantificiranih stavkov se imenuje "predikatna logika" in je precej bolj zapletena kot stavčna logika. Vsebuje lahko tudi stavke z več kvantifikatorji, lahko nastopajo celo kvantifikatorji, ki se nanašajo na same predikate (lastnosti, relacije) in ne zgolj na individualne izraze. Tega seveda tu ne bom obravnaval, poudariti želim le tisto, kar je pomembno za našo obravnavo.

Splošni stavki, ki nastopajo v znanstveni pojasnitvi, so takšni, da v svoji formi vsebujejo implikacijo. To so t.i. "univerzalne implikacije". Tak stavek je, denimo, "Vsi Slovenci so smrtni". Naj bo univerzum diskurza univerzum vseh ljudi. V tem primeru tega stavka ne moremo pisati enostavno: "za vsak x, je smrten," ker se spremenljivka x nanaša na razred ljudi in ne zgolj Slovencev. Torej jo moramo specificirati. To napravimo tako, da pišemo formo stavka kot formalno implikacijo: "če 'x je Slovenec', potem 'x je smrten'". Če k tej formi dodamo spredaj univerzalni kvantifikator, dobimo stavek: "za vsak x, 'če x je Slovenec', potem 'x je smrten'".

Očitno ta formulacija natančno ustreza temu, kar želimo povedati s stavkom "Vsi Slovenci so smrtni". Ta stavek je resničen tedaj, če je res, da pri vsakem človeku, za katerega se izkaže, da "je Slovenec", drži tudi, da "je smrten". "Je Slovenec" oziroma "je smrten" sta prav predikata, ki ustrežata obema stavčnima formama v našem logično preformuliranem stavku.

Če imamo torej primer znanstvene deduktivne pojasnitve, kjer iz eksplanansa E izpeljujemo deduktivno eksplanandum e, potem mora E vsebova-

ti vsaj *dva* stavka. Prvi stavek je neki *splošni stavek*, npr. stavek "Vsi P so Q": "za vsak x, če 'x je P', tedaj 'x je Q'", kjer P in Q označujeta neka smiselna predikata (lastnosti) x-a.

Drugi stavek je tedaj poseben primer antecedenca formalne implikacije. Naj bo to *singularni stavek*: "a je P", kjer "a" označuje neko konkretno vrednost iz univerzuma x-ov. V tem primeru je eksplanandum e enak stavku: "a je Q". To pomeni, da smo iz obeh stavkov eksplanansa logično izpeljali *nov* stavek "a je Q", ki ni več trivialno vsebovan v eksplanansu. Ta primer izpeljave se da vsekakor predstaviti tudi kot primer dedukcije po pravilu modus ponens. Iz splošnega stavka "Vsi P so Q" (ki ustreza naši univerzalni implikaciji zgoraj) namreč logično sledi za vsak konkreten a,

$(x)(x \text{ je } P \rightarrow x \text{ je } Q) \rightarrow (a \text{ je } P \rightarrow a \text{ je } Q)$.
Za vsak splošni stavek namreč drži, da logično implicira vse svoje posebne primere. To pomeni, da pri resničnem splošnem stavku lahko vselej izpeljemo (po pravilu modus ponens) veljavnost posebnega primera, ki se izraža kot singularni stavek (tj. brez kvantifikacije). Zato tudi v našem primeru lahko izpeljemo singularni stavek "a je P \rightarrow a je Q". Ker pa imamo poleg splošnega stavka v eksplanansu še singularni stavek: "a je P", lahko sedaj spet po pravilu modus ponens končno izpeljemo nov stavek "a je Q". Prav to pa je zahtevani eksplanandum. Tako se nam je posrečilo *pojasniti* eksplanandum, s tem da smo ga *netrivialno* izpeljali iz nekega splošnega implikacijskega stavka in iz nekega dodatnega singularnega stavka, ki pravi, da imamo poseben primer antecedenca univerzalne implikacije.⁵

Obrazložili smo le "pojasnitev" posameznega dejstva, ki je opisano s singularnim stavkom. Velikokrat pa imamo opraviti s pojasnitvijo empiričnega zakona oziroma neke odkrite empirične posplošitve. V tem primeru je že eksplanandum neki splošen stavek, zato morata biti tudi oba stavka eksplanansa splošna stavka. Vendar mora biti prvi od njiju "bolj splošen" kot eksplanandum, sicer bi spet lahko dobili trivialno izpeljavo (pojasnitev) ali cirkularno pojasnitev (stavka z njim samim).⁶

Vidimo, da deduktivna pojasnitev vselej zahteva neki splošni stavek tipa univerzalne implikacije, ki je takšne vrste, da omogoča netrivialno izpeljavo eksplananduma ob pomoči vsaj enega dodatnega pogoja. Ta dodatni pogoj imenuje Hempel "robni" ali tudi "začetni pogoj" pojasnitve. Z njim dosežemo "aplikabilnost" splošnega stavka na tisti pojav, ki ustreza dejstvu ali empirični posplošitvi, ki ju želimo pojasniti. Splošni stavek, ki nastopa kot vrhnja premisa netrivialne izpeljave, je seveda lahko le neki *znanstveni zakon*, ki je sam del neke *teorije*. Vendar nikakor ni lahko ustvaritunjujnih in zadostnih pogojev za to, da je neki splošni stavek znanstveni zakon. Pokazalo se je, da zgolj s formalnimi sredstvi tega ni mogoče storiti, pritegniti je treba še *vsebinske* in *pragmatične* kriterije in

upoštevati naravo določene znanosti.⁷

V splošni zgradbi deduktivne pojasnitve seveda lahko v eksplanansu nastopa več zapored povezanih zakonov in tudi več "robnihih pogojev". Zato sta Hempel in Oppenheim izrazila nujne pogoje adekvatne deduktivne pojasnitve takole:

Naj bodo: L_1, L_2, \dots, L_n neki splošni zakoni iz določene znanstvene teorije, C_1, C_2, \dots, C_k neki stavki, ki izražajo "začetne pogoje" in E naj bo dani eksplanandum, ki opisuje določen empirični pojav. V tem primeru je znanstvena pojasnitev logična dedukcija:

$$\begin{array}{c} C_1, C_2, \dots, C_n \\ L_1, L_2, \dots, L_k \\ \hline E \end{array}$$

(tj. logična dedukcija E -ja iz konjunkcije splošnih zakonov in začetnih pogojev). Temeljni pogoji za izvedbo pojasnitve so tile logični in empirični pogoji:

Logični pogoji:

1. eksplanandum mora biti logična posledica eksplanansa;
2. eksplanans mora vsebovati splošne zakone, ki morajo biti zares potrebni za izpeljavo eksplananduma;
3. poleg splošnih zakonov mora eksplanans vsebovati vsaj še en stavek, ki ni zakon (začetni pogoj) (v posebnem primeru, ko je eksplanandum tudi sam empirična regularnost, je lahko tudi začetni pogoj zakon, čeprav manj splošen kot drugi zakoni - ta pogoj je kasneje dodal Nagel);
4. eksplanans mora imeti empirično vsebino, tj. biti mora vsaj v principu empirično preverljiv (ali zavrnljiv). S tem pa še ni rečeno, da morajo biti vsi zakoni in začetni pogoji neposredno empirično preverljivi ali zavrnljivi.

Empirični pogoji:

1. vsi stavki eksplanansa morajo biti resnični (Hempel-Oppenheim 1948, ponovno v: Hempel 1968, 247-9).

Značilnost tega tipa pojasnitve je, da ne moremo logično razlikovati med znanstveno pojasnitvijo danega ali preteklega dogodka in znanstveno napovedjo prihodnjega dogodka, saj v D-N pojasnitvi ni prostora za časovni indeks. Vsi zakoni so "nomološki", tj. veljajo v vseh časih in prostorih, če so le dani ustrezni "začetni pogoji". Le pragmatično lahko ločimo med pojasnitvijo (razlago) in napovedjo, namreč s tem, da mi vemo, za kakšen pojav uporabljamo to logično shemo, ali za pojasnitev ali za napoved. Iz tega izhaja važna posledica v zvezi z znanstvenim statusom teorij, ki menijo, da se jim je posrečilo doseči adekvatno znanstveno razlago pojavov. To bi bilo mogoče le tedaj, če bi v isti meri zmogle doseči tudi moč točne napovedi prihodnjih pojavov določene vrste. Kot vemo iz zgodovine znanosti, pa se je doslej to posrečilo le v fi-

ziki, kemiji in delno biologiji, le malo ali skoraj nič pa v psihologiji, družbenih vedah in humanistiki. Prav v zgodovinskih vedah ali pa, denimo, v arheologiji, kjer imamo opravka z edinstvenostjo dejstev, kjer ni mogoče napraviti eksperimentov in kjer ni pogojev za nomološke zakonitosti, se zdi nemogoče doseči omenjeni standard idealne znanstvene pojasnitve, tj. pojasnitve, ki bi bila obenem tudi napoved. Zato se nujno zastavlja vprašanje, v kakšnem smislu potem sploh lahko govorimo o "znanstveni razlagi" v teh vedah, npr. v arheologiji, in v kakšnem smislu so to sploh še empirične znanosti, ki nekaj raziskujejo in ne zgolj spekulirajo? Vprašanje je še zlasti zaostreno zato, ker smo v opredelitvi D-N pojasnitve ugotovili, da v temelju te pojasnitve tiči "najšibkejša" opredelitev implikacije, tj. zveze, "če - potem". To je stavčnolgična definicija, za katero celo ni nujno, da obstaja kakršnakoli vsebinska zveza antecendensa in konsekventa. Vemo, da je vse druge, bolj vsebinske in bolj določene pomene implikacije (npr. kavzalno zvezo pojavov, smiselnostno zvezo, strukturno-analognu zvezo ali nujno zvezo itd.) mogoče v principu opredeliti tako, da se "nad" bazično stavčnolgično implikacijo dodajo še drugi formalni in vsebinski pogoji, ki "omejijo" razred adekvatnih implikacij na zaželeno mero (seveda s tem ni rečeno, da danes znamo napraviti takšne kriterije za vse relevantne primere vsebinskih implikacij!). Nikoli pa ne more biti znanosti, ki v svojem temelju ne bi imela vsaj "minimalnega" pomena implikacije oziroma, ki bi ga sistematsko kršila, kajti v tem primeru bi bilo nesmiselno reči, da ta znanost ima kakršnekoli zakone ali vsaj empirične regularnosti (naj bodo časovne, prostorske, kavzalne, strukturalne ali kakršnekoli vrste že).

Zato se nujno postavi resen problem, kako kljub vsem težavam dokazati, da imajo tudi druge vede, razen nekaterih temeljnih eksaktnih ved, moč razlage, četudi nimajo moči napovedi. Odpirata se dve poti. Prva je v tem, da poskušamo z izčiščenjem metodologije in jezika znanosti vendarle doseči principe, ki bi ustrezali "nomološkimi" zakonom in bi torej omogočali D-N pojasnitev in tudi najdenje bodočih zakonitosti te vrste. Druga pa je v tem, da najdemo še druge vrste pojasnitev, ki niso vezane na strogo logično ekvivalenco pojasnitve in napovedi.

Že Hempel je ugotovil, da ta ekvivalenca ne velja zmeraj. Po njegovem velja teza, da vsaka adekvatna pojasnitev pomeni tudi potencialno moč napovedi bodočih fenomenov ali regularnosti, ne pa tudi obratno, kajti obstajajo napovedi, ki se ne dajo prevesti v deduktivno shemo pojasnitve. Takšne so, denimo, predvsem napovedi, ki slonijo na statističnih ocenah verjetnosti dogodkov. Zato je Hempel uvedel še drug logični tip znanstvene pojasnitve, ki ni več deduktivno-nomotetičen. To je tip "statistične pojasnitve".

Statistična pojasnitev

Očitno je, da prav statistična pojasnitev bolj ustreza družbenim vedam in vedam, ki se ukvarjajo s človekom, kajti regularnosti, na katere tu lahko naletimo, so kvečjemu verjetnostne, skratka, "približne". V teh pojasnitvah nastopa vsaj en t.i. "statistični zakon", to je stavek, ki predpisuje določeno stopnjo verjetnosti določenemu razredu dogodkov. Pri tem se da ločiti dve temeljni zvrsti statistične pojasnitve: *deduktivno-statistična* pojasnitev (DS pojasnitev) in *induktivno-statistična* pojasnitev (IS pojasnitev). Pri prvih lahko na deduktiven način sklepamo iz stavkov oziroma zakonov, ki govorijo nekaj o verjetnosti določenih dogodkov. Pri tem uporabljamo, denimo, zakone verjetnostnega računa in določene dodatne predpostavke o neodvisnosti ali odvisnosti dogodkov med seboj. Tako je, denimo, postopanje v t.i. "statistični mehaniki", ki je temelj termodinamike, deduktivno, čeprav so osnovne enote, tj. osnovni stavki, s katerimi ima opravka, verjetnostne narave, ker le predpisujejo ali opisujejo verjetnosti za določene razrede pojavov. Celo kvantno mehaniko se da na ta način razlagati kot "deterministično", če namreč upoštevamo, da sloni na zakonih, ki natančno določajo verjetnosti dogodkov, in te verjetnosti lahko izračuna (ob določenih začetnih pogojih fizikalnih sistemov) za vsak trenutek naprej (Nagel, 1974, str. 271), seveda pa je indeterministična v smislu, da so njene osnovne "količine" podane le z določeno verjetnostjo (z izjemo nekaterih "kvantnih števil"). Splošna logična forma te pojasnitve se v bistvu ne loči od DN pojasnitve, splošni zakoni pa vsebujejo trditve o verjetnostih.

Induktivno-statistična pojasnitev je še bolj "verjetnostna" kot prejšnja, kajti pri tej pojasnitvi tudi sama povezava med razlogi pojasnitve (eksplanansom) in pojasnjenim (eksplanandumom) ni več logična oziroma ni deduktivna, temveč spet le verjetnostna. Mi lahko potemtakem le "upamo" oziroma "smo prepričani", da ob danih (statističnih) pogojih iz njih "izhaja" neki dogodek D, popisan z eksplanandumom E. To pomeni, da obstaja le "velika verjetnost" (skoraj gotovost), da bo v danih pogojih nastopil dogodek D. Če se to res praviloma dogaja, potem lahko rečemo, da statistični pogoji v eksplanansu "pojasnjujejo" dogodek D. Očitno je, da pri tem tipu razlage resnično ne moremo izenačevati pojasnitve in natančne predikcije, enačaj lahko postavimo kvečjemu med induktivno statistično pojasnitvijo in *pričakovanjem* dogodka v prihodnosti. (Toda pri deduktivno-statistični pojasnitvi še zmeraj lahko trdimo, da je pojasnitev določenega dogodka ekvivalentna napovedi določene točne verjetnosti dogodka in narobe, napoved točne verjetnosti dogodka je ekvivalentna njegovji pojasnitvi.)

Pri induktivno-statistični pojasnitvi je seveda od tega, kako točne so dobljene verjetnosti v hipotezah in kako "močna" je (še nepoznana) kavzalna povezanost med dogodki, ki jih navajajo

hipoteze eksplanansa, in pričakovanim dogodkom, opisanim z eksplanandumom, odvisno, kako "močno" so utemeljena naša pričakovanja glede eksplananduma. Logična forma induktivno-statistične pojasnitve se da v kratkem takole naznačiti:

$$p(Gx/Fx) = r$$

$$\frac{Fa}{x \cdot Ga} \quad (\text{z verj. } r)$$

Pri tem prvi izraz: $p(Gx/Fx) = r$ pomeni, da je verjetnost, da bo v vrsti dogodkov, ki spadajo v t.i. "referenčni razred" nastopanja stvari z lastnostjo F, razmerje tistih dogodkov, kjer nastopajo stvari, ki imajo poleg F še lastnost G, do vseh dogodkov tipa Fx enako številu r. Dvojna črta pod eksplanansom pomeni, da je "sklep" induktiven, tj. zgolj verjetnosten. V oklepaju je napisana verjetnost nastopa dogodka, da bomo imeli pojav stvari z lastnostjo F in G.

Vzemimo primer, da je bil nekdo cepljen proti malariji in se je odpravil v Afriko. Vrnil se je brez bolezni. "Pojasnilo" za to je seveda (v grobem), "ker je bil cepljen". Toda strožja logična eksplikacija tega razloga bi pokazala, da gre za induktivno-statističen "sklep".

Stavek, ki tu nadomešča znanstveni zakon, je verjetnostna ocena, da je skoraj gotovo, da tisti, ki je cepljen proti malariji, ne bo zbolel, če bo odšel v kraje z malarijo. Formalno to pomeni, da gre za razmerje dveh razredov dogodkov: razred vseh ljudi, ki odhajajo v kraje z malarijo in ne zbolijo za malarijo (opišemo ga lahko s predikatom Mx), in razred vseh ljudi, ki so bili cepljeni proti malariji in so odšli v kraje, okužene z malarijo (opišimo ga s predikatom Cx). Tedaj vemo za statistično oceno: $p(Cx/Mx) = \text{zelo blizu } 1$. Če dodamo še dodatno hipotezo (začetni pogoj), Ca, tj. oseba a je bila cepljena za malarijo in je odšla v Afriko, potem od teh dveh hipotez lahko "induktivno izpeljemo" trditve, "a je odšel v Afriko in ni zbolel za malarijo" (Ma).

Toda "sklep" ni deduktiven, temveč le verjetnosten, in sicer z enako veliko verjetnostjo, kot velja za prvo hipotezo, tj. zelo blizu 1.

Pri analizi znanstvene pojasnitve je zelo važno, da upoštevamo tudi nededuktivne vrste pojasnitev, kajti sicer hitro zaidemo v dogmatizem in poskušamo vse znanosti približati idealu deduktivno-nomotetične pojasnitve, čeprav to ni nujno potrebno. Nekaj takega se je namreč zgodilo prav "novim arheologom", ki so se naslonili le na del Hempelovih razpravljanj, namreč na razpravo o deduktivno-nomotetični pojasnitvi, potem pa so poskušali tudi arheologijo temu ustrezno preoblikovati, često površinsko.

Moram pa dodati, da stvari v zvezi z induktivno-statistično pojasnitvijo nikakor niso tako jasne kot v zvezi z deduktivno-nomotetično pojasnitvijo. Predvsem mnogi kritiki indukcije (npr. K. Popper) dokaj utemeljeno zavračajo ide-

jo o "verjetnosti hipotez" in o "verjetnosti sklepa". Po njihovem namreč lahko govorimo le o hipotezah o verjetnostih, ne pa o verjetnosti hipotez (stavkov). Verjetni so po njihovem lahko le dogodki, ne pa stavki. Podobno naj bi tudi ne bilo "verjetnosti sklepa", kajti sklep je lahko le veljaven ali neveljaven, ne pa verjeten. V resnici gre lahko kvečjemu za novo hipotezo o tem, da ob danih pogojih in dani oceni verjetnosti nekega dogodka lahko pričakujemo neki drug dogodek v okviru podane ocene verjetnosti. Toda to rezoniranje se mora spravi na dedukcijo ali pa je neutemeljeno (npr. Popper 1973, 289-293 idr.). Diskusije o induktivno-statistični pojasnitvi še trajajo, vendar se zdi, da lahko kljub vsem kritikam utemeljeno govorimo tudi o tem tipu pojasnitve, čeprav še ni jasna njegova prava logična forma (Hempel 1968, 376-412; Stegmüller 1974, pogl. IX.).

Tudi glede veljavnosti teze o "strukturalni enakosti" deduktivne pojasnitve in napovedi so se pokazali različni ugovori, namreč tudi glede tega, da bi vsaka DN pojasnitev bila tudi napoved. Treba je namreč ločiti t.i. "realne pojasnitve", ki navajajo *realne vzroke* pojavov, tiste, ki navajajo zgolj t.i. "umske razloge", tj. razloge, ki so veljavni zgolj za neko verovanje oziroma prepričanje, in t.i. "indikativne razloge", ki navajajo zgolj neke spremljajoče predpogoje pojavov, ki pa niso njihovi realni razlogi (npr. dviganje živega srebra v termometru ob segrevanju, ki le indicira neko fizikalno ali kemijsko spremembo, ni pa njen vzrok). Le pri "realnih vzrokih" lahko rečemo, da velja teza o strukturalni enakosti pojasnitve in napovedi, sicer je trditev prazna (Stegmüller 1969; 1979). Prav tako moramo ločiti med dejanskimi pojasnitvami, ki imajo vse nujne sestavne dele, in delnimi pojasnitvami ali celo zgolj zatrjevanji pojasnitve. Delne pojasnitve so značilne za znanosti, ki se ukvarjajo z genezo nekih pojavov, npr. veda o evoluciji, zgodovinske vede, pa seveda tudi arheologija.

Tako, denimo, Darwinov nauk gotovo ponuja nekakšno razlago za nastanek in razvoj živalskih vrst, še zdaleč pa ne moremo iz njega potegniti veljavnih napovedi o nadaljnjem poteku evolucije. Vendar to ni dokaz proti tezi o strukturalni enakosti razlage in napovedi, kajti evolijski nauk ne pozna popolne deduktivne pojasnitve, tu namreč predlagani zakoni in začetni pogoji ne zadoščajo za to, da se res deduktivno povežejo pogoji eksplanansa in eksplanaduma, čeprav je prvi vtis vtis popolne pojasnitve. Vsiljuje se vtis, da imamo več zakonov, kot jih dejansko imamo. To nikakor ni kakšno "zavestno" varanje, temveč izvira iz jezikovnih navad in iz metod določenih znanosti, ki se morajo nujno zaustaviti pri nepopolnem poznavanju razlogov za pojave. Vendar takšne pojasnitve niso neutemeljene in nekoristne, kajti pojasnjujejo vsaj bolj grobe in bolj splošne črte pojavov, kot so sami pojavi, ki jih želimo pojasniti. Predlagane razlage so lahko v neki zvezi s pojavi (ali empiričnimi posplošitvami), toda ta zveza ni

enolična in strogo določena v teoriji (gl. Hempel 1968, 370; Stegmüller 1974, 109). V nekaterih primerih gre le za zametek bodočega možnega pojasnjevanja, za t.i. "skice pojasnitve", kjer so adekvatni zakonski stavki le zelo približno in nedoločeno naznačeni. Tu se radikalno zmanjšuje razmik med golim opisom in razlago. Očitno je, da prav v zgodovinskih vedah dostikrat naletimo na takšne skice. Same po sebi niso napačne, če se jih le ne privzame kot prave razlage in kot dokončne stvaritve neke znanosti.

Druge vrste pojasnitve, posebno sistemske in genetske

Nedvomno v vrsti znanosti ne moremo izpolniti pričakovanj po izgotovitvi strogih zahtev D-N pojasnitev. Čeprav je njena podlaga vendarle "najšibkejša" od vseh implikacij, čeprav je posplošena v zakonu, je temeljna prepreka vendarle v deduktivni naravi razlage (pojasnitve) in v nomotetičnem, tj. od danega prostora in časa ter posebnih pogojev neodvisnih zakonskih splošnih stavkih, ki so premise pojasnitve. Deduktivna narava pojasnitve pomeni, da moramo najti ne le adekvaten splošni zakon, temveč tudi ustrezen "začetni pogoj", tj. resničen antecendens splošnega zakona, ki obenem ustreza danemu pojavu. Včasih pa so splošni zakoni tako "splošni", da so preprosto preveč oddaljeni od tistega razreda pojavov, ki nas zanima. Zato ne moremo najti deduktivne povezave med njimi in zakoni ali pa napravimo lahko le delno pojasnitev, ki pa premalo pove. Če imamo, denimo, v arheologiji na voljo le splošne teze o razvoju človeške vrste, začetku civilizacije in razvoju prvih kultur, potem seveda lahko le s "čarovnijo" dobimo iz tega "deduktivne" razlage določenih arheoloških najdb (pa četudi si pomagamo s še tako natančno taksonomijo ali matematičnimi metodami statistične analize).

Podobno je z nomotetično naravo zakonov, potrebnih za deduktivno pojasnitev. V zgodovinskih vedah tako rekoč v principu ne moremo pričakovati splošnih sodb brez časovnega indeksa (zmeraj izhajamo iz neke lastne dobe in specifičnih razumevanj same sebe in preteklosti), pa tudi "dejstva" so ponavadi enkratna in časovno dependna. Postavljanje strogih nomotetičnih zakonov torej tu ne bo mogoče, pač pa morda lahko dosežemo kakšne bolj priljubljene verzije. Kajti čisto brez zakonov ne moremo, sicer bi ostali tudi brez vsake delne, nepopolne razlage in bi nam preostal le "opis" pojavov (taksonimija). Toda, tudi če se oprimemo statistično-induktivnih zakonov, ni nič boljše, kajti tudi ti potrebujejo neko analogno nomotetično-statistično hipotezo, tj. oceno o verjetnosti, ki je časovno in prostorsko neodvisna (tj. objektivna). Tega pa spet ni mogoče zmeraj doseči, kajti ocene verjetnosti posameznih trditev so narejene na podlagi podatkov, zbranih "do sedaj", in ponavadi le dela teh podatkov. Brž, ko poskušamo transcendirati ta okvir, moramo že poseči po pravih nomotetičnih zakonih nestatistične vrste (tako kot nam, denimo, objektivna geometrija

kočke in dani mehanski zakoni tako rekoč apriorno jamčijo, da je verjetnost, da bo kocka padla na eno stranico, enaka 1/6). Torej se spet znajdemo pred prejšnjim problemom.

Zato je za vrsto znanosti nujno, da se naslonijo na druge možne oblike pojasnitev, če so sploh možne. Kandidati zanje so predvsem t.i. sistemsko-teleološke pojasnitve in genetske pojasnitve. Prve so pogoste, denimo, v biologiji, sociologiji, antropologiji, lingvistiki, druge pa prav tako v biologiji in posebno v zgodovinskih vedah. Tu se ne morem spuščati v natančno analizo specifičnosti teh pojasnitev. Vendar se v splošnem da pokazati, da se tudi pri njih ohrani neka povezava z deduktivno ali induktivno pojasnitvijo, sicer prenehajo biti pojasnitve in preidejo v eliptične razlage, psevdorazlage, definicije, opise ipd. Tako se sistemske pojasnitve lahko bodisi neposredno pretvorijo v običajne kavzalne pojasnitve ali pa predstavljajo dober hevrističen začetni približek za iskanje pravih znanstvenih zakonov nomotetične vrste (gl. Hempel 1969, 329). Pri genetskih pojasnitvah gre za zapovrstje posameznih pojasnitev (tj. pojasnitev posameznih dogodkov), kjer pojasnjeno služi kot antecedens (začetni pogoj) pojasnitve naslednjega dogodka itd., dokler ne pridemo do verižne pojasnitve zaželenega dogodka iz bližnje preteklosti ali sedanjosti. Vendar povezava med temi pojasnitvami ponavadi ni stroga, kajti pri sleherni pojasnitvi nadaljnega dogodka potrebujemo še dodatno informacijo, ki ponavadi ni na voljo in jo lahko le domnevamo. Zato ta tip pojasnitve ni deduktiven, celo če so posamezni koraki DN pojasnitve. Vendar tudi ni brez zveze z njo, torej se ne smemo prepustiti kakšnemu prehitremu zadovoljstvu z "metodo razumevanja", ki naj bi bila povsem zunaj obsega znanstvene razlage ali pojasnitve (kot trdijo hermenevtiki), ali s spekulativno verzijo "dialektične metode" ipd. To bi bile regresije, ne pa rešitev problema.

Binfordova teoretska in metodološka revolucija v arheologiji

Binford se nedvomno zavzema za uveljavitev "deduktivne pojasnitve" kot poglobitvenega modela znanstvene razlage v arheologiji.

Vendar se loči od drugih pristašev "nove arheologije", ki deduktivni model pojasnitve velikokrat razlagajo dogmatsko ali poenostavljeno in jih zato tudi kritizira (Binford 1983a, 3-17).

Vsekakor je zanj pravilna le "deduktivna pojasnitev" in ostro zavrača induktivno generalizacijo iz podatkov kot pojasnitev v arheologiji. Induktivne generalizacije so zanj le splošna dejstva, ne pa prave znanstvene hipoteze ali zakonitosti (Binford 1983a, 34-35; 42-43 idr.). Z deduktivno pojasnitvijo po njegovem tudi v arheologiji gradimo pojasnitve na podlagi hipotez, iz katerih deduktivno izpeljemo določene možne empirično preverljive konsekvence. Če gre za razlago danega dejstva, potem nam mora hipo-

teza omogočati povezavo "sedanje najdbe" z neko dinamiko preteklega dogajanja. Prav tako mora takšna pojasnitev omogočati pravilno znanstveno napoved bodočih možnih najdb in odkritij. Teorijo, ki je zasnovana na takšnih hipotezah, imenuje Binford "teorija srednjega dometa" (middle range theory), loči jo namreč tako "navzdol" od enostavnih empiričnih generalizacij, ki še nimajo statusa pravih hipotez, temveč pred določenih robnih pogojev pojasnitev ali definicij, kot tudi od generalnih teorij, ki se tičejo splošnih zakonitosti kulturnih in civilizacijskih procesov v preteklosti, posebno v zgodovini. Binford meni, da je danes za arheologijo bistveno, da se dokoplje do aдекватne teorije srednjega dometa, ki naj bi poznala takšne hipoteze, ki so podobne nomotetičnim stavkom prirodnih znanosti. Binford si je v različnih sestavkih prizadeval, da bi arheologija prišla do zametka teorije, ki ne bi bila le prikrit povzetek splošnih empiričnih ugotovitev iz arheoloških zapisov, a tudi ne spekulativna zgradba, pridobljena, denimo, na podlagi analogij z etnologijo, antropologijo idr. vedami, ki se ukvarjajo z elementarnejšimi oblikami človeške kulture (gl. npr. Binford 1983a, 50). Pri tem pa po njegovem lahko takšna teorija nastaja le vzporedno z generalno teorijo, ki govori o procesu, ki je odgovoren za spremembe in diverzificiranje v organizacijskih lastnostih živih sistemov (Binford, 1983a, 36). Binford se zaveda problemov in težav pri izvedbi svojega projekta arheologije.

Posebno problematično je zanj iskanje hipotez iz teorije srednjega ranga. Tam imamo namreč nenehno opraviti z dvema temeljnima problemoma:

- kako pridemo od sedanjih dejstev do stavkov o preteklosti in
- kako preobrazimo statiko opaženih dejstev v arheološkem zapisu v stavke (zgodovinske) dinamike (Binford, prav tam).

Poleg teh dveh problemov nastopa kot tretji problem ugotavljanja relevantnosti dejstev za dano hipotezo ali, boljše, ugotavljanja relevantnosti deskripcije dejstev in pomena empiričnih posplošitev za določeno teorijsko zasnovano hipotezo (Binford, 1983a, 32). Temu podoben je problem, kako zagotoviti objektivnost in neodvisnost opisa dejstev in sploh arheološkega zapisa od hipotez, ki jih postavljamo za pojasnitev teh dejstev, kajti interpretacije dejstev ne moremo zmeraj ločiti od generalnih teorijskih hipotez o njih (Binford 1983a, 13; 421 idr.).⁸

Binford je problem relevantnosti razširil še na vprašanje splošne relevantnosti razlagalnih predpostavk, koliko so namreč te predpostavke relevantne za preučevani izginuli sistem kulture, v okviru katerega so bile smiselne. Gre za sprotno ugotavljanje in preverjanje pravih izhodnih enot opazovanja, za izbor pravih spremljivk in analitičnih kategorij, pri čemer se vse to lahko med raziskavo še spreminja. Binford ne sledi dogmatsko nekemu vnaprejšnjemu formalizmu hipotetsko-deduktivne metode, ki naj

bi že sama na sebi jamčila znanstveno objektivnost in validnost raziskav. Kot pravi sam, je formalna struktura arheološkega zapisa le izhodišče za nadaljnjo analizo. Formalne značilnosti so zanj podatki, katerih relevantnost za posamezne hipoteze oziroma predpostavke moramo šele dokazati (Binford 1983b, 16).

Binford ima potemtakem za poglavitno vprašanje znanstvene pojasnitve v arheologiji vprašanje, kako lahko pridemo do hipotez, ki premoščajo prepad med sedanostjo in preteklostjo in podobno med statiko sedanjih najdb in dinamiko zgodovinskega procesa, pri čemer te hipoteze ne bi bile zgolj odkrita ali prikrita empirična generalizacija na podlagi zapisa arheoloških dejstev. Plodnost te hipoteze se mora pokazati v nadaljnji analizi in raziskavi, saj mora privedi do novih spoznanj, ki bi jih ne mogli dobiti zgolj s projekcijo sedanjih najdb v prihodnosti. To je mogoče doseči le, če izbrane hipoteze izvirajo iz neke teorije, ki pojasnjuje določen zgodovinski oziroma predzgodovinski kulturni proces in ki omogoča razlago formiranja in transformiranja arheološkega gradiva v preteklosti. Tradicionalna arheologija se je po Binfordovem mnenju tu zatekala k induktivnim posploševanjem, kjer hipoteze niso presežale predpostavk, položenih v sam arheološki zapis in v uporabo analogij s sedanjimi nerazvitimi ljudstvi, kar pa vodi v nasprotno nevarnost, v nevarnost spekulacije in nemožnosti preverjanja hipotez, prepuščanje razlage umetnosti arheologa (Binford 1983b, 11). To bi poleg vsega pomenilo zapiranje arheološkega znanja v meje ugotovitev o sedanjih ljudstvih, pri čemer se ne bi mogli dokopati do tistih kulturnih oblik, ki se niso ujemale z znanimi etnografskimi podatki (prav tam).

Nove metode v arheologiji, ki jih je predlagal Binford, so skoncentrirane pretežno v tem, da pozove arheologe k iskanju specifičnih in objektivnih metod verifikacije in falsifikacije arheoloških hipotez o preteklosti, a to pomeni, da najdejo metode za oblikovanje takšnih empiričnih predpostavk o arheoloških dejstvih, ki bi naprej rabile za osnovo za verifikacijo "bolj tveganih" celostnih in daljnoročnih (tj. ne zgolj induktivno projekcijo sedanjih najdb v prihodnost). Seveda pa se tu pojavi krucialno vprašanje, kako in kje lahko najdemo takšne hipoteze in ali imamo na razpolago dovolj močna metodološka sredstva, ki omogočajo objektivno oceno relevantnosti dejstev, ki bi bila spet neodvisna od podanih hipotez.

Binford se pri iskanju hipotez nasloni na sistem kulture oziroma na teorijo, po kateri je treba vse arheološke najdbe imeti za učinke določenih kulturnih storitev in kot takšne za sestavino kompleksnih medsebojnih kulturnih dependenc, ki jih lahko skrženo opišemo kot "sistem kulture" in kulturnih transformacij. Kultura ni zgolj vsota istovrstnih sestavin in je ne moremo pojasniti po enem samem vzorcu ali principu, utemeljeno meni Binford, temveč je sistem med

seboj povezanih komponent (Binford 1983b, 11). V arheološkem zapisu, ki rabi za podlago verifikacije neke hipoteze, torej praviloma deluje več determinant oziroma je v njem prisoten kompleks variabel, ki ustrezajo posameznim komponentam kulturnega sistema.

Zdi se mi, da se Binfordu in drugim privržencem "nove arheologije" do danes še ni posrečilo razviti takšne teorije kulture in kulturnih transformacij, ki bi rabila za teorijski referenčni okvir arheoloških hipotez. Prav tako še niso izdelali dovolj preciznih in enoličnih metod za preverjanje relevantnosti arheoloških dejstev za presojo variabel, ki jih je zaslediti v njih, itd. To priznava tudi sam avtor, vendar upa, da bo takšno prizadevanje kronano z uspehom (Binford 1983b, 20). Svoje delo pojmuje kot pot k novi arheološki paradigmi (Binford 1983a, 415). In nazadnje, tudi raziskovanje kulturnih sistemov in transformacij teh sistemov se lahko izvaja le preko analize živih ali vsaj dejansko preučenih kulturnih sistemov v preteklosti. To pa spet vodi v iskanje ustreznih analogij s preteklimi oziroma izginulimi kulturnimi sistemi.

Tudi na področju izgradnje temeljnih empiričnih predpostavk o arheoloških dejstvih in o njihovem pomenu so se "novi arheologi" konec koncev večinoma oprli na različne bolj prefinjene taksonomske analize, ob uporabi multivariantnih statističnih analiz in drugih bolj prefinjenih matematičnih statističnih metod. To pa spet pomeni opiranje na različne verzije induktivnega posploševanja, iskanja korelacij med variablami itd. Tako v praksi nenehno grozi "povratak" starih metod, tj. metod induktivne generalizacije in spornega ugibanja o preteklosti na podlagi analogij z živimi ali že preučenimi socialnimi in kulturnimi sistemi. Še daleč je od tega, da bi tudi v arheologiji poznali teorijo, ki bi vsebovala zakone, podobne nomotetičnim zakonom naravoslovnih znanosti.

Zato se seveda postavlja vprašanje, ali je sploh možno izvesti program konstitucije nove paradigme v arheologiji in ali so "tradicionalne" metode res tako nevzdržne in poljubne, kot navajajo njihovi kritiki. Poleg tega ostaja tudi za Binforda še nerazrešeno vprašanje, kako utemeljiti veljavnost t.i. "principa uniformnosti", tj. predpostavke, da temeljni in tipični transformacijski kulturni dejavniki in procesi, ki so učinkovali v preteklosti, delujejo tudi danes. Brez takšne predpostavke je namreč nemogoče karkoli sklepati iz sedanjosti v preteklost, saj nimamo nobene metode direktnega opazovanja in preverjanja preteklih dogodkov (Binford 1983a, 50; 418). Ona predstavlja po Binfordu nekakšno "intelektualno sidro" v preteklosti, s katerim si omogočamo teoretično objektivnost naših hipotez o preteklih dogodkih in procesih, čeprav ne moremo nikakor empirično opazovati takšnih procesov v sedanjosti. Predpostavko uniformnosti vsebuje vsekakor višja, "generalna teorija", ki vsebuje tudi druge predpostavke, s katerimi opisujemo oziroma "konstruiramo"

preteklost in opisujemo relevantna dejstva. Toda ta predpostavka mora biti tako kot vsa generalna teorija logično neodvisna od teorije srednjega dometa, s katero dejansko dobivamo hipoteze oziroma razlage preteklosti. Sicer bi namreč zašli v logični krog, da bi z istimi teoretičnimi sredstvi, s katerimi opisujemo dejstva in s katerimi se nasploh nanašamo na preteklost, gradili tudi dejanske hipoteze pojasnitve, torej bi testirali hipotezo z njo samo (Binford 1983a, 420-421).

Vendar pri Binfordu nisem našel določnejšega prikaza in utemeljitve generalne hipoteze oziroma principa uniformnosti za arheologijo, tako da ostaja njegova teza nekako "v zraku" oziroma predstavlja le splošno induktivno postavljeno trditev, ki nato omogoča druge indukcije in dedukcije (podobno, kot je pri nekaterih empirističnih filozofih hipoteza o "uniformnosti", tj. kavzalni zakonitosti narave jamčila vse druge indukcije, ona sama pa se ni dala utemeljiti).

Nekaj sklepnih pripomb k Binfordovi "hipotetično-deduktivni" rekonstrukciji arheološke pojasnitve

Tu se nočem in ne morem spuščati v oceno utemeljenosti Binfordove kritike "stare" arheologije, niti ne v oceno plodnosti in relevantnosti njegove revolucije v arheologiji, saj za to nisem kompetenten. Podal bom le nekaj kratkih sklepnih misli, ki se tičejo splošne možnosti hipotetično-deduktivne pojasnitve kot poglavitnega tipa pojasnitev v arheologiji.

a) Moja osnovna ocena je, da je Binford nedvomno poskusil dvigniti arheologijo na znanstveno raven na pravem koncu, tj. v vprašanju strukture znanstvene pojasnitve v arheologiji. Vprašanje strukture pojasnitve je nedvomno centralnega pomena za sleherno empirično znanost. Tudi se mi zdi pozitivno, da je za osnovo vzel deduktivno pojasnitev, kajti najprej moramo poskusiti s tem, da neko vedo organiziramo metodološko, tako da se čimbolj približa najbolj čistemu tipu pojasnitve, to pa je prav deduktivna pojasnitev. Šele potem, ko utemeljeno ugotovimo, da v določeni vedi ne moremo (bodisi principiellno bodisi zgolj začasno) uporabljati tega tipa pojasnitve, se lahko premaknemo dalje oziroma poskušamo z drugimi, manj strogimi tipi pojasnitve (induktivno-statistično, funkcionalno, genetsko itd.). Vselej ostaja odprto vprašanje, kje, do kod in kako lahko dejansko zagotovimo takšne hipoteze, ki so lahko temelj deduktivne pojasnitve. Tudi v znanostih, kjer to lahko storimo, tega ni mogoče početi zmeraj in tudi ne v večini primerov (celo v biologiji je precejšnje področje raziskav, kjer se moramo zadovoljiti le s psevdooklikami deduktivne pojasnitve). Tako se tudi za arheologijo postavlja vprašanje, kje in kako je realno mogoče ravnati "hipotetično-deduktivno".

b) Nadaljnji problem je v tem, da se Binford in "novi arheologi" verjetno preveč oklepajo zgolj

striktno deduktivnega tipa pojasnitve, ki je primeren za "nomotetične znanosti", zanemarjajo pa, denimo, možnost "statistično-deduktivne" pojasnitve, ki je vmesna možnost med strogo deduktivno pojasnitvijo in čisto induktivno-statistično pojasnitvijo ter tudi "statistično-induktivno" pojasnitev. Ali ni veliko plodnih arheoloških hipotez oziroma pojasnitev takšnih, da vsebujejo eksplicitne ali implicitne statistične ocene in deduktivne ali induktivne povezave med temi ocenami? Tako je, denimo, tudi Binfordov primer deduktivistične rekonstrukcije pojasnitve dejstva cezure v arheološki distribuciji slikarij in vrezovanj na kamnu med Južno Afriko in Saharo, čeprav je bil stil slikanja in vrezovanja na obeh področjih zelo podoben, primer deduktivne izpeljave iz statistične hipoteze o distribuciji podatkov (namreč hipoteze o enaki cezuri v distribuciji drugih relevantnih podatkov, npr. stilnih atributov). Binford je primer te hipoteze uporabil kot kritiko konfuzije v tradicionalni arheologiji, namreč navajanje možnih še "skritih podatkov", ki lahko nasprotuje sleherni empirični generalizaciji (Binford 1983b, 13). Binfordova deduktivistična rekonstrukcija argumenta torej ne sloni na strogo nomotetičnih hipotezah (zakonih), temveč na hipotezah o distribuciji, a to so statistične ocene.

Tudi uporabljanje sistemsko teoretičnega oziroma funkcionalnega pristopa h kulturi za tvorjenje teorij in hipotez srednjega dosega pogosto sloni na prikritih statističnih korelacijah o povezavah med različnimi podsistemi ali funkcijami.

Stroga uporaba DN pojasnitve terja nedvomno uporabo nomotetičnih kavzalnih zakonov, tj. univerzalnih stavkov, ki niso odvisni od kraja in časa svojega izjavljanja ali od kraja in časa najdenja relevantnih dejstev in empiričnih ugotovitev. Vendar tega najbrž ni mogoče pričakovati pri vseh arheoloških pojasnitvah, saj nimamo na razpolago nobenih teorij, ki bi omogočale postavitev takšnih hipotez. Zato je mnogo bolj realno, da v arheologiji poznamo večinoma le delne primere deduktivne pojasnitve (npr. statistično-deduktivno pojasnitev, sistemsko-teoretično pojasnitev, teleološko pojasnitev itd.) pa tudi induktivno-statistično pojasnitev. Pomembna razlika arheologije od eksaktnih naravoslovnih nomotetičnih ved je tudi v tem, da v naravoslovlju v principu pri slehernem preteklem pojavu, ki ga skušamo razložiti na podlagi sedanjih dejstev, lahko pričakujemo podobne pojave in sedanjosti in prihodnosti. Zato je mogoče znanstveno pojasnitev vsaj v principu imeti tudi za orodje znanstvene napovedi. Toda tako ni mogoče postopati že v biologiji, v zgodovinskih vedah in prav tako ne v arheologiji. V arheologiji smo v večini primerov celo vezani še na "večno" minula in enkratna dogajanja, od katerih nam je ostalo le nekaj ostankov. Te pa zmeraj interpretiramo znova, pač v okviru vsakokratne "sedanjosti" in njenega razumevanja preteklosti. V principu potemtakem ne moremo izena-

čiti znanstvene pojasnitve preteklih dejstev in napovedi možnih bodočih dejstev (dejansko gre kvečjemu za novo odkrite ostanke istih preteklih dejstev).

c) Kot zadnjo pripombo omenjam pomanjkljivo ločevanje med testiranjem hipotez in znanstveno pojasnitvijo na podlagi zakonov. Niti pri Binfordu samem, še manj pa pri drugih avtorjih te šole ni jasnega ločevanja med tem dvojim. To pripombo navaja tudi K.H. Eggert v svoji kritični oceni "nove arheologije" (Eggert 1978, 43). Dejansko za deduktivno pojasnitev ni dovolj le to, da imamo na razpolago neko ustrezno hipotezo, ki jo lahko empirično testiramo, temveč moramo imeti že potrjeni zakon, ki je več kot hipoteza, namreč je del neke teorije. V tem se ločita t.i. "hipotetično-deduktivna" metoda (metoda testiranja, tj. verifikacije ali falsifikacije hipotez s pomočjo izvajanja empirično preverljivih posledic iz njih) in "deduktivno-nomotetična" pojasnitev (izpeljavanje stavka o danem empiričnem gradivu iz množice nekih teorijsko utrjenih zakonov in empirično utrjenih "robni pogojev"). Pri Binfordu samem je ta razlika sicer naznačena v tem, da pod hipotezo razume neki univerzalen stavek, ki je sestavina "teorije srednjega dometa", tj. neke teorije o preteklih procesih in dogodkih, ki povezuje sedanje najdbe s preteklim dejstvom, medtem ko zavrača induktivne posplošitve kot relevantne hipoteze pojasnitve. Toda tudi on se ne ukvarja z vprašanjem, kdaj neki univerzalen stavek, potencialna hipoteza res postane princip razlage, tj. znanstveni zakon in ni zgolj testibilna empirična hipoteza, podvržena falsifikaciji. Pri falsifikaciji zakonov namreč ni možna le posamična falsifikacija nekega zakona brez spremembe teorije, medtem ko je zmeraj možno zavračanje testibilnih hipotez.

To misel so razvijali posebno nekateri Popperjevi učenci (I. Lakatos in P. Feyerabend) in je danes na splošno sprejeta razlika med zakonom kot sestavino teorije in empirično hipotezo, ki "je še na preizkušnji". Seveda pa sta hipotetično-deduktivna metoda in deduktivna pojasnitev med seboj tesno povezani metodi, ker zakone pridobimo ponavadi iz dobro potrjenih hipotez in na podlagi utrjenih zakonov in določenih robni pogojev postavljamo hipoteze o bodočih dogodkih. Res pa je, da se prav zaradi pomanjkanja trdnih arheoloških zakonov in teorij praktično tako rekoč ujemata metoda hipotetično-deduktivnega testiranja hipotez in deduktivne pojasnitve na podlagi neke že utrjene hipoteze (ta "utrđitev" je le relativna glede na določeno izbrano teorijo ali celo le glede na prevladujoče mnenje). Zato ni čudno, da so, denimo, Plog idr., podobno pa tudi LeBlanc idr., pod deduktivno pojasnitvijo razumeli pravzaprav le deduktivno testiranje hipotez. Ne torej toliko nepoznavanje teorije znanosti, kot meni npr. Eggert (Eggert 1978, 43-44; 48; 49), temveč prej realno stanje v arheologiji je verjetno pripomoglo k tem zamenjavam. Do danes se arheologom bržkone še ni posrečilo podati trdnih in univerzalnih zakonitosti,

tj. univerzalnih stavkov, ki bi bili kaj več kot precizne in konceptualno bolj dodelane empirične in testibilne hipoteze o posameznih dejstvih in procesih iz preteklosti, saj tudi Binford sam meni, da smo šele na poti k dozorevanju arheologije v zrelo znanost (Binford 1983b, 20).

S tem naj sklenem svoj prispevek o teoriji pojasnitve v arheologiji. Morda se bo sklep zdel komu "pesimističen" ali vsaj nespodbuden. Vendar ni bil moj namen, da bi kritiziral upanja arheologov v arheologijo kot zrelo znanost s strogo metodo pojasnitve, temveč predvsem opozorilo, da "eksaktnost" ali znanstvenost arheologije vendarle ni le v tem, da se pretvori v nomotetično vedo, temveč mora poiskati sebi lastne natančne in objektivne metode pojasnitve, ki bodo verjetno kombinacija različnih metod. Res je, da Binford upravičeno zavrača naivni induktivizem nekaterih tradicionalnih arheologov, pa tudi prikriti induktivizem "novih arheologov", vendar tudi deduktivno-nomotetična pojasnitev ni edino sredstvo, ki naj zagotovi izhod iz naivnosti, temveč kvečjemu ideal, ki pa se mu zaradi specifične historične, genetske narave arheoloških dejstev in domnev lahko le približamo, ne moremo pa ga imeti za edino zares znanstveno metodo pojasnitve v arheologiji.

Andrej Ule

OPOMBE

1 Nekateri teoretiki so poskušali tudi ločevati "razlago" od t.i. "razumevanja". "Razlaga" naj bi bila metoda naravoslovnih ved, tj. "nomotetičnih" ved, "razumevanje" pa metoda družbenih, zgodovinskih in humanističnih ved. Za razlago naj bi bila značilna uporaba strogo univerzalnih zakonov, ki veljajo v vseh okoliščinah in ki omogoča strogo delitev subjekta od objekta raziskave. "Razumevanje" (hermenevtika) pa naj bi vselej zapletlo raziskovalca v t.i. "krog razumevanja", tj. v navidezen logičen krog, kajti zmeraj pridemo do tega, da moramo iskati razumevanje nekih dogajanj, tako da projiciramo lastno mnenje ali pa implicitne predstave sedanje epohe v pretekle epohe ali v druge kulture. Tipična hermenevtična metoda je "vživljanje" v drugega, v drugo kulturo in drug čas, zato ne omogoča strogih in od časa in prostora neodvisnih zakonov in razlag. Takšne teorije seveda implicitno odrekajo znanstveni status celi vrsti znanosti, saj brez nekega elementa znanstvene razlage, celo deduktivne razlage, ni mogoče graditi nobene znanosti in tudi "vživljanja" v duha drugih in drugačnih kultur ne. Po drugi strani pa tudi še tako stroge empirične znanosti terjajo elemente "razumevanja", kar danes preučuje že cela znanost, t.i. "hevrstika". Logik v. Wright je celo odkril možnost deduktivne povezave stavkov v hermenevtiki (v. Wright 1975), temelj tega je t.i. "praktični silogizem".

- 2 Takšni sistemi so npr. sistemi "modalne" logike (logike "nujnosti", "možnosti", "nemogućnosti"), temporalne in kavzalne logike, deontične logike in sploh različne "intenzionalne" (vsebinske) logike, ki se močno razvijajo prav v zadnjih dveh desetletjih. Vendar so vse te logike zgrajene tako, da imajo za podlago t.i. "stavčno logiko", tj. logiko, ki določa logično vrednost stavčnih zvez le s t.i. "resničnostnimi vrednostimi" posameznih stavkov.
- 3 Tako npr. t.i. "konjunkcija" (zveza dveh stavkov z veznikom "in") zahteva preveč, namreč sočasno resničnost obeh stavkov, prav tako tudi t.i. "ekvivalenca" (ta terja sočasno resničnost ali sočasno neresničnost obeh stavkov), medtem ko t.i. "disjunkcija" (zveza z "ali") terja premalo (ker je resnična že, takoj ko je resničen vsaj en od obeh stavkov (gl. Prijatelj 1982, 25-37).
- 4 Eksistenčni kvantifikator (pišemo ga (x)) je izrazljiv z univerzalnim takole: "ni res, da za vsak x velja, da ne velja...". Podobno se izrazi tudi univerzalni kvantifikator z eksistenčnim.
- 5 Za primer takšne pojasnitve vzemimo pojasnitev dejstva, da se je določil kos bakrene žice pri segrevanju razširil. Kot univerzalna hipoteza (zakon) naj služi stavek: Vsak kos kovine se razširi pri segrevanju. Kot dodatni stavek eksplanansa služi tedaj stavek: Ta in ta kos bakra se je razširil pri segrevanju. Seveda je ta primer sam po sebi trivialen, vendar zadošča za ponazoritev logike deduktivne pojasnitve (Nagel 1974, 26-28).
- 6 Kako naj opredelimo izraz "bolj splošen". E.Nagel si je prizadeval najti formalno opredelitev, vendar se mu ni povsem posrečilo (Nagel 1974, 35). Ustreznejše bi bilo reči, da mora biti prva premisa izpeljave sestavina neke teorije, ki obravnava širši razred pojavov kot izpeljani zakon (posplošitev), tj. teorije, ki ponuja tudi "realne vzroke" pojavov in ne zgolj nabor statističnih korelacij.
- 7 Pomembnejše značilnosti zakonov so, denimo, da vsaj eksplicitno ne vsebujejo krajevnih in časovnih določil, da se ne nanašajo na končne oziroma vnaprej določene množice pojavov, da se dajo zapisati kot "irealni kondicionalni stavki" (tipa: "če bi se zgodilo to in to, se zgodi to in to") idr. lastnosti, ki pa vendar ne izčrpajo vseh določil znanstvenega zakona in jih ne zmorejo povsem ločiti od trivialnih generalizacij (gl. Stegmüller 1969, 273-334).
- 8 Binford v splošnem loči med hipotezami in predpostavkami. Hipoteze so sestavni deli razlagajoče teorije in jih testiramo s pomočjo empiričnih dejstev oziroma arheoloških zapisov dejstev. Toda tisti splošni stavki, ki vodijo sam ta zapis in dajejo pomen dejstvom, niso isto kot razlagajoče hipoteze. Takšni splošni stavki so zanj predpostavke (assumptions, presuppositions), ki so konec koncev vgrajene v neko generalno teorijo oziroma v "paradigmo" arheologije.
- 9 Binford sledi Kuhnovim opredelitvam razlike med teorijo in paradigmo. Teorija je aparat znanstvene pojasnitve, tj. dedukcijski sistem, medtem ko je paradigma okvir vseh opisov in omogoča osmišljanje dejstev in generalizacij. Paradigme nastajajo in minevajo skokoma, med njimi ni kontinuitete, kot poudarja Kuhn in tudi Binford (Binford 1983a, 395-7).

BINFORD, LEWIS R. 1983a. *Working at archaeology*. New York: Academic Press.

----. *In pursuit of the past: decoding the archaeological record*. London: Thames and Hudson.

EGGERT, MANFRED K.H. 1978. Prähistorische Archäologie und Ethnologie: Studien zur amerikanischen New Archaeology. *Prähistorische Zeitschrift* 53, 6-164.

HEMPEL, CARL G. 1965. *Aspects of Scientific Explanation and other Essays in the Philosophy of Science*. New York, London: Free Press.

HEMPEL, CARL G., OPPENHEIM, PAUL. 1948/65. Studies in the Logic of Explanation. *Philosophy of Science* 15, 135-175 (v: Hempel 1965, 245-290).

NAGEL, ERNEST. 1974. *The Structure of Science*. London: Routledge & Kegan Paul. (*Struktura nauke*. Beograd: Nolit 1974).

POPPER, KARL. 1969. *Logik der Forschung*. Tübingen: J.C.B.Mohr. (*Logika naučnog otkrića*. Beograd: Nolit 1973)

PRIJAJELJ, NIKO. 1982. *Osnove matematične logike*. Ljubljana: Društvo matematikov, fizikov in astronomov SRS.

SLAPŠAK BOŽIDAR. 1983. Lewis R. Binford in vzpon "nove arheologije". *Arheo* 3, 3-23 (z izborom citatov).

STEGMÜLLER, WOLFGANG. 1969. Erklärung, Voraussage, Retrodiktion. *Probleme und Resultate der Wissenschaftstheorie und analytischen Philosophie* 1, 2. Berlin: Springer.

----. 1974a. Das ABC der modernen Logik und Semantik, Der Begriff der Erklärung. *Probleme und Resultate der Wissenschaftstheorie und analytischen Philosophie* 1, 1. Berlin: Springer.

----. 1974b. Das ABC der modernen Logik und Semantik, Statistische Erklärungen. *Probleme und Resultate der Wissenschaftstheorie und analytischen Philosophie* 1, 5. Berlin: Springer.

WRIGHT von, GEORG HENRIK. 1971. *Explanation and Understanding*. London: Routledge & Kegan Paul. (*Objašnjenje i razumevanje*. Beograd: Nolit 1975)

AKTUALNOSTI

Nekaj splošnih razmišljanj o arheološkem risanju

"Nobenemu starinoslovcu namreč ni možno, da bi si v izvirniku ogledal vse ostanke, ki so raztreseni širom po Evropi in po muzejih sveta. Danes jim daje točno podobo fotografija. Toda še zdaleč ni vse fotografirano in še vedno mora pomagati risba, ki je osebno pobarvana, osebno napačno razumljena. Risbe, ki so jih pogosto naredili ljudje, ki niso podkovani ne v bajeslovju ne v starinoslovju, pa so netočne in polne nerazumevanja."

C.W.Ceram, *Pokopane kulture*, Ljubljana 1956, 46.

Tako torej Ceram... Nas pa ugotavljamo, da je risanje še vedno eden od načinov dokumentiranja arheološkega gradiva in pogost spremljevalec strokovnih tekstov, navaja k misli, da bi morda ne bilo napačno posvetiti nekaj besed tej temi. Polje razmišljanja se bo poskušalo konstituirati ob vprašanju mesta in vloge risanja v arheološki dokumentaciji, vzpostavljanju razlike nasproti drugim tehničnim pristopom/postopkom (npr. fotografiji, kataložnim opisom, geodetskim posnetkom itn.), ugotavljanju razlik znotraj njega samega, ki so posledica različne narave predmetov (grobne najdbe, arhitekturni objekti, umetniški izdelki, terensko risanje itn.), in primerjavi načinov risanja, ki so zastopani v jugoslovanskem prostoru.

Kakor smo uvodoma nakazali, je risanje način dokumentiranja arheoloških najdb, ki ima določene specifičnosti, kar ga razločuje od drugih tehničnih pristopov in ga hkrati opravičuje. Njegovo definicijo bi morda lahko gradili na naslednjih delovnih hipotezah - arheološko risanje je:

- dokumentarno,
- analitično,
- interpretativno.

Zgodovinski pregled kaže - če se spomnimo Winckelmannovih raziskovanj pompejskih ostalin ali Napoleonovih pohodov v Egipt, ekspedicije lorda Elgina v Grčijo - da je risanje imelo pri dokumentiranju vodilno mesto pred

drugimi tehničnimi pristopi, saj ti še niso obstajali (npr. fotografija). Tedanje upodabljanje arheoloških spomenikov je imelo poleg dokumentarnosti še drugo - umetniško razsežnost. Umetniško kvaliteto odkrivamo tudi v nekaterih risbah naših zgodnejših publikacij (npr. risbe Franceta Stareta), pa tudi v sodobnejših, kakršna je "Praistorija jugoslovanskih zemalja", ki jo opremlja Sead Čerkez. Kasnejša arheološka risba, vsaj v Sloveniji, pa kaže premik od umetniškega upodabljanja k bolj tehničnemu pristopu. Na tem mestu ne bi podrobneje ugotavljali razloge za premik, niti njihove prednosti ali slabosti, pač pa to, da dokumentarnost ni edina in eksplicitna lastnost risbe in tudi ne njen edini namen, kakor se večinoma dozdeva.

Katere so torej njene druge funkcije? Predpostavili smo, da je risanje tudi analitično; analitično v tem smislu, da poudarja tiste sestavine, ki so pomembne za arheološko obdelavo (npr. forma, profil, ornament in način njegove izvedbe, motivi, nadalje nasip na terenu, ključni kamni, ki tvorijo del grobne ali stavbne arhitekture itn.), da se prek risbe realizira specifično arheološki pogled na predmet. Kakor mu bo umetnik dal umetniško razsežnost in iz njega izvabil umetnostne odlike in bo arhitekt najboljše ovrednotil arhitektonske elemente, ga bo arheolog-risar najbolje analiziral z arheološkega vidika.

Tretja dimenzija arheološke risbe je interpretacija najdbe, rekonstrukcija njene izvirne podobe. Interpretacija običajno poteka v smeri deduktivnega sklepanja (kateremu že znanemu objektu ali motivu pripada konkretni fragment), kar pa zahteva dobro poznanje arheološkega gradiva in možnih hipotez rekonstrukcije po principu analogije. To pa naj bi bil tudi smisel arheološke risbe.

V čem je *differentia specifica* risanja? Fotografija je strogo dokumentarna, natančna, predmet ponazarja v njegovi enkratnosti, posamičnosti in v trenutnem stanju ter je v tem smislu kompetetnejša od risbe, vendar je ne more nadomestiti v analitičnosti in interpretaciji. Opisi sicer vključujejo vse našete dimenzije, so celo bolj analitični in zajemajo več aspektov kakor risba (npr. kvaliteto materiala, način njegove izdelave/obdelave itn.), vendar je njihova slabost v tem, da niso dovolj nazorni. V opisih so podani elementi, na podlagi katerih si mora bralec predstaviti še ustvariti; ta je lahko zelo subjektivna in dopušča večja odstopanja od resničnega stanja. Zato je možno izvesti naslednji obrat: namesto da risba ilustrira opise, so opisi dopolnili k risbi. Razmerje med risanjem posamičnih najdb in fotografijo, opisi, je enako razmerju med terenskim risanjem in geodetskimi ali zračnimi posnetki. *Differentia specifica* arheološke risbe je torej v eksponiranju arheološko bistvenih sestavin, v specifični analizi in interpretaciji, in je tako tudi legitim odraz stanja arheološke vede. Iz povedanega bi lahko izpeljali razloček med risanjem arheoloških najdb in "arheološkim risanjem" kot *terminus technicus*. Toda, da bi risanje to dejansko postalo, bi bilo treba še marsikaj storiti.

Moralo bi ga spopolniti, marsikdaj tudi tehnično izboljšati, uvesti kodiranje znakov, ki jih risba uporablja pri posredovanju informacij o konkretnem primeru (npr. z različnimi, toda s konvencijo natančno določenimi rastrji označevati material predmeta ali zemeljske plasti itn; ali barve keramike, ki jo daje redukcijsko, oksidacijsko ali reoksidacijsko žganje, kar bi lahko nakazali v profilih). Posledica kodiranja bi bila seveda določena shematizacija, na drugi strani pa bi omogočila lažje razbiranje informacij iz risbe same, kar bi pripomoglo k zmanjševanju obsega opisov. Da pa to ne bi izzvenelo kot zabloda, navedimo za argument sledeče: v sodobnejših, splošnih analizah,

V razmislek

ki posegajo po statistiki, računalništvu, sociologiji itn., arheološka ostalina ni več toliko zanimiva sama na sebi (kadar gre za običajne in številno zastopane kose), temveč v celotnem arheološkem kontekstu in kot tip. Seveda je drugače z izjemnimi stvarmi, ki zahtevajo tudi specialno analizo... Sicer pa je to le spodbuda za nadaljnje razmišljanje.

S tem pa se že dotikamo vprašanja mesta in vloge risanja pri študijskem programu za arheologijo, ki je kot poseben predmet na arheološkem oddelku pri ljubljanski univerzi že realiziran, vendar bi bilo mogoče kritično razmišljati, kako; kako dosega svoj namen, da bi usposobil arheologa za ta način dokumentiranja; kakšen instrumentarij mu posreduje. Kritika bi se lahko nanašala na omejenost, ki se kaže v poučevanju risanja zgolj keramike, ne upoštevajoč raznovrstnosti arheoloških najdb; na nizko raven tehničnega znanja (npr. opisna geometrija ali drugi pripomočki pri tehničnem risanju itn.)...

Sicer pa, odpiranje problematike in pogleda na arheološko risanje in poudarek njegovemu mestu in funkciji v arheologiji, sta bila glavna namena tega zapisa.

Opombe:

1. Razlogi so gotovo v razvoju in razširitvi predmeta znanosti same, v tehnološkem napredku - odkritje in razvoj fotografije - in v spoznanju, da drugi tehnični prijemi ne morejo v celoti nadomestiti risbe in da jo je treba ponovno osmisliti.

Sana Žvaheľ

Primerilo se je v Ljubljani, na Trgu osvoboditve, ko sem srečal prijatelja iz arheoloških vrst. Po ustaljenem uvodu o počutju in početju me je povprašal o izkopavanjih v Povirju in o tem, kaj menim o odkritjih na tem zanimivem kraškem najdišču. Vprašanje, ki mi ga je postavil, je bilo prvo obvestilo o teh izkopavanjih Brezbrižno bi takrat obšel ta informacijski spodrseljaj, vendar žal ni bil prvi, in namesto razumevajočega odpuščanja sta me obšli jeza in užaljenost, ki pa ju je na poti proti domu, v dretnem avtobusu, počasi zamenjevalo treznejše razmišljanje - razmišljanje o razlogih, ki zavirajo pretok informacij na področju, kjer delam, pa o tem, kolikšen je, če je, informacijski embargo v Sloveniji nasploh (mislim seveda na arheološkega!) in končno, zakaj prihaja do zapiranja in odtegotovanja obvestil.

So to zasebni razlogi, simpatije in antipatije, ali strokovni? Je kriva bojazen ali samozavest? Prestiž?

Naj bodo kakršni koli, za stroko so škodljivi! In ko sem pometel še pred svojim pragom in je dvignjeni prah zastrl moj svetniški sij, sem se dokopal do nekaterih spoznanj.

Prvo: Vse naše početje nosi neizbrisen pečat javnosti, ob upoštevanju zakonjenih ali dogovorjenih pravic mora biti vedno dostopno vsakomur.

Drugo: Naše dobre in senčne plati vplivajo tudi na naše strokovno obnašanje; poskrbeti moramo, da iz naše arheološke informatike izrinemo človeški faktor in organiziramo pretok informacij. Tretje: Posebej za izkopavanja je sedaj uveljavljen enosmerni informacijski tok: iz muzejev v zavode za varstvo naravne in kulturne dediščine. Obratne informacije ni, razen če posamič poskrbimo zanjo.

V tem grmu pa tiči še uradniški zajec: zakon o varstvu naravne in kulturne dediščine. Po njem vsa izkopavanja nosijo obojestranski strokovni in odgovornostni interes, saj so poseg v nepremični kulturni spomenik, za katerega skrbi Zavod, in so hkrati pridobivanje arheoloških

predmetov, ki so premična kulturna dediščina (spomenik), za katero so odgovorni muzeji. Vsaj ta uzakonjena vzajemnost interesov bi morala razkleniti morebitne informacijske obroče, če že drugačnih razlogov za medsebojno obveščanje ni. Informacijski tok pa naj se odpre še v smeri iz zavodov v muzeje!

Za konec še predlog. Slovensko arheološko društvo (ali morda Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine SRS) naj zbere podatke o času in kraju izkopavanj po Sloveniji, morda še za pomembnejša izkopavanja po Jugoslaviji, v Arheoloških obvestilih naj jih sporoča vsem članom in Arheološkim društvom po Jugoslaviji.

Drago Svoltjšak

DISKUSIJA

H konceptu kulturnega razvoja v arheoloških poglavjih Zgodovine Slovencev

V zadnjih številkah Arheološkega vestnika poteka morda najživahnejša in najostrejša polemika v naši povojni arheologiji - o arheoloških poglavjih P. Petruja v Zgodovini Slovencev Cankarjeve založbe (Petru 1979). Dovolili si bomo oceno, da je polemika kljub dokajšnji meri nestrpnosti v posamičnih primerih in marsikdaj preveč poudarjeni osebni noti (oboje je bržkone odraz slabo razvite diskusijske kulture med Slovenci sploh) dragoceno dopolnila Petrujev prispevek in opozorila na nekatere slabosti in spodrsiljaje oz. materialne napake, kakršne sicer v večji ali manjši meri gotovo lahko pričakujemo v širokem pregledu spod peresa avtorja, ki ni specialist za vsa obravnavana obdobja in probleme (Šašel 1979; Brodar 1979; Leben 1979; Petru 1981; Brodar 1981; Bratož 1981). V tem trenutku imamo za vključevanje v diskusijo tako formalne kakor vsebinske razloge: formalne, ker je v diskusiji prišlo do sklicevanja na avtoriteto Znanstvenega inštituta FF (Petru 1981, 632-633) oz. njegove publikacije o Raziskovanju kulturne ustvarjalnosti na Slovenskem (Raziskovanje 1980, posebej Bregant 1980), pri čemer pa ni upoštevano (tudi pisno predloženo) stališče in diskusijski prispevek raziskovalcev Arheološkega oddelka na spremljajočem posvetovanju; vsebinsko pa, ker nikjer ni omenjeno tisto, kar je po naši presoji - ob vseh zadržkih, ki jih bomo navedli kasneje - najpomembnejša inovacija in prodor obravnavanega teksta: namreč dejstvo, da gre za prvo predstavitev arheoloških obdobjih spod peresa arheologa pri nas, ki skuša na podlagi arheoloških pričevanj vzpostaviti celosten koncept razvoja človeške družbe (v našem prostoru).

Glede prvega lahko samo opozorimo na kritično predstavitev publikacije in posvetovanja v 1. številki te revije (Slapšak 1981), drugemu pa moramo posvetiti obširnejšo razčlenitev.

Naša arheologija se lahko pohvali s posamičnimi bleščečimi analizami kulturnih pojavov (npr. situlske umetnosti), ne pozna pa del, ki bi, izhajajoč iz arheološkega materiala, celovito razla-

gala vzvode in gibala kulturnih procesov v arheoloških obdobjih. Konceptualni aparat stroke je na tej ravni nerazvit in se v glavnem izčrpa na lokalnozgodovinsko vsidrani migracijsko-difuzijski dilemi. Tako splošni pregledi arheoloških obdobjih praviloma ostajajo pri opisu tipološko kronoloških sekvenc arheoloških kultur ali pa z materialom ilustrirajo vnaprejšnjo morgansko-englško evolucionistično shemo.

Petru se je te pomanjkljivosti očitno zavedal in je iskal nove interpretacijske poti. V Ugovoru (Petru 1981, 645) izrecno pove, da je "kot ... bistveno novost ... zavestno uvedel sociološko in celo psihološko osvetljene poglede na človeka arheoloških dob (kakor se kaže skozi umetniško ustvarjalnost)". Merda s tem Petrujev tekst niti ni tako izrazita novost, spomnimo se samo psiho-socialno utemeljenih kulturnih območij v neolitu Jugoslavije (mediteransko-kontinentalno: Bregant), aplikacije modela homerske družbe na halštatski Dolenjske in sestavin sociološke razlage situlske umetnosti (Kastelic, Gabrovec). Bistvenejši se zdi Petrujev poskus, da bi za razvoj človeške družbe v tem prostoru našel enoten imenovalec. Predlagana rešitev je v bistvu enosmeren evolucionističen model, model, ki računa z razvojem "od dobrega k boljšemu" ("življenjski položaj človeka se od kulture do kulture izboljšuje" (Petru 1981, 645)):

"Osnovno značilnost arheoloških obdobjih naše domovine predstavlja težnja po presežanju doseženih stopenj s povzemanjem znanja in izkušenj v vse bolj dognanih proizvodjalnih sredstvih in zmeraj bolj cvetoči duhovni omiki. Ta težnja je omogočila stopnjevan gospodarski razvoj, skokovite družbene napredke in razvejan kulturni razmah. Glede na zmeraj bolj izpopolnjene življenjske razmere so si pretekle človeške družbe krepile možnosti in bogatilo z izrazi duha in ustvarjalnosti svoje skupno življenje, kar je omogočilo presežanje ravnih pretečenih civilizacij in rast prebivalstva." (Petru 1979, 17).

S takim modelom se seveda lahko strinjamo ali pa tudi ne. Lahko mu očitamo arhaičnost, saj še najbolj spominja na poenostavljeni evolucionizem 19. stoletja, avtorju lahko zamerimo premajhno seznanjenost s sodobno antropološko oz. družboslovno mislijo, lahko nas moti izrazito idealističen koncept "težnje po preseganju" kot gibala napredka ali pa dejstvo, da tudi tako zasnovan model ni dosledno izpeljan (prim. razlago bronaste dobe v Sloveniji kot obdobja stagnacije oz. nazadovanja). Ostaja dejstvo, da je to prvenec naše arheologije na področju splošne razlage kulturnozgodovinskega razvoja oz. kulturnega procesa. Njegove morebitne slabosti nam morajo biti izziv za nadaljnje razmišljanje.

Tu se bomo za spodbudo diskusiji dotaknili dveh vidikov, ki po naši presoji predstavljata resno pomanjkljivost Petrujevega prispevka.

Prvi je neusklajenost posamičnih razlag z osnovnim modelom. Za konkretne kulturne spremembe oz. za razvoj v posamičnih obdobjih so navedeni najrazličnejši mehanizmi - od marksističnega koncepta razrednih nasprotij in socialne revolucije (KŽG) prek migracij (često ekološko utemeljenih) in difuzije kot najobjektivnejših arheoloških razlagalnih shem, prek spontane invencije in vse do nenavadnega koncepta "individualističnih teženj" kot "gibala družbenega napredka" v dolenskem halštatu. Tolikšna neusklajenost kaže, da omenjeni model pravzaprav ni izdelan kot orodje koherentnega sistema razlage, temveč bolj kot neobvezna posplošitev a posteriori, kar seveda bistveno zmanjšuje njegovo vrednost.

Drugo so elementi ideologizirane diskurza, ki nekatere avtorjeve interpretacije opredeljujejo od zunaj. To je najprej apriorno vrednostno opredeljevanje "samoniklega", "izvirnega", "samosvojega". Tako npr. v besedilu najdemo nenavadno izjavo, da je "halštatska kultura v JV obrobju Alp nastala iz lastnih osnov" (Petru 1979, 46). Izjava je nenavadna in na prvi pogled

ONKRAJ

Strip na latinskem

nesmiselna, saj so pač vse "osnove", iz katerih nastane neka kultura, njene osnove, vse enako njej lastne. Očitno je, da v tem primeru sintagma "iz lastnih osnov" ni uporabljena v strogem logičnem smislu, temveč v vrednostno-ideološkem, kjer je predpostavljena posebna vrednost *tukajšnjega*, "temu prostoru lastnega", nasproti tistemu, kar je "od zunaj"; s tem se semantična in asociativna vrednost znatno razširi in izjava pridobi na smislu - kar pa ji seveda še ne zagotavlja tudi tehtnosti. Drugi primer je vztrajanje na "izjemnosti", "neponovljivosti", "enkratnosti" posamičnih kulturnih fenomenov na področju Slovencev (predvsem tistih "izvirno slovenskih", "dokazil slavne narodove preteklosti", kakor avtor kljubovalno povzame v Ugovoru (Petru 1981, 645). Samo kot del ideološkega diskurza lahko razumemo z ničemer dokazovane (in tudi z ničemer dokazljive) trditve, da gre npr. pri situlski umetnosti za po paleolitu najstarejše figuralno likovno upodabljanje celinske Evrope (Petru 1979, 45), za najstarejši sklenjeni likovni izraz osrednje Evrope (str. 56), da so posamični spomeniki *pred svojim časom* (str. 57), da ta umetnost uporablja elemente, ki jih šele mnogo kasneje odkrije antična umetnost (izokefalija!) (str. 57) in da je sploh *povsem izvirna* (str. 45), pa enkratna, neponovljiva (str. 56) itn. Kako pri vpletanju takšnega ideološkega diskurza trpi spoznavna vrednost besedila, ni treba posebej poudarjati. V meglicah laskave izjemnosti se povsem zgubi realni kontekst situlske umetnosti, npr. vprašanje kontinentalne tradicije in orientalizirajoče koinè Mediterana v 7. stoletju, "nadetnični" in "nadkulturni" značaj situlskega umetnostnega kroga, realni obseg in mehanizmi inovacije itn.

Slovenska arheologija si je za naslednje srednjeročno obdobje zadala nalogo podati historično sintezo o arheoloških obdobjih, v okviru ZI FF pa so, kakor slišimo, že pri koncu priprave za prvi - arheološki - zvezek Zgodovine kulture na Slovenskem.

Brez upoštevanja in kritičnega presejanja Petrujevega prispevka je to delo nemogoče. Nadaljevanje diskusije o arheoloških poglavjih v Zgodovini Slovencev CZ razumemo kot strokovno in pietetno obvezo do avtorja.

Božidar Slapšak

- BRATOŽ, RAJKO. 1981. Nekaj misli k prikazu antične dobe v "Zgodovini Slovencev". *Arheološki vestnik* 32, 646-652.
- BREGANT, TATJANA. 1980. Vloga arheologije v slovenski kulturologiji. V: *Raziskovanje 1980*, 105-117.
- BRODAR, MITJA. 1979. Paleolitik v "Zgodovini Slovencev". *Arheološki vestnik* 30, 528-543.
- . 1981. Odgovor na ugovor. *Arheološki vestnik* 32, 645-646.
- LEBEN, FRANCE. 1979. Obdobja starejše prazgodovine v "Zgodovini Slovencev". *Arheološki vestnik* 30, 543-547.
- PETRU, PETER. 1979. Arheološka obdobja v Sloveniji. V: *Zgodovina Slovencev*, 17-93.
- . 1981. Ugovor h kritikam poglavja Arheološka obdobja v Sloveniji v knjigi "Zgodovina Slovencev", objavljenim v 30. letniku Arheološkega vestnika. *Arheološki vestnik* 32, 631-645.
- RAZISKOVANJE 1980. *Raziskovanje kulturne ustvarjalnosti na Slovenskem*. Gradivo za posvetovanje. Znanstveni inštitut Filozofske fakultete Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani.
- SLAPŠAK, BOŽIDAR. 1981. Raziskovanje kulturne ustvarjalnosti. *Arheo* 1, 28-29.
- ŠAŠEL, JAROSLAV. 1979. Od potočke zijalke do Blatenskega kostela. K arheološkim obdobjem v "Zgodovini Slovencev" (1979). Uvodno. *Arheološki vestnik* 30, 527-528.

Biblioteke naprednijih klasičnih seminarov u svetu imaju čitavu seriju prevoda stripova o Asteriksu na latinski; napredniji korisnici tih biblioteka čitaju ih javno za svojim stolovima, bez rečnika (rečnik manje poznatih reči štampan je u svakoj svesci). Autor ovih prevoda, čovek zaslužan što je nemačka klasična filologija još jedanput dokazala premoć, nosi ime dostojno takvog podviga - Karl-Heinz Graf v. Rothenburg, prevedeno, po uzoru, na stare humaniste, u latinski *Rubricastellanus*. Grofovo besmrtno delo izdaje se u Štuttgartu, i dosad je izašlo osam svezaka, svako po *novum periculum Asterigis*. Onima koji su već inicirani u asteriologiju, biće jasno da to nije nimalo lak zadatak: tekst pokojnog Goskinija (sad ga uspešno nastavlja crtač Iderzo) zasniva se pre svega na francuskim kalamburima, igrama reči i asocijacijama kojima se svaki trag gubi ako prevodilac nije i vešt adaptator. To se jasno vidi na domaćim prevodima *Asteriksa*, koji ili jednostavno izbegnu zamke, pa je rezultat krajnje osiromašen tekst, ili prevode "žargonski", što je ozbiljna greška, jer idejna inspiracija teksta nisu "marginalci" već "zločesti studenti". Goskini je svoj stil otkačenog intelektualca možda još više potvrdio u stripovima o veziru Iznogudu (Tabarijevi crteži), koji danas ostaju nedosegnuti uzor ironičnog nadrealizma: u doba u kojem su se pretenzije stripotvoraca vinule do podsvesti i metafizike, Goskini je čvrsto ostajao na prvobitnom odredjenju stripova kao *comias* - nečega što treba da zasmee. Grof fon Rothenburg je ovo usmerenje intelektualnog zavatlavanja doveo do logičnog vrhunca. Da li je, međjutim, latinski prevod *Asteriksa* samo to?

Prevodjenje na latinski je potez nesumnjivog *sužavanja* kruga čitalaca, efekat ekskluzivnosti i aristokratizma se naslućuje. No sa druge strane, može li se zamisliti bolji način da se neudžnoj dečici prošvercuje i pokoji akuzativ sa infinitivom? U to ime, Italijani su prošle godine počeli štampati seriju Dizinjevih stripova na latinskome,

ARHEOLOGIJE

koji će se koristiti i po školama. Razmrdavanje nastave klasičnih jezika počelo je zapravo još mnogo ranije: u Engleskoj postoji čitava mreža časopisa užeg dometa sa "šarenim dodatkom" za mlade i druge klasičare - igre, ukrštene reči, stripovi, priče i tome slično; ko želi, može igrati *skrebl* na latinskom, grčkom ili hebrejskom; pojavile su se čak i video-igre na klasičnim jezicima i sa manje-više klasičnim temama. Muzej grada Londona nudi antikomanijacima plastične astragale za kockanje i proricanje, igru "Rimski zid" i mnoge zabave u samom muzejskom prostoru. Slične stvari koje se dešavaju u neprikosnovanim centrima klasičnih studija naterale su na razmišljanje o novom prodoru tih studija u širu javnost, što se opet povezuje sa novim humanizmom i antropocentrizmom, i negde se u daljini dodiruje sa ekološkim i mirovnim pokretima: aristokratizam i ekskluzivnost? Doduše, još uvek ostaje nepokolebljivi stav onih koji smatraju da je samo učenje klasičnih jezika aristokratizam i ekskluzivnost: ne treba ih kriviti - treba još mnogo stripova da pročitaju.

Šta književno znači grofovo (i svako drugo uspešno) prevodjenje na latinski? Na jednome mestu u epozodi *Zlatni srp*, grof kaže o sopstvenom latinskom "Ciceron bi se u grobu okrenuo kad bi ovo čuo", ali možda o Ciceronu ne treba tako strogo suditi. Sem nesumnjivo poklasičnog opredeljenja prevoda, teškoća je bila u prenošenju silnih onomatopeja stripovskog jezika: *rump, prrr, cracc, vlap, scrunc, splass, paff, tux, tav, bong, snif, glut* su, uz *vo, ul-ul* i *taratantara* klasičnog porekla, pošteno obavili posao. Kalamburi i druge jezičke igre su nanovo kovani na opšte zadovoljstvo, možda i u većem broju nego što ih ima u originalu; raznovrsnost zastupljenih gramatičkih oblika može zadovoljiti svakog pedagoga koji ponekad u sebi posumnja da se gramatika najbolje uči iz rečenica tipa "moja domovina, premda nije velika, obiluje planinama i rekama". Mnogo zanimljivije pitanje ostaje, ipak, šta se sa značenjima originala dešava u ovakvoj repristinaciji.

Istorija sižea Asterikovih i Obeliksovih avantura je vrlo poučna: strip je krenuo u ranim šezdesetim godinama, sa degolizmom i novim frankom, i imao je da dokaže nadmoć veselih nacionalnih Gala nad Rimljanima - dobar razlog da ga, kao desničarski, napadne ne manje vesela *andergraund* štampa. Postepeno je strip postajao sve više parodijski, prvo na račun nacionalnih klišeja (belgijskog, britanskog, germanskog, španskog, korzikanškog, skandinavskog) a zatim i na račun "problema savremenog sveta" - ekonomske krize, nafte, zagadjenosti, prenaseljenosti, političke iracionalnosti i sličnog. Repristinacija kao parodijski okvir je vrlo star i proveren postupak (up. stripove o Hogaru, *B.C.* i druge) za izazivanje smeha; u poslednjim godinama rada, Goskini je tome dodao, i Idertzou predao, dovoljnu meru iracionalne komike (selo "karaktera" postalo je definitivno selo "ludaka"), da bi se ono što kulturni detektivi zovu "ezopovskim jezikom" umotalo u što šarenije krpe. To umotavanje nije izazvano sakrivanjem, već željom da se slojevi komike umnože. Najizrazitiji primer takvog, višeslojnog *Asteriksa* je epizoda *Duboki jarak*, koja parodira predizborne odnose levice i desnice u Francuskoj: u suptilnom razmeštanju težišta, desnici ostaje utešno priznanje, ali levičarev sin postaje šef sela, posle razbijanja zavere sa Rimljanima koju je desnica započela, *ne u zloj nameri*. Ako je ova nadasve ljupka varijacija i ostala na periferiji jednog izuzetno bogatog kulturnog područja, kao element čiste zabave, za mladoga latinistu koji u njoj proverava znanje jezika, pouka "drhtite tirjani" biće znatno dublja, jer je i čitanje teksta drugačije. I tu je, najzad, pravo značenje stava da je učenje klasičnih jezika elitizam: njegovi zastupnici instinktivno osećaju da je vladanje *mrtvim* jezikom ključ za drugi svet tekstova, ideja i kulture koju više nije moguće naknadno omedjiti i snabdeti novim značenjima.

Ostaje još da se upita šta je to što veštog latinistu tera da svoju akademsku karijeru dopunjava ili podriva (već prema kontekstu u kojem živi) provodeći razbibrige, umesto da, sa možda još manje napora, doda dve tri nakljukane fusnote svom ozbiljnom radu. Sem navedenih motiva, ima još nešto, na što navodi jedan domaći primer: razlog da se prevodi na latinski može biti i pesnički impuls, jednostavna potreba da se drugim jezikom piše poezija. Silvo Kopriva, profesor latinskog iz Ljubljane, već nekoliko desetina godina prevodi jugoslovensku poeziju na latinski, i svoju poeziju piše na latinskom: objavljivanje njegovog latinskog pesništva u posebnoj knjizi značilo bi veoma mnogo za jugoslovenske latiniste. I pitanje pisanja na latinskom, i pitanje jezika poezije, medjutim, otvara daleko širi prostor za raspravu - ali u njemu sigurno ima mesta i za grofa fon Rotenburga.

Svetlana Slapšak

ARHEO

Fabula palliata

Prva ploveća škola *Arhea* obavila je svoju pionirsku misiju po gostoljubivim vodama srednjeg Jadrana, obilazeći grčke kolonije: u mnogima od posećenih mesta, grčki se retko ili nikako ne govori; ponegde su, kao na Isi, odnosi između domorodaca i kolonista zategnuti zbog izgradnje nove agore, dok su negde, kao na Kerkiri, sredjeni posle demokratske psefizme. Dolazak peripatetičara sa kopna umnogome je doprineo poboljšanju stanja, već atmosferom umnoga razgovora i tople ljubavi prema starinama. Buleuti *Arhea* učinili su dobar potez što se prva ekspedicija sastojala od iskusnih arheonauta, spremnih na sva iskušenja i uzdržanih u strastima, a druga od poletne i preduzimljive omladine. Tako su stariji na svim mestima diskretno ustanovili šta, kako, koliko i čime, da se mlađji ne bi zbunjivali i razbacivali energiju.

Ploveća škola ustalila je još prvog dana plovidbe najsadržajniji način razmene znanja - simposion. Sreća je htela da *magister bibendi* uvek ostane i *magister intellegendi*, što se ima zahvaliti i kerkiranskom *pošipu*. Da bi se živahan razgovor stalno održavao, ukinute su sve beskorisne igre iz gimnasia i javnih kupatila, kao i svi oblici kockanja, te su umovi bez prestanka ostajali sveži za kontemplaciju: ni morski talasi, ni vetrovi, pa ni pojave zanosnih okeanida nisu mogli da spreče savršenu lucidnost arheonauta: razmotrili su se, pa i rešili, mnogi problemi stare i nove arheologije, ključna pitanja o moralu arheologa i ravnopravnosti arheologinje, a nije zaboravljeno ni negovanje arheološke nejači. Mnoga od ovih rešenja tek će se pojaviti u pisanom obliku i zadiviti arheološku javnost.

Na kopnu, međjutim, rad je postajao još intenzivniji: oštra pešačenja, savladavanje visova i urvina u traganju za skrivenim svedocima prošlosti bili su, bez obzira na napore, praćeni nenadoknadivom diskusijom na samim primerima; arheonauti su se dobrovoljno podvrgavali čitavom nizu eksperimenata da bi dokazali svoja mišljenja - jedni ispitujući forme urbanog života, iscrpljujući se do krajnjih granica da bi se upotpunila *charta tabernaria* određenog područja, dok su drugi, pod rukovodstvom arheohegemona lakonske rečitosti, Bojana Djurića, dokazivali svojim telima da je određjeni prilaz nekoj tvrdjavi nemoguć. Često su samo jasno nebo, blago sunce i sočno bilje meseca *mu-nihiona* bili svedoci ovih podviga.

SESTANKI

Mednarodno znanstveno srečanje »Antični Nezakcij v kulturi in zgodovini Istre« Pula 4.—7. maj 1983

Ostajajući verni idealima kalokagatije, arheonauti su se podjednako odavali radostima pesme i igre, koristeći kasne sate za pesničko nadmetanje, najčešće u kratkim lirskim žanrovima - zanos epske poezije odvuкао bi ih od stroge kritičnosti koja ih je već ujutro na nekom kamenitom vrhu očekivala. Često bi neki hoplit, u kasnom obilasku luke, zastao kraj ukotvljenog jedrenjaka zadivljen lepotom glasova koji su se izvijali iz mraka potpalubja - ne primećujući, avaj, da verni pas arheonauta, osjetljiv na hoplitske uniforme, vreba iza ograde.

Čitalac ovog izveštaja će možda pomisliti da su arheonauti bili suviše opsednuti mudrošću, uzdržanošću i uspehom ekspedicije: to je, doduše, istina, ali molimo da se uloži mali napor mašte, i da se zamisli kako su i oni ljudi. Mrvica obične ljudske radosti bilo je i na ovome putovanju strogog uma.

Mata Hari

Praznovanja so od nekđaj naša kulturna svojina, sodobna obletniška praznovanja pa so nas prežela in prepojila, še več, zasvojila in obsedla so nas. Vseposvod odkrivamo okrogle ali manj okrogle datume in letnice pomembnih, vedno nadvse pomembnih dogodkov iz naše bližnje in daljnje preteklosti, jih z vso večino posodobimo in v praznovanju povežemo prijetno s koristnim. Prav nam pride vsaka datumska okroglina, prva ali peta, deseta ali stota, tudi petinosemdeseta, če je potrebno! Zdi se, kakor da našim željam in hotenjem ne bi mogli ustreči drugače, še bolj pa se zdi, da se mošnjiči za take prilžnosti radodarneje razvezujejo. Le kdo bi si drznil praznovanje odreči?

Nekaj takega obletnikovanja smo se nalezli tudi arheologi - z razstavami in simpoziji, slavnostnimi skupščinami ali le s skromnimi zapisi se spominjamo odkritij in pomembnih mož iz naših vrst. In tako je bila tudi 85. obletnica odkritja *Nezakcija* zadosten motiv, da je Arheološki muzej Istre iz Pule skupaj z Zgodovinskim društvom Istre in pod pokroviteljstvom JAZU (razred za družbene vede, razred za likovne umetnosti) pripravil znanstveno srečanje o znamenitem istrskem arheološkem najdišču.

Znanstveno srečanje, ki se ga je udeležila močna italijanska arheološka delegacija, mednarodnost pa so popestrili še nemški in francoski udeleženci, je bilo obogateno z več prireditvami; svečano je bila odprta prenovljena muzejska zbirka sredi Nezakcije (prim. razstavní katalog *Nesactium - Vizače*, Arheološki muzej Istre, Pula 1983), skupaj z njo pa so bili predstavljeni na novo konservirani rimski in poznoantični stavbni sestavi; v tistih dneh je bila odprta razstava "File, spašavanje i restauracija egipatskih hramova"; organiziran je bil ogled arheoloških najdišč na Brionih, ogled Pule in za konec še ekskurzija po Istri (Dvograd, Poreč, Červar, Porat, Beram, Pazin, žminj, Svetovinčanat, Vodnjan).

Sámo znanstveno srečanje je imelo nadvse svečan uvod, s pozdravnimi nagovori pokrovitelja (D.Rendić Miočević) in gostitelja (predsednik SOB Pula), pozdrave pa so dodali še predstavniki društev, muzejev in drugih ustanov (v imenu slovenskih arheologov je srečanju zaželel dobro delo dr. S.Gabrovec), najbolj svečano pa je bilo med podelitvijo številnih (!) medalj in plaket zaslužnim raziskovalcem Istre in seveda Nezakcija. Med nagrajenci je tudi arheološki oddelek Filozofske fakultete Univerze Edvarda Kardelja iz Ljubljane. Čestitamo.

V dveh dneh se je zvrstilo 22 predavanj, od tega jih je pet obravnavalo rimskodobni in poznoantični Nezakcij (z bizantinskimi sestavinami vred), šest je bilo analiz ali novih interpretacij že znanega nezakcijskega prazgodovinskega gradiva, dve zelo uspešni predavanji (J.Šašel, Zakaj ni bila Pula metropola Histrov, zakaj Nezakcij; M.Kozličić, K povijesnom kontekstu Nezakcija) pa sta obravnavali problem odnosov Nezakcija in Pule pred usodnimi dogodki v letih 177 in 178 p.n.št. Drugih sedem predavanj pa so bile obravnave bolj ali manj posrečeno izbranih vezi s sosednjimi področji, pa tudi nekaterih skoraj naključnih sorodnosti, upoštevaje pri tem ne le Nezakcij, temveč Istro v celoti (prim. povzetke predavanj v Antički nezakcij u kulturi i povijesti Istre, Prilozi za povijest i kulturu Istre, Materijali 3, Pula 1983, 1-104). Če se osredotočimo le na predavanja o prazgodovinskem Nezakciju, vidimo, da je bila pred številne poslušalce razgrnjena zgodovina raziskovanj (V.Jurkić), da je bila obdelana kanelirana lončenina (J.Mladin) in južnoitalski keramični import (D.Glogović), z več vidikov so bile analizirane slovite nezakcijske skulpture (A.Stipčević, J.Fischer), mednje pa vsekakor sodita obe že navedeni predavanji J.Šašla in M.Kozličića.

Simpozij »Stiki srednjeevropskih Slovanov in drugih ljudstev v 6.—10. stol.«, Nové Vozokony, 3.—7. oktober 1983, in nekaj misli ob njem

Razkorak, čeprav statistično neopazen, med antičnimi in prazgodovinskimi nezakcijskimi temami je bil očiten še toliko bolj, ker so predrimski Nezakcij predavatelji obravnavali le v njegovih posameznostih in le eno od teh predavanj (K.Mihovilič, Nalez željeznodobnih grobova na področju antičkih hramova u Nezakciju) je postreglo s povsem novimi, prav osupljivimi odkritji! O histrskem Nezakciju pa ničesar! Nihče ni zmožgal opisa in analize stanja raziskovanj železnodobnega Nezakcija, tistega pred usodnimi boji Histrov z Rimljani, ničesar nismo slišali o njegovih obrambnih sistemih, ob katerih so si Rimljani polomili zobe, ničesar o izgledu in obsegu pred-rimskega Nezakcija, o njegovem urbanizmu, arhitekturi... Pa vendar bi prav ta Nezakcij (to je v razpravi zavzeto in poudarjeno zagovarjal dr. S.Gabrovec) moral biti središče raziskovalnih stremeljenj, ki pa so danes tako kakor nekoč (pretežno) zreducirana na paberkovanje med nepri-merno bolj raziskovanimi in protežiranimi (?) spomeniki rimske in bizantinske omike. Tudi simpozij je bil podobno usmerjen, zato gotovo ni bil naključen poziv, naj v bodoče raziskovanja korenito posežejo v plasti pod rimskim nivojem in če bi bilo to možno in potrebno, tudi s širše zasnovano, celo mednarodno raziskovalno ekipo.

Ob 100. obletnici odkritja Nezakcija, na novem simpoziju, naj bi bila tudi misel K.Mihovilič: "Izgled naselja v prazgodovini, razen severozapadnega vhoda in izkopa nekaj poskusnih sond med grobiščem in zahodnim, zunanjim obzidjem, je skorajda neznan" (K.Mihovilič, Nesactium - Vizače, razstavni katalog, Arheološki muzej Istre, Pula 1983, 8) že sestavina zgodovine raziskovanj.

Drago Svoltjšak

Arheološki inštitut SAV iz Nitre na Slovaškem redno organizira različne arheološke simpozije. Zadnji je bil posvečen stikom med Slovani v Srednji Evropi in drugimi ljudstvi v času od 6.-10.stoletja. Srečanje je bilo v inštitutski izpostavi v Novih Vozokanih od 3.-7. oktobra 1983. Udeležencev je bilo prek 40, referentov pa 38. Sodelovali so arheologi iz 10 držav, med njimi tudi iz Jugoslavije, dva iz Hrvaške (željko Tomičič, Vladimir Sokol) in dva iz Slovenije (Paola Korošec, Andrej Pleterski). Referati so bili predstavljeni v treh dneh od jutra do večera, po natančno (skoraj do minute) določenem programu. Vmes sta bila le polurna odmora in daljša prekinitve za kosilo. Po dopoldanski in popoldanski skupini sta bili diskusiji (vedno živahni): Spali, jedli, pili, govorili in poslušali smo ves čas v isti hiši (baročni dvorec, preurejen v hotel s 40 ležišči, pripada inštitutu). Vsebinsko so bili referati močno različni - od poročil o izkopavanjih posamičnih najdišč do sintetizirajočih sestavkov. Nekateri so upoštevali predpisano temo, drugi ne (včasih so bili ti celo med boljšimi), še najpogosteje so obravnavali večno vprašanje Avarov in Slovanov. Tudi slovenska zastopnika sva imela referata, ki sta bila očitno dobro sprejeta, saj so bila v zaključnem poročilu simpozija posebej poudarjena nova spoznanja o Karantani, še zlasti pa o novem tipu slovanskih hiš (gre za staroslovansko naselbino na Pristavi pri Bledu). V celoti gledano je bila širina, ki jo je skušal simpozij zajeti, prevelika in tako nekega preglednega rezultata nisem opazil. Kot slabo se je pokazalo tudi obvezno branje referatov le v nemščini ali ruščini. Približno devet desetih referatov je bilo prebranih v nemščini, arheologov z nemškim materinim jezikom pa je bila le slaba četrtina. Večina nenemških referentov je svoje referate v nemščini brala s precejšnjimi težavami. Nasledek je bilo slabo razumevanje, ne le za slovansko govoreče arheologe, ampak celo za nemško govoreče. Pokazalo se je, da bi največ udeležencev razumelo referate, če bi jih brali v materinščini

(z izjemo madžarščine). V zasebnih pogovorih je bilo namreč ponovno potrjeno dejstvo, da so si slovanski jeziki dovolj sorodni, da je med njimi izredno visoka stopnja sporazumevnosti. Toliko o slabostih.

Kaj je bilo dobrega, lepega. Tega je bilo mnogo, mnogo več. Od brezhibne organizacije, velike gostoljubnosti do možnosti navezovanja osebnih stikov, ki so bili pri tolikšnem zboru strokovnjakov res izjemni. Pa še eno priložnost daje tako srečanje, če je udeležene nanjo pripravljen - gre za reševanje posamičnih strokovnih vprašanj, ki žulijo. Če želiš zvedeti za stanje raziskav, mnenja, nasvete, morda že rešitve, je to idealna priložnost. Tu so specialisti za vsa mogoča vprašanja. Izvedeti je mogoče stvari, ki bi jih lahko sicer povedal le računalnik v idealni arheološki knjižnici. Vse to seveda le, če veš, kaj želiš.

Zadnji dan je bil na sporedu še "ad hoc" obisk inštituta v Nitri. Če temu prištejemo še tisto, kar smo videli v Novih Vozokanih, je kaj povedati. V inštitutu je okoli 150 ljudi (kar je pri njih razmeroma malo, saj jih ima biološki inštitut menda kar 800). To je seveda celotno osebje od oskrbnikov dvorca v Novih Vozokanih do preparatorjev, kemikov, antropologov, računalniškega programerja in končno arheologov, od katerih se jih menda kar 12 ukvarja le s staroslovansko arheologijo. Inštitut ima dvorec v Novih Vozokanih, grad v Nitri, ki ima več poslopij, ima hiše v mestu in še kaj. Strojna oprema obsega vse od bagra do računalniškega terminala (celotna dokumentacija o vseh izkopavanjih na Slovaškem je računalniško obdelana, začeli so z računalniško obdelavo knjižnične akcesije). Izkopavanja s 40-50 ljudmi so nekaj običajnega. Skratka, znanstveno-tehnična infrastruktura, kakršno je le želiti.

100 let Srbskega arheološkega društva

Vse to mi je dalo mnogo misliti, predvsem o razmerah pri nas. Zakaj tam ne dosejajo takih rezultatov, kakršne bi lahko, trenutno ne nameravam razglablјati, saj sem bil na inštitutu le nekaj ur, kar je mnogo premalo, da bi si lahko ustvaril vsaj približno podobo.

Po znanstveno-tehnični ravni zaostajamo tako za zahodom kakor za vzhodom. Strokovno prvi prodirajo s kvaliteto, drugi s kvantiteto. Pri nas smo razdrobljeni, nepovezani že v okviru mesta, kaj šele Slovenije, da o Jugoslaviji sploh ne govorimo. Kaj storiti? Zavedati se moramo, da nas ni malo (relativno gledano približno 5-krat več kot v ZRN), torej bi združeni v enotnem hotenju lahko predstavljali kar precejšnjo moč. Institucionalnih povezav ni pričakovati, ostaja nam le še možnost skupnega programa, ki pa naj ne bo le seštevek posameznih želja, temveč čimbolj enovit in ga bomo morali izpolnjevati vsi. Treba pa se bo pri reševanju posameznih, jasno določenih problemov, čimbolj povezati tudi z arheologi iz drugih republik. In v čem je sploh lahko naš vsebinski prispevek evropski arheologiji? Če zdaj zanemarim možnost specializacije na zelo ozka področja, se mi zdi, da je naš pomen v tem, da smo lahko transfer med vzhodom in zahodom (predvsem, kar se tiče metod dela). Enakopravni smo lahko tudi z raziskovanjem mikroregij (in ustvarjanjem modelov na tej podlagi). Posebej za staroslovansko arheologijo je Jugoslavija pomembna zato, ker je bil tu najtesnejši stik z zahodom, in lahko mnogo prispevamo k reševanju zlasti kronoloških problemov pri drugih Slovanih (jasno pa je, da moramo to vprašanje najprej razčistiti doma). Še važnejše je, da je prav na ozemlju

Velike Karantanije in dalmatinske Hrvaške mogoče zasledovati nepretrganost družbeno-gospodarskih struktur od časa naselitve, kar s primerjalnim študijem omogoča izjemno spoznavno možnost tudi drugim Slovanom, kjer take nepretrganosti praviloma ni bilo.

Pri vsem tem se moramo zavedati, da kakršen koli poglobljen arheološki študij ni mogoč brez celovite evidence gradiva in najdišč. Zato je naša prva skupna dolžnost, da dokončamo arheološko topografijo. To je delo, ki nam lahko prinese odločilno prednost, saj daje načrten pregled, ki ga za svoja področja večinoma tudi drugod še nimajo. In končno, vse to bomo lahko dosegli le s tesnim, prijateljskim in nesebičnim sodelovanjem. Če ne bo osebne zavzetosti, bodo še tako dobri programi ostali neizpolnjeni, mi vsi pa na repu.

Andrej Peleterski

Proslava "Sto godina Srpskog arheološkog društva" jeseni 1983 (24.-27.10.) v Beogradu in Nišu naj bi določila pomen arheologije v Srbiji, njen razvoj, njeno trenutno stanje in omogočila počastiti zaslužne arheologe s plaketami in diplomami. V kolikšni meri je izpolnila zastavljene naloge, bodo morali srbski kolegi še ugotoviti. Tu naj kot zunanji opazovalec nanižam le nekaj skopih pripomb.

Svečana akademija v slavnostni dvorani SANU je potekala dokaj gladko. Predsednik društva N. Tašić je v slavnostnem govoru opozoril na pomanjkanje študij o razvoju arheologije v Srbiji (opažanje, ki velja za vso Jugoslavijo) in postavil "Spomenico Srpskog arheološkog društva 1883-1983" (Beograd 1983) za izhodišče takšnim raziskavam. Teksti te spomenice so bili osnova vsem nadaljnjim govorom tega dne: M. Garašanina o zgodovini društva, D. Srejševića o pomenu M. Valtrovića in M. Vasića za srbsko arheologijo in Dj. Boškovića o razvoju arheologije v povojnem obdobju. Zanimiva predavanja, obarvana z individualnimi potezami posameznih predavateljev, so eksplicirala nekatere koncepte in interpretacije, ki jih tu le omenjam.

Garašaninovemu predavanju, polnemu zanimivih podatkov je sledilo bleščeče izvajanje D. Srejševića, zanimivo predvsem v tistem delu, ko je govoril o M. Vasiću. Povsem osebna Srejševićeva interpretacija Vasićeve osebnosti, interpretacija, ki ji ne moremo odrekati intuicije, je imela svoj vrh in cilj v poskusu razrešitve "sindroma Vinče". Izredno suhoparno in razvlečeno je bilo predavanje Dj. Boskovića, posebej zanimivo zaradi možnosti primerjav povojnih konceptov arheologije v socialističnih deželah, konceptov, ki očitno slonijo na sovjetskem modelu.

Če izpustim opis strokovne ekskurzije na poti od Beograda do Niša, ki jo je odlično vodil Aleksandar Vasić, moram zapisati nekaj opažanj o delu posameznih sekcij v Nišu.

Svetozarevo v maju

Uvodni pregledi stanja raziskav po arheoloških obdobjih so se med seboj izredno razlikovali. Izjemno kvalitetno je bilo predavanje P.Petrovića o problemih antične arheologije, razočaral je (vsaj mene) M.Garašanin s svojim pregledom prazgodovinskih raziskav, dobro pa sta predstavila Vojvodino O.Brukner in Kosovo J.Glišić. Med kvalitetnimi predavanji je ob naštetih treba omeniti še poročilo M.Vasića o djerdapskem limesu, med slabimi pa prispevka P.Miloševića, ki je povsem zgrešil zastavljeni okvir predavanj in A.Cermanovića, ki je brez prave interpretacije pokazala le "izbrane kose" z izredno zanimivih nekropol Komin in Kolovrat. Zakaj sta odpadli predavanji o raziskavah v Viminacijo (L.Zotović) in Caričin gradu (V.Kondić, V.Popović), je ostalo nepojasnjeno.

Tradicionalna gostoljubnost, bogastvo osebnih stikov, sproščeno komuniciranje, zanimivo vzporedno dogajanje (ekskurzije, razstave) in visoka kvaliteta nekaterih predavanj, vse to je oktobrskemu dogajanju podelilo blesk praznovanja.

Bojan Djurić

Gostoljubje, dobra organizacija in delovno ozračje so bile odlike mednarodnega simpozija, ki je potekal v Svetozarevu v času dneva mladosti med 23. in 25. majem '84 na temo "Rasprostranjenost, karakteristike i hronološki odnosi kulturnih grupa prelaznog perioda iz bronzanog u gvozdeno doba i starijeg gvozdenog doba u Srednjoj i Jugovistočnoj Evropi".

Ni bilo golo naključje, da je bil kraj simpozija prav Svetozarevo. Zavičajni muzej ima kar dva arheologa (Sava Vetnić se posveča predvsem neolitiku, Milorad Stojić kovinskim obdobjem), ki že vrsto let sistematično raziskujeta svoje področje z vsakoletno topografijo, sondiranjem in izkopavanjem, tako da je evidentiranih že več sto arheoloških najdišč. Tokrat so bila v ospredju poznobronastodobna in zgodnježeleznodobna, od katerih smo si nekatere značilne naselbine ogledali na ekskurziji drugič dan simpozija. Nov vidik zgodnježeleznodobne poselitve tega področja je vrsta nižinskih, ne posebej utrjenih naselbin. Ob njih so obstajala tudi posamična gradišča na vzpetinah, obronkih dolin. Obiskali smo Gradac nad vasjo Lanište, gradišče z zaporednima nasipoma, utrjenima še s palisado, kakor so pokazala Stojićeva izkopavanja. Tudi stalna arheološka razstava muzeja se lahko pohvali s sicer "klasično" postavitvijo in bogato zbirko z zanimivimi kosi iz prav vseh arheoloških obdobji. Ob njej so bile v času simpozija postavljene še posebne vitrine z množico črepinj - za sladokusce "jagodininega slatkega".

Simpozij je potekal v sodnijskih prostorih z vsem občinskim udobjem - kava, kislá voda, sokovi in udobni sedeži. Morda je bil to razlog, da je predavanja spremljala živahna diskusija, ki je nista preganjala niti čas niti pustost in zadržanost (tako tipični simptomi slovenskih arheoloških srečanj). Izpostavljená tema je bil problem t.i. Gava kulture z njenimi številnimi pojavnimi obrazy (T.Kemenczei, P.Medović, S.Morintz, N.Tasić, M.Vukmanović). Med njimi je bil posebej zanimiv problemsko zastavljen referat P.Medovića,

Mira Vukmanović pa je navdušila "publiko" z novimi grobovi s področja Djerdapa. Druga priljubljena problematika, ki se ji zlasti srbski raziskovalci kljub delikatnosti (ali pa morda prav zaradi nje) radi posvečajo, so etnična vprašanja (D.Srejović, J.Glišić, z živo diskusijo). S sistematičnostjo se je znova odlikoval R.Vasić, ki je pokazal na avtohton razvoj nekaterih železnodobnih artefaktov iz Žarnogrobiščnega oblikovnega zaklada, kar je popestril z novimi najdbami iz sestava t.i. trakokimerijskega oz. I. horizonta Železne dobe Srbije (po Vasiću). Tako rekoč "sanjska" izkopavanja (res je, da je bil prostor zatemnjen) z idealnimi - realnimi rezultati s Kastanasa ob Axiu/Vardarju je predstavil B.Hänsel. Na kastanaski Toumbi so ugotovili korenite spremembe v naselbini (v rastru, gradnji, keramiki, prehrani - živalski in rastlinski ipd.) na prelomu 2. v 1.tisočletje, kar s širokega zornega kota osvetljuje na eni strani razmerja med bronasto in železno dobo oz. med poznoheladsko in protogeometrijsko, na drugi strani pa daje slutiti, da je kljub nekaterim močnim nasprotnikom le morda utemeljena stara teza o egejskih selitvah. Popoldanska nevihta zadnji dan simpozija (njen vzrok je verjetno iskati v dejstvu, da so bile poslednje ure simpozija ekskluzivno rezervirane za zadnje - edine tri referente na simpoziju) je prinesla zaželeno osvežitev, hkrati pa povzročila, da je "sodna" dvorana ostala polna do konca. Konec dober, vse dobro.

Biba Teržan

RAZSTAVE

Kelti v Cankarjevih termah

Čeprav niti Kelti niti njihovi balkanski sosedi niso poznali galvanske baterije, kakor so jo njihovi vzhodnjaški sodobniki ob Eufratu in Tigrisu, nad čemer smo strmeli spomladi leta 1980 na najbolj obiskani arheološki razstavi v Sloveniji "o babilonski, asirski in mezopotamski umetnosti", ko je v Narodnem muzeju gostoval bagdaski muzej, je keltska razstava v ljubljanskih termah, kakor rad imenuje Cankarjev dom profesor Kastelic, pritegnila rekordno število obiskovalcev - preko 30 tisoč! Magnet torej ne predstavlja le za nas skrivnostni in davni Orient, "kratek stik" lahko povzroči tudi sugestibilen afekt naše preteklosti.

Ali je bil žareči keltski konjenik na plakatih, značkah, katalogih, hrbitih vitrin uspešen v svojem osvajačnem koraku? Barvno bi skoraj oslepel, če ne bi prihajal v belino koridorja - Balkana, morda tudi zaradi zlata, srebra in prepek, materializiranih v negovskih čeladah in ilirsko-grški/dardanski čeladi, in če ga ne bi v daljavi mamila krhka silhueta ohridske Izide. Pa mu je sploh uspelo se ji približati? Morda - v metamorfozi pergamskega (že) umirajočega Galca.

Z naslova razstave se je dalo razbrati, da je ambiciozna, sam koncept in postavitev pa sta pokazala nasprotno: racionalen izbor najprezentativnejših izkopanin s področja Jugoslavije iz časa od 5. do 0. st.p.n.š., da bi predstavili materialno kulturo na tem geografskem območju živečih ljudstev in plemen. Do te problematike razstava ni vzpostavila kritičnega odnosa, temveč je bila izrazito prozaična, popularna. Vendar pa jo je spremljal presenetljivo zanimiv katalog, ki je v marsičem dopolnil njeno na ekspanate vezano pripovednost.

Kelti spadajo med pomembnejša ljudstva stare Evrope, katerih pradomovina je bila srednja Evropa, med Češko in Francijo, od koder so večkrat posegli v sredozemski svet, ga močno vzmirili, ponekod tudi spremenili. Njihovi prazgodovini je mogoče slediti vsaj v 8. st.p.n.š., ekspanzivni pa so postali šele

kasneje: keltski škorenj je zasedel severna področja jugoslovanskega sveta šele konec 4., zlasti pa v 3. st.p.n.š. Plemena keltskih ljudstev Skordiskov in Tauriskov so si pokorila domorodno prebivalstvo in zagospodovala, dokler se niso morala ukloniti Rimu. Materialna kultura teh plemen je bila torej razstavljena v CD, medtem ko je bila srednjeevropskim Keltom posvečena velika razstava leta 1980 v Halleinu na Solnograškem (*Die Kelten in Mitteleuropa. Kultur-Kunst-Wirtschaft. Salzburg 1980*), galske Kelte pa je predstavila potujoča francoska razstava, ki se je leta 1978 ustavila tudi v ljubljanskih Arkadah (*L'art et la civilisation celtiques en Gaule*). Velika rimska razstava pa je bila postavljena že leta 1978 pod naslovom "*I Galli e l'Italia*". Tako se je zdela ljubljanska razstava nekakšen zapozneli "dolg" jugoslovanske arheologije keltologiji.

V preostali del jugoslovanskega Balkana Keltom nikoli ni uspelo prodreti za dalj časa, čeprav je v materialni kulturi čutili očitne latenske elemente. Balkanska ljudstva, od Histrov, Japodov, Liburnov, Dalmatov, Daorsov, Autariatov do Dardancev, so ohranila svojo samobitnost, samostojnost, njihova kultura pa je cvetela pod močnim vplivom helenističnega sveta. Zanje je bil usodnejši in tvornejši stik s helensko kakor z latensko kulturo. To je bil čas makedonske države, ilirskih kraljestev, histske zveze, prosperitetete Isse in grške kolonizacije vzhodnojadranske obale. Takšno stanje je zakrival drugi del razstave, namenjen keltskim sodobnikom, ki so bili kar preveč potisnjeni v anonimnost. Razlog lahko iščemo v slabši raziskanosti Balkana. Razstava bi dosegla mnogo več ko le uspeh, če bi lahko spodbudila intenzivnejše delo na tem nadvse zanimivem raziskovalnem "balkanskem poligonu".

Razstavni interier je oblikoval iz igralnih kock sestavljen beli koridor. Za velikimi stekli so bili nameščeni drobni predmeti, pogosto sramežljivo skrivajoči svoj bogat ornament in filigran, kajti na belo podlago jih je po-

ložila arheološka (risarska) roka brez misli, da razstavljanje ni enako strokovnemu publiciranju. Žal razstavljalci tudi niso pomislili, da bi lahko prenekatero dragotino, ki jih je na razstavi kar mrgolelo, približali radovednemu obiskovalcu z ogledalci, povečevalnimi stekelci, posebej še, ker svetloba v razstavni avli ni bila ravno idealna. Na nekaterih ploskvah kock so bile ilustracije v "Kirinovjanskem" slogu, v domači tradiciji pač, saj bi bilo povsem neustrezno, če bi se pojavil Asterixu podoben Obelix. Namen podob je bil ponazoriti funkcionalnost posamičnih predmetov, tako pri noši kakor pri raznih opravilih, iz drugih je bilo mogoče razpoznati slavna arheološka najdišča, kakor so Novi Pazar, Ošaniči in Gomolava. Vendar pa so razen spretnosti pri sestavljanju mozaične slike predpostavljali tudi določeno mero vedenja - poznanja igre.

Osnovno vodilo v koridorju se je približevalo idealu "zlatega reza". V vhodni platformi je bila balkanska predkeltska zakladnica, tisto bogastvo, ki je Kelte vabilo, vendar je bilo to bogastvo varovano, na kar so opozarjala kosovska in slovenske čelade. V nadaljevanju koridorja pa je bila leva polovica namenjena nosilcem "novega" v balkanski svet, Keltom, ki so uničili staro halštatsko kulturo in sistem z novim, drugačnim - latenskimi orožjem. Tega je bilo na razstavi skoraj preveč: od Vrhnike, Brežic prek Sotina do Djerdapske Ajmane. Spremenili so družbeno sestavo in verske predstave, kar bi naj ob boljšem interpretativnem pristopu razpoznali iz delov in načina oblačenja, drobne plastike in ornamentike in upodobitev v specifičnem slogu keltske umetnosti. Vpeljali so "profesionalno" obrtništvo z novimi tehnikami, npr. v železarstvu in lončarstvu, kar je ponazarjalo številno keltsko orodje in lepo, na hitro vrtečem se kolesu sukano posodje. Na desni strani so bili predstavljeni predvsem staroselci Balkana. Novčništvo, tako keltsko kakor balkansko, je kazalo na podobne tendence v gospodarskem in političnem razvoju. Poudarjeni pa so bili zlasti luksuzni, nakitni predmeti in posodje, kjer

SNAPSHOT. Vtisi z razstave »Umetnost Lepenskega vira«

Je poleg ohranjanja tradicije najočitnejša njihova helenistična nota. Pa vendar se je zdela skoraj izgubljena zakladna najdba obrtnika iz Ošaničev s skrinjico, ki je skoraj enaka tisti v znamenitem verginskem grobu Filipa II. ... Tradicija, latenizacija in helenizacija Balkana so ostale v tančici zavite neznanke-Karabegove. In igra iz kock se ni sesula, le pospravili so jo...

Positivni vtis, ki je dajal pečat razstavi, je bil občutek, da je razstava delo usklajene profesionalne skupine, od oblikovalcev do arheologov, sodelavcev pri katalogu in avtorjev razstave, kar so dopolnjevali še spremljevalni "efekti". Mednje štejem popoldanska posebno izbrana predavanja, organizirana vodstva po razstavi, ki so jih prevzeli nadebudni diplomanti in študentje arheologije, prodajo kopij razstavljenega nakita v zlatu, srebru in bakru, za kar je poskrbela Zlatarna Celje itn. Skratka, bilo je poskrbljeno za "celotno podobo razstave", kar ni ravno najbolj običajna praksa v naši razstavnici "politiki". Najpomembnejše pa se zdi dejstvo, da je bilo pod "eno streho" zbrano najbolj reprezentativno gradivo laten-sko-helenistične dobe iz muzejev vse Jugoslavije: zgled za dobro sodelovanje jugoslovanske arheologije, ki bi lahko z ustrežno organiziranostjo ponudila še prenekatero zanimivo tematsko razstavo, tudi "velikemu svetu".

Biba Teržan

Bazilikalni *souterrain* Ferantovine se je v temnotirkični preobleki spremenil v sceno djerdapske ožine: v mraku, ko se na donavski gladini zgublajo sence strmin in ni odseva hladne mesečine, stojijo pod reflektorsko osvetlitvijo plastike, umetelno obdelani kamni iz znanega Lepenskega vira.

Razstava je učinkovala predvsem estetsko, in to v klasičnem smislu, ugodje v pogledu na umirjeno okamenelo groteskno lepoto. Sprehod po "Lepenskem viru" je omogočil umetnostni užitek, pri čemer ni bilo pomembno, ali eksponati izvirajo iz davne preteklosti ali sodobnosti; ustvarjen je bil brezčasovni efekt. Razstava ni podala niti kulturnozgodovinskega vpogleda v obdobje Lepenskega vira niti funkcionalne in pomenske razlage razstavljenih predmetov. Razstava je bila izložba, ki niti naključno ni želela poučevati - razlagati ali podati neko vednost o Lepenskem viru, temveč je nudila le možnost za ogled in občudovanje umetelno obdelanih kamnov ljudstva z donavske obale.

Uvodni panoji v odmaknjenem predprostoru so bili morda informacija o sami lokaciji najdišča, že manj o situaciji najdb. Razstava bi lahko ostala brez škode tudi brez njih. Zgibanica pa je bila zgled, kako je mogoče neinformirati - bila je paradigma *in errorem adducere*.

Z ignoriranjem arheološkega principa, z iztrganostjo predmetov iz njihovega funkcionalnega okolja je razstava iz principa znanstvene obdelave prešla v sfero umetniškega, v larpurlartizem s pozitivnim nabojem. Tako so dobili tudi drugi predmeti poleg plastike, kamni z jamico, kamnita "žezla", nakit in podobno umetniško razsežnost. Vsekakor je tudi takšen pristop pri razstavljanju arheoloških predmetov možnost za vključevanje arheologije v današnjo kulturo - v imaginarni muzej iztrganih predmetov.

Morda pa bi bilo le zanimivo poučiti se o tej davni djerdapski umetnosti: s kakšnimi "očmi" jo lahko gledamo, s kakšnimi kategorijami jo lahko vrednotimo, kakšna dela predstavljajo ti eksponati, kakšna je bila njihova

funkcionalnost v takratni družbi? Ali s funkcionalno določenostjo zgubljajo "estetsko vrednost"?...

Pa vendar so bili v času razstave nekakšni poskusi, da bi umetnost Lepenskega vira tudi razložili. Bila so t.i. strokovna vodstva in predavanja komisarjev razstave. Žal so bila problematična, ne le zaradi koncepta razstave, ki ni temeljil "na razlagi", ampak "na izložbi", temveč zaradi njihove strokovne vprašljivosti. Za tako občutljivo in zahtevno temo, kakršna je umetnost Lepenskega vira, kombinacija naivnosti, ki računa na nevednost poslušalcev, z drznostjo cicerona, ki poskuša s kalejdoskopom približati davno preteklost današnjemu obiskovalcu, ni najbolj posrečena. S takšnim pristopom se zna zgoditi, da na eni strani pride do razvrednotenja arheološke vede, na drugi pa do nepotrebnega podcenjevanja obiskovalcev - poslušalcev.

Ilona Vidmar

Agathai Týchai

Ko postavljamo v naslov tega teksta začetne besede lumbardske psefizme, ustanovnega teksta ene od issejskih kolonij, delamo to zato, ker želimo Issi, njeni razstavi, njenim raziskovalcem in prebivalcem Visa vso srečo. *En týche*. Besede, zapisane v uvodniku v to številko, dovolj jasno utemeljujejo in razlagajo takšne želje, zato naj tu govorimo le o razstavi.

"ISSA - otok Vis u helenistično doba", kot je razstavi dal naslov njen organizator, Arheološki muzej v Splitu oziroma njen avtor, arheolog Branko Kirigin, kroži po Jugoslaviji. Odprta 4.7.1983 v viški Batariji, je odšla nato v Split (Muzej narodne revolucije, 5.3.-17.4.1984) in Zagreb (Muzejski prostor, 21.5.-30.6.1984), se preko poletja vrnila na Vis, nato pa bo nadaljevala pot preko Zagreba, Ljubljane in Beograda do Benetk. Ambiciozno zastavljen projekt povsem ustreza predmetu prikazovanja.

Najpomembnejša grška kolonija na področju današnje Jugoslavije, ohranjena kot le malokatera na svetu, raziskovana že od 15. stol. dalje, kljub vsemu znana bolj po literarnih virih kot po materialnih ostankih, bolj parcialno kot v celoti, je konec koncev morala dobiti strokovno in javno podobo. Razstava, o kateri pišemo, pomeni prav to, je prva samostojna razstava Isse sploh, obenem pa prva ureditev arheološkega vedenja o njej.

Podoba, kakršno lahko razberemo na pričujoči razstavi, je vse prej kot celovita; določa jo zgodovina raziskav, ki je prej zbirka naključnih odkritij in delnih zanimanj, kakor pa logična veriga raziskovalnih posegov. Avtorji razstave so bili zato prisiljeni uskladiti bogastvo večinoma istovrstnih, a različnih predmetov z dokaj skromnim poznavanjem njihovih kontekstov in z njihovo interpretativno vrednostjo. Poudarek razstave je zato na predmetih, atraktivnih predvsem zaradi formalnih lastnosti in zaradi ekskluzivnosti v našem prostoru, medtem ko je njihovo interpretacijo mogoče razbrati iz razporeditve/grupiranja in iz tekstovne razlage na spremljajočih panojih. V da-

nih okoliščinah se zdi to najboljša rešitev.

Kaj prinaša razstava "ISSA"? Predvsem keramičen material od konca 4. do konca 2.stol.pr.n.š., odkrit skoraj ves na zahodni issejski nekropoli Martvilo skupaj z novci, nakitom, plastiko, nagrobnimi stelami... V strokovnem pogledu gre za ključni material za vso Srednjo Dalmacijo oziroma za razumevanje življenja v tem prostoru v zadnjih štirih stoletjih pr.n.š., procesov helenizacije/barbarizacije in romanizacije. Če rezultate proučevanja tega materiala aktualiziramo, morda pomenijo alternativno rešitev za današnjo družbeno-ekonomsko situacijo na otoku. Kirigin sklene uvod v katalog razstave takole: "Budučnost Visa, možda, leži i u njegovoj prošlosti."

Ko govorimo o katalogu razstave, o njeni postavitvi in o oblikovanju propagandnega materiala, je treba uporabiti drugačne besede.

Najprej nekaj pripomb h katalogu. Glede na finančne možnosti je obseg kataloga primeren. Kratek historični uvod in opis razstavljenih predmetov lahko zadovoljijo tudi zahtevnejšega obiskovalca. Nekaj strokovnih spodrseljajev (statueto št. 1/13 bi bilo bolj upravičeno datirati v 5., ne pa v 6.stol., ter iskati njen izvor v Tarantu; ob najbolj atraktivnem predmetu razstave, bronasti glavi Afrodite/Artemide, bi bilo morda treba dodati, da ne gre za finalni izdelek oziroma, da niso odstranjene pomanjkljivosti kalupa; bronasta olnochoe št. 13/1 ni tako redka, kot trdi avtor razstave v njenem opisu, danes jih poznamo že več kot 150, niti ni mogoče kategorično trditi, da gre za inventar templja, saj večina znanih vrčev te vrste izvira iz grobov; zlati apliki št. 13/29 sta nedvomno odtisnjeni na modelu, težko pa bi se z avtorjem strinjali, da gre verjetno za odtis z novca) ne more zmanjšati njegovega pomena. To, kar veliko bolj moti, je grafična podoba kataloga, ki kaže slabo poznavanje temeljnih načel oblikovanja, sicer pa je to notorična slabost večine katalogov arheoloških razstav pri nas.

Enako ugotovitev lahko zapišemo ob plakatu razstave; ob tistem, ki je namenjen viški postavitvi in ki spominja na agresivne trgovske plakate, in ob onem, ki je namenjen splitski in zagrebški postavitvi in ki po konceptu in izvedbi sicer dobro ustrezata majhnim nalepkam, v velikosti plakata pa postane njegova natančna in gosta barvita struktura pretirana.

Med tremi postavitvami razstave je splitska najboljša. Posrečeno ujemanje notnega prostora, zatemnjenih oken in mehke rumene svetlobe, s katero so bile osvetljene vitrine, je omogočilo intimno žarenje predmetov in njihov magično dojetje. Panoji - slabša plat oblikovanja razstave - so bili potisnjeni v ozadje, kar je bilo vtisu celote le v prid.

Za konec tega zapisa naj se vrnemo k njegovemu začetku. Tam izražena želja *en týche* ne izhaja le iz upravičenih čestitk organizatorjem razstave in želje, da bi na poti po Jugoslaviji požela kar največji uspeh; vrača se tudi v tisti del koncepta, ki je bistveno soodločal pri nastajanju razstave. Nanaša se na prihodnjo usodo Isse, na odločilen preobrat v odnosu do spomenikov preteklosti, ki ga je Joško Božanić ob otvoritvi razstave v Splitu izrazil nekako takole: "Če je bilo uničevanje spomenikov viške preteklosti vse do danes še mogoče razumeti in opravičiti kot posledico neznanja, potem pomeni ta razstava tisto odločilno mejo, ki bo vsa podobna ravnanja v prihodnosti označila za zavestno barbarstvo."

Bojan Djurić

PRIKAZI

Jablan Slavnik: Teorija simetrije i ornament, Beograd: Apaxia 1984, 350 str.

Knjiga "Teorija simetrije i ornament" razmatra nastanak, pojavu i zastupljenost različitih oblika simetrije u ornamentici sa matematičkog aspekta. U okviru klasifikacije ornamentalnih motiva analizirane su rozete, bordure, ornamenta, rozete simetrije sličnosti i konformnosimetrijske rozete i konstatovane matematičke egzaktnosti pravilnosti na kojima počivaju navedene ornamentalne forme. Koristeći teoriju simetrije kao adekvatan matematički aparat, autor nas vodi kroz istoriju ornamentike, komparirajući oblike simetrije zastupljene u ornamentici sa odgovarajućim rezultatima geometrijske teorije simetrije. Tragajući za korenima umetničko-geometrijske spoznaje knjiga ukazuje na same početke ornamentike koji se javljaju u najstarijim epohama razvoja umetnosti, evidentirajući postojanje svih grupa simetrije rozeta i bordura i deset od sedamnaest grupa simetrije ornamentata u umetnosti paleolita. Posmatranjem toka istorije ornamentike konstatovani su rezultati na planu ornamentike ostvareni u okviru različitih civilizacija, epoha i kultura: u umetnosti paleolita, neolita, drevnih civilizacija, u arapskoj ornamentici... i njihovi doprinosi istoriji ornamentike.

Istraživanja ornamentike drevnih epoha uglavnom su u stručnoj literaturi imala za cilj da otkriju smisao predstavljenih prizora, proniknu u simbole kulta i religije, identifikuju ljudske i životinjske figure ili biljne ornamentalne motive. Za razliku od navedenih sadržaja koji su brojni i vremenom promenljivi, autor Slavik Jablan uzima simetrijske strukture kao nepromenljive vrednosti, univerzalne geometrijske konstante koje se javljaju kao osnov regularne organizacije svih organskih i neorganskih struktura u prirodi.

Polazeći od premise da dela ornamentalnog slikarstva, bez obzira na umetničku stvaralačku spontanost, koju poseduju u okviru detalja, uvek kao celina počivaju na strogim konstrukcionim pravilnostima, autor potvrđuje misao Hermana Weyla da "ornamentika predstavlja najstariji vid više matematike, date u implicitnoj formi".

Zastupajući ideju da simetrija ljudskih tvorevina, materijalnih i duhovnih, predstavlja izraz simetrije Prirode, u radu je praćen put od spoznaje pravilnosti i zakonitosti koje se javljaju u prirodi ka izgradnji ornamentalnih simetrijskih struktura, preko faze simboličkih značenja onakvih struktura, sve do izgradnje apstraktne geometrijske teorije ornamentata. Obratan postupak, put od geometrijske teorije ka konstrukciji ornamentata kao interpretacije, načina modelovanja ovakve teorije ilustrovan je na primeru konformne simetrije.

Pored analiza vršenih sa stanovišta klasične teorije simetrije, u radu je korišćena antisimetrija i kolorna simetrija kao sredstvo generisanja klasičnosimetrijskih ornamentata metodom desimetrizacije.

Rad "Teorija simetrije i ornament" menja u mnogome našu sliku o formiranju prvobitnih geometrijskih spoznaja, navodeći primere rozeta, bordura i ornamentata iz paleolitske umetnosti i poistovećujući našu spoznaju sveta i prirode sa otkrivanjem simetrije, konstrukcionih zakonitosti, pravilnosti i harmonije. Kao jedan od osnovnih principa koji su uslovlili vreme pojave određenih ornamentalnih formi u radu se afirmisao princip vizualne entropije: maksimalne vizuelne i konstrukcione jednostavnosti.

U vremenu kada estetski kriterijumi vezani za figurativnu umetnost postaju nedovoljni za kompletnije estetske analize, zakonitosti zasnovane na teoriji simetrije, antisimetrije, kolorne simetrije i ostalih uopštenja teorije simetrije, mogu poslužiti kao jedan od osnova za izgradnju nove estetike, pokušaja povezivanja nauke i umetnosti.

Datumi vezani za umetnost kame-nog doba i drevnih civilizacija koje autor daje u ovoj knjizi su uzeti uslovno, iz različitih izvora, ne sa ciljem preciznog hronološkog determinisanja u okviru relativne i apsolutne hronologije, već prvenstveno kao orijentacija u okviru epoha ornamentalnog slikarstva.

Sam rad zanimljiv je kao sa aspekta arheologije i istorije ornamentike, tako i sa matematičkog aspekta. Verovatno su po prvi put u našoj literaturi izložene i analizirane veze koje postoje izmedju ornamentalne umetnosti i geometrijske teorije simetrije, pri čemu je pokazano izuzetno poznavanje obeju discipline. Teorijski sadržaji upotpunjeni su većim brojem ilustracija, primera iz istorije ornamentike, koji pretežno potiču iz umetnosti paleolita i neolita.

Miodrag Tomović

KRATKE NOVICE

STUDIA HUMANITATIS
obvestilo o zbirki

Ker domnevamo, da ste zainteresirani za kulturno in intelektualno problematiko in da vas moti že tradicionalna utesnjenost, zlasti pa hudo krčenje intelektualnih virov v zadnjem času, si vas dovoljujemo obvestiti o načrtih za zbirko prevodov humanistične in družboslovne literature, ki vas utegnejo zanimati, ter o možnostih za njihovo realizacijo.

1. Več kot štirideset znanstvenih delavcev in visokošolskih učiteljev s področja humanističnih in družbenih ved je spomladi 1983 sestavilo okvirni načrt za izdajanje prevodov znanstvenih del s svojih področij v slovenščino in predložilo načrt ustreznim organom in organizacijam. Prepričani smo, da lahko prevajanje temeljnih in aktualnih del s splošnim kulturnim pomenom odločilno prispeva k prevrednotenju humanističnih in družbenih ved pri nas in da lahko ustvari njihovo bolj celovito podobo.

2. Naša pobuda je naletela na podporo v strokovnih krogih, v okviru RK SZDL pa se je izoblikovala programska skupina za izdajanje prevodov humanistične in družboslovne literature. Ta skupina je na podlagi obsežnega dolgoročnega programa izdelala program za prvi letnik nove knjižne zbirke in ji dala ime STUDIA HUMANITATIS po renesančnem izrazu, ki označuje posebno naravo teh ved. Programska skupina bo v prihodnje delovala kot uredniški organ. Zdaj so ustvarjene možnosti, da začne zbirka izhajati na začetku leta 1985. Administrativna in tehnična dela je zaenkrat prevzel študentski kulturni center, programska skupina pa organizacijo in izvedbo strokovnega dela. Zaposili smo za podporo KSS in jo dobili.

3. Glavni kriteriji, ki jih je programska skupina uveljavila pri izbiri del, so tile:

- znanstvena relevantnost in aktualnost;
- pomembnost za več znanstvenih disciplin hkrati;
- obči kulturni pomen;
- uporabnost v visokošolskem izobraževanju.

4. Temu obvestilu je priložen program za 1. letnik zbirke. V njem so zgolj francoska dela, ker je francoska vlada ob dejavni naklonjenosti Francoskega kulturnega centra Charles Nodier sklenila podpreti naša prizadevanja, tako da bomo lahko plačevali avtorske pravice z dinarji. Prizadevamo si, da bi tudi za druga jezikovna področja dosegli take olajšave. Žal pa vam zaradi znanega gibanja cen pri najboljši volji ne moremo navesti niti približne cene zbirke ali posameznih knjig. Zagotavljamo vam pa, da si bomo prizadevali doseči, kolikor je mogoče nizko prodajno ceno, tako da bi z razpisom KSS dobili najboljšega (najcenejšega) založnika, z maksimalno subvencijo KSS pa znižali prodajno ceno za polovico. Seveda bo ceno določala tudi naklada. Če bomo zbrali veliko prednaročnikov, bo izvod lahko cenejši. Ne zanima nas zaslužek, radi bi zagotovili sistematično in kontinuirano izhajanje najpomembnejše literature s tega področja. Doslej je bilo vse delo skupine volunteersko.

Namen naše akcije je zagotoviti znanstvenim delavcem in drugim bralcem, ki poznajo humanistično in družboslovno področje, vpliv na izdajanje prevodne literature, zainteresiranim bralcem pa čim kvalitetnejše informacije o tem področju. Prosimo vas, da nas na formularju na zadnji strani obvestite o tem, ali ste pripravljeni naročiti vso zbirko oz. katera posamezna dela in ali ste pripravljeni plačati prednaročnino. Pa še to vas prosimo, da o zbirki obvestite prijatelje, znance in sodelavce, ki naj preprosto na list papirja napišejo svojo odločitev in nam jo pošljejo; tudi njih prosimo za predloge za prevajanje.

Pišite nam na naslov ŠKUC (za STUDIA HUMANITATIS), Kersnikova 4, 61000 Ljubljana.

Ko bomo lahko dovolj zanesljivo predvideli ceno, vas bomo obvestili.

Zahvaljujemo se vam za pozornost in upamo, da se boste odločili za podporo in sodelovanje.

1. Jean-Pierre Vernant, IZVORI GRŠKE MISLI - Avtor je eden največjih današnjih poznavalcev grške civilizacije. Knjiga obravnava kulturnozgodovinske pogoje za nastanek filozofije in racionalnega mišljenja. Zanimiva je za filozofe, literarne zgodovinarje, arheologe, etnologe, sociologe, klasične filologe itn.

2. Alain Grosrichard, STRUKTURA SERAJA - Avtor je zgodovinar, strokovnjak za 17. in 18. stoletje, ukvarja se zlasti s kulturno in znanstveno problematiko, v zgodovinpisje je uvedel psihoanalitične prijeme. Delo je analiza podobe orientalskega gospostva v 17. in 18. stoletju; skoznje kaže temeljno konstitucijo razsvetljenskega gospostva, ki je podlaga modernih državnih oblik. Delo je zanimivo za zgodovinarje, literarne zgodovinarje, sociologe, umetnostne zgodovinarje, psihoanalitike idr.

3. Claude Lévi-Strauss, ODDALJENI POGLED - Avtor je svetovno znan antropolog. Delo je frankofska uspešnica leta 1983; gre za zbirko krajših besedil, ki obravnavajo izhodiščne probleme humanističnih in družbenih ved - je potemtakem zanimivo za slehernega razumnika, še posebej pa za vsakogar, ki dela na tem področju. Tematski sklopi: prirodjeno in pridobljeno; družina, poroka, sorodstvo; okolje in njegove predstave; verovanje, miti in obredi; prisila in svoboda.

4. Pascal Bonitzer, SLEPO POLJE - Avtor je znan filmski kritik in teoretik. Delo z novimi prijemi obravnava hkrati filmsko zgodovino - ob analizah konkretnih del iz filmske klasike - in kritično razčlenjuje doktrine filmske kritike. Zanimivo je za zgodovinarje (kulture), sociologe, etnologe, za filmske delavce itn.

5. Jacques Le Goff, ZA DRUG SREDNJI VEK - Avtor je ena izmed glavnih osebnosti francoske histografije ("nove zgodovine"). Knjigo sestavlja 18 študij o vsakdanjem življenju v srednjem veku: o delu in statusu dela, o pojmovanju časa, o ekonomiji, o družbenih razredih itn. Delo je

zanimivo za zgodovinarje, za literarne in umetnostne zgodovinarje, za sociologe in etnologue, za zgodovinarje znanosti in filozofije itn.

6. Georges Duby, TRIJE REDOVI ALI IMAGINARIJ FEVDALIZMA - Avtor je svetovno znan zgodovinar, strokovnjak za kulturo srednjega veka. Delo obravnava postopno in kontroverzno zgodovinsko izdelavo stanovske podobe družbe, ki je od 13. do 19. stoletja veljala za dominanten družbeni model v vsej Evropi. Zanimivo je za zgodovinarje, za literarne in umetnostne zgodovinarje, za etnologue in sociologe, filozofe, filologe itn.

7. Pierre Vidal-Naquet, ČRNI LOVEC, MISELNE IN DRUŽBENE OBLIKE V GRŠKEM SVETU - Avtor sodi v drugo generacijo francoskih "novih zgodovinarjev" in velja za velikega strokovnjaka za antično zgodovino in zgodovino 19. stoletja. Delo obravnava socialno zgradbo klasične grške družbe v pogledu "od spodaj", z vidika marginalnih družbenih skupin, in razčlenjuje povezave med organizacijo družbe in oblikami intelektualne dejavnosti. Delo je zanimivo za zgodovinarje, arheologe, umetnostne in literarne zgodovinarje, etnologue, sociologe, filozofe itn.

8. Jean-Claude Gardin, TEORETSKA ARHEOLOGIJA - Avtor je veliko ime v mednarodni novi arheologiji. To delo se ukvarja s spoznavno-teoretsko problematiko arheologije in je zanimivo za druge humanistične in družbene vede.

9. Louis Althusser, FILOZOFIJA IN SPONTANA FILOZOFIJA ZNANSTVENIKOV - Avtor sodi med najpomembnejše sodobne marksistične teoretike. Knjiga razčlenjuje ideološke okvire, podmene in učinke naravoslovja, zlasti vrednotenja in interpretacij naravoslovja, katerih avtorji so veliki znanstveniki. Delo je zanimivo za filozofe, sociologe, zgodovinarje ter druge humaniste in družboslovce, pa tudi za naravoslovce.

10. Jean Caseneuve, SOCIOLOGIJA OBREDA - Avtor je pomemben sociolog kulture, nadaljevalec in re-novator izročila francoske sociologije (Mauss, Durkheim). Delo obravnava družbene funkcije obreda, ki je oblika ideološke reprodukcije družbenih razmerij, pa ne zgolj v arhaičnih družbenih formah. Zanimivo je za sociologe, etnologue, zgodovinarje, umetnostne in literarne zgodovinarje in teoretike, filozofe itn.

U SPOMEN NA DON FRANU BULIĆA

Ove godine, točnije 29. srpnja navršava se pedeset godina od smrti don Frane Bulića. Značenje Bulićeve ličnosti za našu arheologiju i kulturu u cjelini suviše je isticati: o tome najbolje govore solinske iskopine, splitski Arheološki muzej, mnogobrojne stranice raznih članaka, priznanja i odlikovanja iz cijele Evrope... Svjestan te činjenice Arheološki muzej u Splitu je odlučio da u povodu 50. obljetnice Bulićeve smrti na dostojan način evocira uspomenu na izuzetnu ličnost i djelo svog dugogodišnjeg direktora.

Tako će na samu godišnjicu smrti, uz prigodne govore, predstavnici Arheološkog muzeja, Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti i drugih ustanova položiti vijence na Bulićev grob na Manastirinama u Solinu, a zatim će se u obilježnjem Tusculumu otvoriti memorijalna soba don F. Bulića u kojoj će biti obnovljen dio nekadašnjeg izgleda Tusculuma i ujedno prikazana Bulićeva veza sa solinskim stariinama. Za jesen Arheološki muzej, u suradnji s Regionalnim zavodom za zaštitu spomenika kulture iz Splita, priprema veliku izložbu koja će biti postavljena u samom Muzeju i otvorena 26. studenoga. Na njoj će dokumenti, fotografije, slike, knjige, arheološki predmeti i drugo na zoran način prikazati Bulićev život i rad. Izložba će biti popraćena i odgovarajućim opširnijim katalogom.

Istog dana održat će se skroman znanstveni skup pod naslovom "Bulić - 50 godina nakon smrti". Kao nastavak skupa zamišljen je niz predavanja koja će se održavati za vrijeme trajanja izložbe, a predavači su naši istaknuti znanstveni radnici. Tekstovi referata sa znanstvenog skupa i predavanja bit će naknadno objavljeni u muzejskom časopisu "Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku" pa će na taj način rezultati istraživanja njihovih autora postati pristupačna široj javnosti. Tome će biti dodana i bibliografija Bulićevih radova. Ako uz sve ovo dodamo i to da se priprema snimanje dokumentarnog filma o Buliću onda je očito da Arheološki muzej nije žalio truda da izrazi dužno poštovanje svom don Frani Buliću.

Na kraju treba spomenuti da brijegu o obilježavanju obljetnice vode Organizacijski odbor i Počasni odbor kojemu je na čelu dr. Božidar Gagro predsjednik Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske.

Arsen Duplančić

DRUŠTVO

Slovensko arheološko društvo v letu 1983

SPREMEMBE V REPUBLIŠKIH DRUŠTVIH

SLOVENSKO ARHEOLOŠKO DRUŠTVO

predsednik:

Drago SVOLJŠAK, Goriški muzej, Kromberk 97, 65000 Nova Gorica

tajnik:

Miha BUDJA, Oddelek za arheologijo, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 12, 61000 Ljubljana

blagajnik:

Milan SAGADIN

člani IO:

Dračan BOŽIČ

Marjana JEVREMOV

Ljudmila PLESNIČAR

Marjan STABE

Neva TRAMPUŽ-OREL

Matej ŽUPANČIČ

predsednik prazgodovinske sekcije:

Biba TERŽAN

predsednik antične sekcije:

Iva MIKL-CURK

predsednik zgodnj srednjeveške sekcije:

Vinko ŠRIBAR

ARHEOLOŠKO DRUŠTVO BOSNE IN

HERCEGOVINE

predsednik:

Branko BELIČ, Zavičajni muzej, Vladimira Nazora 4, 74000 Doboj

tajnik:

Zilka KUJUNDŽIČ, Zemaljski muzej, Vojvode Putnika 7, 71000 Sarajevo

ARHEOLOŠKO DRUŠTVO SRBIJE

predsednik:

Dimitrije MADAS, Zavod za zaštitu spomenika kulture, 21. oktobar b.b., 34000 Kragujevac

ZDRUŽENIE NA ARHEOLOZITE NA

MAKEDONIJA

predsednik:

Vera BITRAKOVA-GROZANOVA, Katedra za istorija na umetnosti i arheologija, Istorisko-filozofski fakultet, Bulevar Krste Misirkov b.b., 91000 Skopje

SLOVENSKA ARHEOLOŠKA LITERATURA 1983

Revije:

ARHEO. Glasilo Slovenskega arheološkega društva 3

ARHEOLOŠKI VESTNIK. Glasilo Inštituta za arheologijo ZRC SAZU 33, 1982

POROČILO O RAZISKOVANJU PALEOLITA, NEOLITA IN ENEOLITA V SLOVENIJI 9/10, 1981/82

Monoografske publikacije:

BRODAR, Srečko in Mitja: *Pološka nijalka*. Visokoalpska postaja aurignacijskih lovcev (Dela 1. razreda SAZU 24)

GABROVEC, Stane in Drago SVOLJŠAK: *Most na Soči (S. Lucija) I* (Katalogi in monografije 22)

JELOČNIK, Aleksander in Peter KOS: *Zakladna najdba čentur-C*. Polisi Maksencija in teatarhije (Situla 23)

KELTOI. Kelti in njihovi sodobniki na ozemlju Jugoslavije

KNEZ, Tone: *Arheološka zbirka Dolenjskega muzeja*

PLESNIČAR-GEC, Ljudmila in sodelavci: *Starokrščanski center v Emoni* (Katalogi in monografije 21)

TOMANIČ-JEVREMOV, Marjana in Blagoj JEVREMOV: *Nakit skozi arheološka obdobja*

VUGA, Davorin: *Ljubljansko barje v arheoloških obdobjih*, 1982 (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije 118)

Dračan Božič

Za uvod kratek skok še za leto nazaj. Leta 1982 je bilo Slovensko društvo skupščinsko zelo plodno, saj smo se srečali na treh skupščinah (3. marca v Ljubljani na redni skupščini, 10. junija v Novem mestu na volilni skupščini in 10. novembra na izredni, stabilizacijski skupščini v Ljubljani). Na vsch treh se nas je zbralo 94, torej manj kakor ima SAD članov (100). Ta porazen odstotek bi vsekakor bilo primerno raziskati in poiskati vzroke zanj. Da so zapleteni in globoki, potrjuje ponovitev abstinence v letu 1983!

Skupščina SAD

Redno letno skupščino društva smo imeli v Kočevju 10. in 11. novembra. Z njo smo nadaljevali že utečeno popotovanje skupščinskih srečanj po Sloveniji, ki nam omogoča spoznavanje z okoljem in razmerami, v katerih delamo in živimo. Včasih je skupščina SAD tudi spodbuda ali celo napotek za tako zastavitev dela, ki je v korist stroki, posameznikom in ustanovam, pa tudi družbenopolitičnim skupnostim, v katerih arheologi združujemo delo in ki v naših delovnih okoljih oblikujejo kulturno politiko.

Prav s takimi nameni smo prišli v Kočevje, kjer imajo organizacijske zadrege pri ustanavljanju kulturnega centra, v katerem naj bi bili združeni Pokrajinski muzej, Ljudska knjižnica in kino Jadran (!). Ob tem so prav arheologijo, ali boljše arheološki dejavnosti v Pokrajinskem muzeju, najmanj naklonjeni. Spoznali smo, da arheologiji v kočevskem muzeju resnično ni z rožicami postlano (delovne razmere arheologa so slabe), pa tudi obeta se nič dobrega, saj odgovorni občinski dejavniki niso znali ali morda tudi niso hoteli izrabiti priložnosti za strokovno utemeljen dialog, ki se jim je ponujal s skupščino SAD.

Morda pa je bilo tako še najbolj prav, saj bi se jim lahko zadelo, da je, pri 21 udeležencih (21,2%), javno poudarjeni interes slovenske arheološke srenje za ohranitev in poživitev arheoloških raziskovanj na Kočevskem, le mlatenje prazne slame.

Kočevsko smo spoznali s predavanji G.Hirschbäck Merhar (Arheološke raziskave na Kočevskem), dr. M.Brodarja (Ciganske jame) in dr. M.Slabeta (Ribniška občina v arheoloških dobah), naslednji dan pa z ogledom Ciganskih jam, Kostela in Spahe.

Na skupščini smo se najprej spomnili dr. Petra Petruja in dr. Bernarde Perc, za tem pa poslušali poročilo o delu SAD v letu 1983 (D.Svoljšak), poročilo o finančnem poslovanju SAD (M.Sagadin), spregovorili o ARHEU (B.Djurić; Živahna diskusija, posebej o jeziku v naši reviji), o programu SAD za leto 1984 (D.Svoljšak), o arheološki topografiji (S.Ciglencečki; skupščina je sprejela predlog, da bi bila v naslednjih letih topografija naša osrednja delovna naloga) in o arheološkem tisku (B.Djurić; ob sedanjih denarnih zadregah je v nevarnosti tudi arheološki tisk, posebej revialni). Podprli smo prizadevanja za smotrno in pravično oblikovanje programskih jeder, sprejeli v društvo nove člane in za "humorni" vložek prebrali imena tistih, ki jim je plačevanje društvene članarine nadloga in odvečni posel.

Izvršni odbor SAD

IO SAD (D.Svoljšak, predsednik, D.Božič, tajnik, M.Sagadin, blagajnik, E.Boltin Tome, J.Dular, T.Knific, N.Osmuk, B.Slapšak, I.Šavel; predsedniki sekcij, urednik ARHEA) je imel v letu 1983 8 sej (št. 35-42), udeležba na sejah je bila 45,8%, torej slaba. Nenavzočnost na sejah je za nekatere člane bila povsem opravičljiva (študijske obveznosti), za druge, ki so med rednimi manjkajočimi, pa najbrž velja, da dela v odboru ne jemljejo dovolj resno in tako ne opravičujejo zaupanja članstva. S tem sicer niso onemogočili dela odbora, ki bi, če bi težili k sklepčnosti, najbrž res zamrlo, vendar so z nerednostjo le prelagali na ramena drugih naloge, ki jih pravzaprav le ni bilo malo. Če pa je bila vztrajna odsotnost posledica nestrinjanja z delom IO SAD, je bil tak protest vsekakor neučinkovit. Kajti, samo z neposrednim

soočanjem, ki je ponavadi težko in včasih neprijetno, zato pa edino pošteno, je namreč možno premagovati morebitna nesoglasja in graditi prava, vsem prehodna pota.

Delo odbora je usmerjal srednje-ročni program društva, ki smo ga sprejeli na skupščinah leta 1982, in sklepi teh skupščin, pa tudi povsem nove naloge, poročne v Živahnem arheološkem in ne-arheološkem vsakdanjiku. Poleg nekaterih povsem administrativnih opravil je odbor

- pripravil skupščino SAD v Kočevju;
- skrbel za sodelovanje z arheološkimi društvi republik in pokrajin; povsem je že uveljavil načelo medsebojnega obveščanja, najbolj živahno s Hrvaškimi arheološkimi društvom, ki je po vzoru našega ARHEA tudi popestrilo in tiskarsko in oblikovno spopolnilo svoje društveno glasilo. V okvir meddruštvenega sodelovanja sodi tudi udeležba na slavnostni skupščini Arheološkega društva Srbije ob njegovi 100. obletnici, na kateri je Slovensko arheološko društvo prejelo spomenico kot priznanje za prispevek k razvoju arheologije v Jugoslaviji;
- skrbel za sodelovanje v organih Zveze arheoloških društev Jugoslavije in za poravnanje finančnih obveznosti SAD do ZADJ (kotizacija 5.000,00 din; prispevek za Arheološki pregled 20.000,00 din); ob tem moramo poudariti, da je prav financiranje sodelovanja z zveznim društvom v KSS izpadlo;
- izvedel 10.3.1983 predstavitev arheološkega dela za leto 1982 (ocena v ARHEO 3);
- organiziral predavanja (predavanja na skupščini SAD; D.Srejović, Lepenski vir v Cankarjevem domu); načrtovali smo osem predavanj, vendar se je tudi pri tej obliki delovanja s smtrjo dr. Petra Petruja pretrgala tesna organizacijska vez društva z Narodnim muzejem, tako da vajeni skupnih organizacijskih nastopov, nismo znali ali zmogli premostiti nastale vrzeli;
- vztrajal v pripravah okrog mize o arheološki dokumentaciji, za katero je bil izveden pripravljalni sestanek (B.Slapšak);
- organiziral ekskurzijo v Trst na ogled razstave "Pre-

istoria del Caput Adriae" in gradišča Veliki Repen - ekskurzije se je udeležilo 28 članov in nečlanov; pot v Trst je vsekakor uspela - prisrčen sprejem, dobra razstava, ogled gradišča in še nekaj časa za nakupe, vse je koristilo dobremu razpoloženju;

- pripravljajal okroglo mizo "Arheološki spomenik v okolju", ki je bila izvedena 10.januarja 1984 (dr. M.Slabe);
- pomagal pri pripravi in posebej pri izvedbi "Petrujevih dnevov" ob razstavi "Kelti in njihovi sodobniki na ozemlju Jugoslavije" - predvsem po zaslugi M.Guština, z nesebičnim sodelovanjem Dolenjskega in Posavskega muzeja in z denarno pomočjo Raziskovalne skupnosti Slovenije so bile v zadovoljstvo vseh ob razstavi "Kelti..." izpeljane prireditve, ki smo jih posvetili dr.Petru Petruju; poleg razstave, ki pa društva organizacijsko zaposlovala, je v odličnem ozračju potekala strokovna ekskurzija z ogledom Stične (gradišče, samostan), Novega mesta (muzej), Kostanjevice (samostan, galerije) in Brežic (muzej, arheološka razstava), v Brežicah (Posavski muzej) pa je bil prirejen še mednarodni simpozij o kronoloških problemih poznega latena v Srednji Evropi in na Balkanu - na njem je 13 poznavalcev mlajše železne dobe pokazalo mnogo novega, žal pa se nekateri niso zmogli izviti iz že zastarelih poročevalskih okvirov; prikaz novih latenskodobnih odkritij v Jugoslaviji je bil na programu prvi dan popoldne v Cankarjevem domu; udeleženci so bili sprejeti na prireditvi, ki jo je pripravila Skupščina mesta Ljubljane;
- soorganiziral skupaj z Narodnim muzejem iz Ljubljane, Goriškimi muzejem iz Nove Gorice in Centrom za katalogizacijo iz Passariana (Italija) topografijo slovanskih najdišč v Furlaniji; za to akcijo je na prošnjo SAD Raziskovalna skupnost Slovenije prek Znanstvenega inštituta Filozofske fakultete namenila 40.000,00 din.

Med posrečene in tudi pomembnejše dogodke SAD v letu 1983 sodijo vsekakor tudi srečanje in pogovori o konservaciji mokrega lesa, ki so bili organizirani v

sodelovanju z Restavratorskim ateljejem. Na srečanju je prevladal realnejši pristop k izvedbi konservatorskega programa (za razloček od nekoliko pretiranih načrtov leto prej), ki je s posrečeno in uspelo konservacijo lesenih delov cisterne z Ajdovskega gradca nad Vranjem pri Sevnici že dosegel konkretne rezultate; za srečanje smo pripravili tudi anketo, da bi zbrali podatke o potrebah po konservaciji mokrega lesa, o stanju tovrstnega gradiva po naših muzejih in o možnostih za bodočnost.

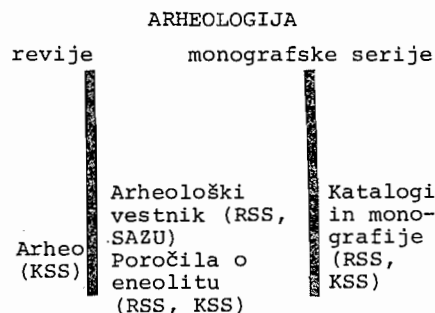
Uspeli smo natisniti tudi 3. številko društvenega glasila ARHEO, ki dobro odmeva po Jugoslaviji, odzivi nanj prihajajo tudi že iz tujine, pa tudi doma počasi in vztrajno prebija led.

STALIŠČA SKUPŠČINE SLOVENSKEGA ARHEOLOŠKEGA DRUŠTVA O SLOVENSKEM ARHEOLOŠKEM TISKU

Slovensko arheološko društvo (SAD) je na redni letni skupščini 10.11.1983 obravnavalo razmere v arheološkem tisku v Sloveniji in sprejelo stališča, s katerimi vas seznanjamo.

Osnovni povod za tovrstno razpravo je preverjanje ustreznosti strukturiranja arheološkega tiska glede na stanje in predviden razvoj stroke na eni strani in možno usklajevanje založniške dejavnosti z aktualnimi stabilizacijskimi tokovi v naši družbi.

Zaradi relativnega nepoznavanja strukture arheološkega tiska s strani širše družbene skupnosti, podajamo najprej shemo tega strukturiranja:

Prikazana shema jasno opredeljuje vrste in značaj posameznih arheoloških revij (3) in monografske serije in kaže, da je smiselno zgrajena glede na potrebe stroke - od objav rezultatov raziskovalnega dela (AV, Poročila) do načrtnega prenavljanja oz. obnove stroke s teorijo, kritiko, prenosom informacij in povezovanjem z drugimi strokami (Arheo). Monografske razprave, ki imajo v arheološki znanosti posebno vlogo predvsem zaradi osnovne objave gradiva - virov, so in morajo biti objavljene posebej (Katalogi in monografije).

V tem kontekstu se pred nekaj leti sprejeta odločitev SAD o prenehanju izdajanja revije Inventaria Archaeologica kaže smiselna in utemeljena.

Zaradi organiziranosti arheološke vede oz. njene institucional-obsegu.

ne sestave in vrste njenih nalog, se dela arheološke vsebine pojavljajo še v drugih revijah, predvsem tistih, ki se ukvarjajo s specialnimi področji - varstvo naravne in kulturne dediščine (revija Varstvo spomenikov) in muzejstvo (revija Argo). So pa to revije, ki imajo mnogo širše koncepte in zajemajo celo vrsto različnih področij in strok.

Ugotovimo lahko torej, da obstoječe arheološke revije in monografska serija kar najbolj racionalno pokrivajo potrebe stroke in da so obenem nujni predpogoji za njen obstoj. Racionalizacija arheološkega tiska v smislu združevanja ali ukinjanja posamičnih revij in serij, kar so izrazili nekateri financerji, bi pomenila destabilizacijo same stroke.

Ob tem moremo ugotoviti, da se takšne "stabilizacijske" težnje posamičnih financerjev nanašajo skoraj izključno na tisti del slovenskega revijalnega tiska, ki pokriva prostor humanističnih ved in za katerega realizacijo gre po grobi oceni približno petina celotnega zneska, namenjenega slovenskemu revijalnemu tisku. Kakor je to morda simptomatično, je hkrati povsem neracionalno in razvojno povsem neustrezno.

Slovensko arheološko društvo meni, da so možnosti za usklajevanje potreb s trenutnimi ekonomskimi razmerami predvsem v ureditvi dohodkovnih odnosov v raziskovalni dejavnosti in (strokovni) dejavnosti v posamičnih segmentih družbene produkcije in reprodukcije, kar je zunaj možnosti in kompetenc SAD, konkretno pa v delni spremembi tehničnih standardov publiciranja. Slovensko arheološko društvo bo takšno usmeritev podpiralo in predlagalo v vseh konkretnih projektih.

Na koncu opozarjamo na tolikokrat izraženo oceno, da pomeni strokovni tisk v situaciji skoraj popolne zapore pri nabavi tuje strokovne literature edino možnost kreativnega stika z dogajanjem v svetu, stika, ki je v obliki izmenjav strokovne literature že dobro utečen in to v izredno velikem

STALIŠČE SLOVENSKEGA ARHEOLOŠKEGA DRUŠTVA O PREDLOGU PROGRAMSKIH JEDER

Slovensko arheološko društvo je na svoji redni letni skupščini dne 10.11.1983 na pobudo svojih članov, ki združujejo delo v okviru Filozofske fakultete UEK v Ljubljani, razpravljalo o Predlogu skupnih programskih jeder osnovnošolskega in srednjega usmerjenega izobraževanja in sklenilo podpreti stališča, sprejeta na pedagoško-znanstvenem zboru delavcev FF UEK dne 17.10.1983. Ta stališča so bila objavljena v posebni izdaji Novic FF (oktober 1983) in jih tu ponavljamo:

- Programska jedra niso vprašljiva samo v besedilih za jezik in književnost, marveč za vse stroke, za katere je kot visokošolska organizacija pristojna naša fakulteta; to velja tako za izhodišča o ciljih vzgoje in izobraževanja kakor v vsebinskem in metodološko-didaktičnem pogledu.

- Zavzemamo se za opredelitev temeljnih izhodišč, zahtevnosti in samo okvirnih vsebinskih določil v programskih jedrih.

- Pripravljene smo z vsemi razpoložljivimi strokovnjaki aktivno prispevati k izdelavi ustrežnejšega modela programskih jeder.

Obenem se strinjamo in podpiramo stališče, ki ga je med drugimi izrazil tudi dr. Matjaž Kmecl, da so nekateri, predvsem humanistični predmeti, v programih za srednje usmerjeno izobraževanje v Sloveniji nezadostno zastopani. Zavedamo se, da prav humanistična (univerzalna) izobrazba igra znotraj nacionalne kulture bistveno vlogo, in da je v našem skupnem interesu, to pomanjkljivost še pravočasno odpraviti.

Denarno poslovanje SAD v letu 1983

Vse kaže, da smo se uspeli vključiti v program Kulturne skupnosti Slovenije, ki denarno podpira našo redno dejavnost (predstavitve dela, predavanja) in tiskanje ARHEA. Drugi redni vir je članarina, ki pa je žal vsi člani društva ne plačujemo redno. Podrobno pa je društveno denarno poslovanje naslednje:

Prihodki

Saldo 1982	68.047,30 din
Članarina	11.100,00 din
Dotacija KSS	50.000,00 din
KSS za ARHEO	119.965,00 din
Arheo ekskurzija..	165.600,00 din
Inventaria Archaeologica (prodaja) ..	250,00 din
Plačilo stroškov za ekskurzijo B.Krajina	300,00 din
Plačilo stroškov ekskurzije v Trst, Brežice	16.120,00 din
Ostalo	34.788,00 din
Dohodki skupaj ..	466.170,30 din

Odhodki

Dvig gotovine ...	16.500,00 din
Osebnih honorar (računovodstvo) ..	9.000,00 din
Davek iz osebnega honorarja	8.497,75 din
ARHEO	108.262,80 din
Arheo ekskurzija.	175.619,40 din
Ekskurzije:	
Novo mesto	10.500,00 din
Kočevje	13.250,00 din
Trst	20.000,00 din
Stroški bančne provizije	542,70 din
Ostali stroški ..	39.331,00 din
Stroški skupaj ..	401.503,65 din
Prihodki:	466.170,30 din
Odhodki:	401.503,65 din
Saldo 31.12.1983:	64.666,65 din

Blagajna - prihodki

Saldo 1983	780,25 din
Dvig SDK	25.500,00 din
Plačilo ekskurzij	26.120,00 din
Plačilo ARHEA ...	600,00 din
Skupaj	53.000,25 din

Blagajna - odhodki

Polog na žiro račun	26.120,00 din
Osebnih honorar ..	9.000,00 din
Stroški pisarniškega poslovanja.	10.663,05 din
Potni stroški ...	6.815,05 din
Skupaj	52.598,05 din
Blagajna prihodki:	53.000,25 din
odhodki:	52.598,05 din
saldo 31.12.1983:	402,20 din

Poročilo o finančnem poslovanju je pripravila Vlasta Sagadin.

Drago Svoltjšak

1. Ime, priimek in naslov:

2. Pripravljen(a) sem s prednaročnino v petih letnih obrokih kupiti ves letnik (10 knjig) zbirke STUDIA HUMANITATIS:

DA - NE (ustrezno obkrožite).

3. Pripravljen(a) sem kupiti le nekatera dela, in sicer (vpišite jih drugo pod drugo s številkami iz programa):

4. Sestavil(a) bom seznam predlogov za prevode:

DA - NE (ustrezno obkrožite).

Datum:

Podpis:

